

Tietolinja
4/1999

[Lehden pääsivu](#)

[Toimitus](#)

[Lehden tilaus](#)

[Helsingin yliopiston kirjasto](#)

[TILKE -
Tieteellisten
kirjastojen etusivu](#)

[Tapahtumakalenteri](#)

Tietolinja 4/1999

ISSN 1239-9132

Helsingin yliopiston kirjaston elektroninen tiedotuslehti
Helsinki, 18.2.2000

PÄÄKIRJOITUS

Juha Hakala: [Kirjastot uuden vuosituhannen kynnyksellä](#)

ARTIKKELIT

Esko Häkli: [Uudistuvan kansalliskirjaston strategia](#)

Juha Hakala: [Kansallinen kirjastoverkko 2000-luvulle](#)

Kristiina Hormia-Poutanen: [Kansallinen elektroninen kirjasto uudella vuosituhannella](#)

Kaisa Kaunonen: [Eväät elektronisten vapaakappaleiden vastaanottamiseen](#)

Pekka Heikkinen: [TECUP - projektien projekti](#)

TILASTOINNISTA

Marit Olandet: [Kirjastotilastot uudistuvat](#)

Tuulikki Nurminen: [Kuvaavatko tilastot riittävän relevantisti kirjastojen tilannetta?](#)

Marja Anttonen: [Ammattikorkeakoulukirjastojen tilastoinnin näkökulmia ja ongelmia](#)

Ritva Hänninen: [Tilastoinnin näkökulmia ja ongelmia erikoiskirjaston kannalta](#)

Kirsti Kekki: [Kunnallisten kirjastojen valtakunnallinen perustilastointi](#)

UUTISIA, AJANKOHTAISTA

[Tapahtumakalenteri](#)

[Kirjastojärjestelmäsopimus](#)

[Arto-kuulumisia](#)

[Kirjastoperinteen keräys](#)

[Virtuaalikirjasto EU-projektiin](#)

[Haku Nordunet2-ohjelmaan](#)

[Kun hakukoneilla ei löydä](#)

[Uusia julkaisuja](#)

[Kokouksia](#)

[Työryhmiä](#)

LEHDEN TOIMITUS

Osoite: Tietolinja
Helsingin yliopiston kirjasto
PL 26 (Teollisuusk. 23)
00014 HELSINGIN YLIOPISTO
Fax: 09-753 9514
Email:
owner-tietolinja-lehti@helsinki.fi

Päätoimittaja vs.: Juha
Hakala
Toimituskunta: Maire Aho,
Kristiina Hildén, Merja
Järvenpää, Heli Therman,
Esko Rahikainen, Kristina
Linnovaara.
Ulkoasu ja HTML: Heli
Salonen, p. 09-708 44446

Ohjeita Tietolinjan artikkelien kirjoittajille

Lehden tilaus: Lehti tilataan lähettämällä sähköpostia osoitteeseen Majordomo@helsinki.fi, jolloin viestin 1. riville on ehdottomasti kirjoitettava: *subscribe tietolinja-lehti ja tilaajan sähköpostiosoite*

Jakelulistalta poistutaan lähettämällä sähköpostia osoitteeseen Majordomo@helsinki.fi, jolloin viestin 1. riville on kirjoitettava: *unsubscribe tietolinja-lehti ja oma sähköpostiosoite*. Sähköpostiosoitteen muuttuessa kannattaa ensin poistaa vanha osoitteensa listalta ja liittyä sen jälkeen listalle uudelleen.

Aineiston copyright: *Helsingin yliopiston kirjasto, Kirjastotoimen verkkopalvelut. Aineistoa lainattaessa lähde on mainittava.*

[Lehden pääsivulle](#)

Tietolinja
4/1999

ARTIKKELIT

UUTISIA,
AJANKOHTAISTA

PÄÄKIRJOITUS

Kirjastot uuden vuosituhanneen kynnyksellä

Juha Hakala

Perjantaina 4.2.2000 solmittiin Endeavor Information Systems Inc'in kanssa sopimus Voyager-kirjastojärjestelmän hankinnasta. Kolme vuotta aiemmin käynnistynyt Linnea2-hanke on näin saavuttanut merkittävän välietapin. Haluan omasta puolestani kiittää Linnea-palvelujen henkilökuntaa sekä kaikkia muita projektiin osallistuneita erinomaisesta työstä.

Järjestelmien valintaprosessi, tiiviiden neuvottelujen tuloksena aikaan saatu sopimus sekä VTLS-ohjelmiston käytöstä saatu kokemus kirjastojärjestelmän hyödyntämisestä antavat Linnea2-hankkeelle erinomaisen pohjan Voyagerin käyttöönotolle. Uskon että hanke sujuu yhteisvoimin jatkossakin yhtä juohevasti kuin se on edennyt tähän saakka.

Voyager on mielestäni jo nyt paras markkinoilla olevista kirjastojärjestelmistä. Tulevaisuudessa ero muihin järjestelmiin voi edelleen kasvaa, kun järjestelmään saadaan kirjastoverkkoja tukevia ominaisuuksia, joista kerron lyhyesti toisaalla tässä lehdessä julkaistavassa artikkelissa. Lisäksi Voyageriin on rakenteilla Encompass-moduli, jonka myötä ohjelmasta tulee paitsi kirjastojärjestelmä, myös Digital library -sovellus, johon voidaan tallentaa ja indeksoida elektronisia julkaisuja.

Linnea2-verkon tuleva kirjastojärjestelmä siis hallitsee sekä MARC-muotoisen viitetiedon että elektronisen primääriaineiston. Tällä on kirjastojen kannalta suuri merkitys: viitetietojen ohella meidän on tallennettava ja välitettävä verkkojen kautta myös dokumentteja. Kansallinen elektroninen kirjasto -projektin kautta tämä toiminta on Suomessa lähtenyt mainiosti liikkeelle, ja Voyager tarjoaa kehittyessään meille mielenkiintoisia mahdollisuuksia erilaisten FinELib-palvelujen integrointiin. Kuten Kristiina Hormia-Poutanen kertoo Kansallinen elektroninen kirjasto uudella vuosituhanneella -artikkelissaan, projekti tekee muutakin kuin elektronisten aineistojen lisensointia, josta se parhaiten tunnetaan.

Linnea2-hankkeen ohella toinen vuoden 2001 suurista haasteista Kirjastotoimen verkkopalveluissa on vapaakappalelain uusiminen siten, että se kattaa myös elektronisen aineiston. Opetusministeriö käynnisti loppuvuodesta 1999 työryhmän, jonka tavoitteena on laatia hallituksen esitys uudeksi vapaakappalelaiksi 31.3.2000 mennessä. Valmistelutyö on edennyt hyvin, kiitos edellisen vapaakappaletyöryhmän sekä konkreetin valmistelutyön, jota on tehty EVA- ja NEDLIB-projekteissa. EVA-hankkeessa saaduista käytännön kokemuksista kertoo omassa tekstissään Kaisa Kaunonen.

Internet-verkon ja elektronisten julkaisujen esiinmarssin myötä kirjastojen toimenkuva on nopeasti muuttumassa. Kansalliskirjasto on omalta osaltaan pohtinut toimintansa prioriteetteja; tämän työn hedelmät on tiivistetty kansalliskirjastostrategiaan, josta Esko Häklin artikkeli kertoo enemmän. Kansalliskirjastostrategia ja sen täydennykseksi kevään 2000 aikana laadittavat alastrategiat hahmottavat kansalliskirjaston toiminnan pääpiirteet vuoteen 2003. Strategiatekstit paitsi tiedottavat toiminnastamme, myös mahdollistavat yleisen keskustelun siitä, miten kansalliskirjasto suuntaa toimintaansa. Eräs tärkeimmistä asioista tässä suhteessa on toimialamme kattavuus: jo nyt on käynyt ilmeiseksi, että joillakin aloilla - esimerkiksi elektronisten julkaisujen kuvailussa ja pitkäaikaissäilytyksessä - ei ole mielekästä rajata kansalliskirjaston aktiviteetteja tieteellisiin kirjastoihin tai edes kirjastoihin yleensä.

Kirjastolla oli merkittävä rooli Asiakirjojen kuvailuformaatin laadinnassa. Tämä Dublin Core -pohjainen formaatti julkaistiin Julkisen hallinnon tietohallinnon asiantuntijaryhmän eli JUHTAn suosituksena lokakuussa 1999. Tätä kirjoitettaessa neuvottelemme osallistumisesta Suomalaisten sanomalehtien kokotekstiarkistoille kehitettävän metadataformaatin ja asiasanaston kehittämiseen. Toimialamme metadatan osalta on siis käytännössä jo nyt koko maa, eikä Internetin vuoksi voi toisin ollakaan: kaikille yhteisessä verkossa on sovellettava mahdollisuuksien mukaan kaikille yhteisiä menetelmiä. Niiden määrittelijänä kansalliskirjaston asema on sen omilla aloilla, elektronisten julkaisujen kuvailussa ja säilyttämisessä, muodostumassa kansallisella tasolla keskeiseksi.

Kirjastot ovat 90-luvun aikana saaneet verkottumisen myötä runsaasti uusia tehtäviä. Tämä ei ole kuitenkaan merkinnyt sitä, että perinteisistä töistä olisi luovuttu tai että ne olisivat vähemmän merkittäviä kuin aiemmin: joudumme tästedes hoitamaan rinnan sekä perinteiset että uudet aineistot. Yhteinen tietotekninen perusta sekä avoin keskustelu kansalliskirjaston ja kansallisen kirjastoverkon toiminnan suuntaamisesta antavat meille hyvän lähtökohdan uusien tehtävien hoitamiselle.

Encompass: <http://www.endinfosys.com/new/encompass.htm>

JUHTA suositus 143: <http://www.intermin.fi/juhta/suosituksset/jhs143.htm>

Tietolinja 4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Uudistuvan kansalliskirjaston strategia

Esko Häkli

Kansalliskirjastostrategian tärkein viesti sekä kirjastolle itselleen että muille kirjastoille on se, että kansalliskirjasto on tieteellisten kirjastojen yhteinen voimavara. Kirjaston toimintaa halutaan kehittää niin, että kirjasto voi kansalliskirjastorahoituksen avulla tukea muiden kirjastojen toimintaa mahdollisimman tehokkaasti.

Helsingin yliopiston kirjaston johtokunta on hyväksynyt marraskuussa 1999 [kansalliskirjastostrategian](#), joka määrittää kirjaston kehittämisen tavoitteet ja painopisteet vuoden 2003 loppuun saakka. Ajankohta on valittu yliopistojen seuraavan kolmivuotisen budjettikauden 2001-2003 mukaisesti.

Kansalliskirjastostrategian tärkein viesti sekä kirjastolle itselleen että muille kirjastoille on se, että kansalliskirjasto on tieteellisten kirjastojen yhteinen voimavara. Kirjaston toimintaa halutaan kehittää niin, että kirjasto voi kansalliskirjastorahoituksen avulla tukea muitten kirjastojen toimintaa mahdollisimman tehokkaasti. Tämä edellyttää huolellista painopisteiden valintaa ja läheistä yhteistyötä kirjastojen kanssa.

Jotta kirjasto varmistaisi sen, että strategian tavoitteet toteutuvat, toiminnan keskeisiä osa-alueita varten laaditaan erilliset alastrategiat. Niitten tehtävänä on konkretisoida kirjaston etenemistaktiikka ja tarjota mahdollisuus toiminnan tulosten järjestelmälliseen seuraamiseen. Kirjastossa on käyty paljon keskustelua siitä, ovatko tavoitteet liian kunnianhimoiset sikäli kuin ne on saavutettava nykyisin voimavaroin. On myönnettävä, että tavoitteiden saavuttaminen vaatii painopisteiden valitsemisen lisäksi terästyymistä ja toimintamuotojen kehittämistä.

Toimintojen kehittäminen ja uusien toimintojen käynnistäminen vaativat tietenkin myös uusia resursseja. Strategian yhtenä tehtävänä onkin valita ne toiminnot, jotka ovat kokonaisuuden kannalta välttämättömät ja määrittää niiden tavoitteet tulevia rahoitusratkaisuja varten. Koska kansalliskirjastorahoitus osoitetaan yliopistobudjetin valtakunnallisesta osuudesta, kaikki sitä tietä saatava kirjastorahoituksen lisäys on lisäystä yliopistokirjastojen yhteenlaskettuihin resursseihin, mikä kirjastojen kannalta on yksinomaan myönteistä kehitystä. Tämä raha ei siis ole poissa kirjastojen paikallisista budjeteista. Tästä syystä kansalliskirjasto pyrkii saamaan omaan budjettikehykseen lisäystä myös kehittämisprojekteja varten niin, ettei sen tarvitsisi kilpailla toisten kirjastojen kanssa vähäisistä tietoyhteiskuntaprojektien rahoista.

Kansalliskirjaston toimiala on yliopistoasetuksessa rajattu tieteellisiin kirjastoihin. Tietoyhteiskunta- ja tietoverkkokehityksen edetessä tämä rajaus käy ongelmalliseksi, ellei peräti haitalliseksi. Ei ole ajateltavissa, että digitaalinen avaruus karsinoitaisiin byrokraattisten rajojen mukaisesti. Verkossa on sovellettava samoja standardeja, eikä ole perusteita sillekään, että samat aineistot ja palvelut pystytettäisiin erikseen jokaista hallinnonalaan tai peräti jonkin hallinnonalan jotakin osa-aluetta varten. Palvelujen käyttöehdot voivat tietenkin vaihdella, mutta palvelujen ylläpidon ja kehittämisen tulee olla järkevästi organisoitu. Kansalliskirjaston palvelujen osalta keskustelua on syntynyt ennen muuta kirjaston toimialan suhteesta yleisiin kirjastoihin ja ammattikorkeakoulujen kirjastoihin.

Jo nyt näyttää selvältä, että kansalliskirjaston palveluja halutaan hyödyntää myös kirjastojen kentän ulkopuolella mm. valtionhallinnossa. Metadatasuosituksat ja asiasanasto ovat alkua. Mutta kun vapaakappalelaki uudistetaan ja kirjasto saa vastuulleen myös elektronisten julkaisujen pysyvissäilytyksen, on odotettavissa, että monet julkaisijatkin haluavat käyttää hyväkseen kirjaston säilytyspalveluja. Vapaakappalelain uudistamisen yhteydessä on keskusteltu myös siitä, että radio- ja televisio-ohjelmat sisällytettäisiin vapaakappalelakiin ja niistä huolehtiminen annettaisiin kansalliskirjastolle. Tällaisia ehdotuksia on tehty mm. radioalan yhteisjärjestön aloitteesta ja ehdotuksia tukee se tosiasia, että ohjelmat muuttuvat jo lähiaikoina digitaalisiksi ja olisivat säilytyksen kannalta samanlaisia kuin muutkin elektroniset julkaisut. Kehityksen suunta on siis sama kuin kirjaston visiossa, jonka mukaan kirjasto haluaa kehittyä koko kansan kansalliskirjastoksi.

Kansalliskirjaston toimiala on laaja. Strategian valmistelun yhteydessä käydyt keskustelut muiden kirjastojen kanssa jättivät vaikutelman, ettei kirjaston toiminnan monipuolisuus ole välttämättä ollut kaikkien tiedossa. Tämä näkyi mm. siinä, että jotkin kirjaston toiminnoista käsitettiin uusiksi aluevaltauksiksi, vaikka ne ovat olleet jo kauan nykypäivää. Emme voi moittia tästä ketään muuta kuin itseämme. Kirjaston harjoittama tiedotustoiminta keskittyy yleensä valittuihin ajankohtaisiin kysymyksiin eikä siitä syystä välttämättä edistä kokonais kuvan syntymistä. Myös tältä osin kirjaston on syytä terästyä.

Toimiala tulee strategiassa esille väkisin, vaikka asiakirja ei halukaan esitellä kattavasti kaikkea sitä, mitä kirjasto tekee. Itse asiassa Helsingin yliopiston kirjasto on pohjoismaisen laaja-alaisin kansalliskirjasto, kun tarkastellaan kansalliskirjastotoiminnan pääasiallisia osa-alueita. Laaja-alaisuus on tietenkin vaikeuttanut valintojen tekemistä, koska on niin monia toimintoja, jotka ovat välttämättömiä ja joista ei voida luopua. Vieläkin enemmän on sellaista, mitä pitäisi tehdä mutta mihin voimavarat eivät riitä. Kirjastojen ja muun yhteiskunnan ajankohtaiset tarpeet ovat vaikuttaneet ratkaisevalla tavalla painopisteiden valintoihin. Verkko-toiminnot ja voimistuva digitaalinen todellisuus ovat painottuneet vahvasti, mikä herätti keskustelua myös johtokunnassa.

Samalla, kun uudet elektroniset julkaisut ja niiden vaatimat toiminnot on sisällytetty näkyvästi kirjaston strategiaan painopistealueisiin, toiminta on selkeästi rajattu. Esimerkiksi primaarijulkaiseminen ei kuulu kirjaston ydintoimintoihin vaikka pitkäaikaissäilytys kuuluu. Epäselvää on myös, miltä osin kirjaston on syytä osallistua elektronisten julkaisujen maksullisen käytön edellyttämien palvelujen ylläpitoon. Tämä alue on kuitenkin varsin komplisoitu, ja olosuhteet saattavat muuttua vielä moneen kertaan.

Kansalliskirjastostrategian mukaan Helsingin yliopiston kirjasto on moderni kansalliskirjasto, joka asettuu kansainvälisessä

vertailussa kansalliskirjastojen kärkiryhmään. Kirjasto haluaa kehittyä ja uudistua edelleenkin voidakseen täyttää mahdollisimman hyvin tehtävänsä kirjastojen yhteisenä palvelu- ja kehittämysyksikkönä ja tarjota ajanmukaisia palveluja myös muulle yhteiskunnalle.

Esko Häkli
Ylikirjastonhoitaja
Helsingin yliopiston kirjasto
email: Esko.Hakli@helsinki.fi

Tietolinja 4/1999

Kansalliskirjastostrategia 2000-2003

TIIVISTELMÄ

Helsingin yliopiston kirjasto on Suomen kansalliskirjasto, joka
-vastaa kansakunnan julkaistun kulttuuriperinnön säilyttämisestä
-joka kartuttaa erityisesti humanististen tieteenalojen kansallisia kirjallisuuskokoelmia
-toimii tieteellisten kirjastojen palvelu- ja kehittämysyksikkönä.

Visio

Kirjasto haluaa vuonna 2003 olla

- koko kansan kansalliskirjasto
- tieteellisten kirjastojen yhteinen voimavara
- yksi koko maan kattavan kansallisen tietoverkon tukiorganisaatioista

Kulttuuriperinnön säilyttäjä ja tieteellinen kirjasto

Kirjasto vastaa kansakunnan julkaistun kulttuuriperinnön säilymisestä. Se kehittää sekä konservointitoiminnan tutkimusta että menetelmiä elektronisten vapaakappaleiden hoitamista ja käyttöä varten sekä varautuu huolehtimaan tarvittaessa myös radio- ja televisio-ohjelmien arkistoinnista. Kirjasto kehittää edelleen kansallista äänitearkistoa.

Kirjasto on tieteellinen kirjasto, joka ylläpitää kansalliskirjaston tarvitsemia ulkomaisen kirjallisuuden kokoelmia ja niihin liittyviä palveluja. Kirjasto kehittää toimintaansa erityisesti humanististen alojen tieteellisenä kirjastona, kartuttaa näiden alojen kirjallisuuskokoelmia koko maan tarpeita silmällä pitäen ja pyrkii saamaan valtakunnallisen rahoituksen tätä kansallista tarkoitusta varten.

Kirjasto vahvistaa kulttuuritoimintaansa ja edistää alansa kuuluvia kansallisesti merkittäviä tutkimushankkeita.

Kehittyvä verkkokirjasto

Kirjasto lisää tietoverkon välityksellä tarjoamiaan kirjastopalveluja ja suuntaa niitä entistä selkeämmin yksittäiskäyttäjille. Palveluja kehitetään yhteistyössä muiden kirjastojen kanssa. Kansallisen elektronisen kirjaston ohjelmaa laajennetaan entistä selkeämmin kansalliseksi ohjelmaksi.

Kirjasto selvittää yhteistyössä opetusministeriön kanssa, miten osa kirjaston ylläpitämistä tietokannoista voidaan asettaa käytettäväksi maksutta muissa kirjastoissa. Myös kansalaisten yleisen verkkokäytön mahdollisuuksia selvitetään. Kirjaston tavoitteena on olla koko kansakunnan kansalliskirjasto. Palvelujen verkkokäyttöä lisätään panostamalla kokoelmien digitointiin. Kirjasto valmistelee luonnoksen kirjastojen kansalliseksi digitointiohjelmaksi sekä kehittää kansallista digitointipalvelua. Kirjasto tukee muita kirjastoja niiden digitointihankkeissa ja edistää tällä alalla tehtävää yhteistyötä.

Tieteellisten kirjastojen yhteinen voimavara

Kansalliskirjasto edistää kirjastojen yhteistyötä sekä kehittää tieteellisten kirjastojen toimintaedellytyksiä tietoverkossa. Kirjasto suuntaa voimavarojaan kehittämiskapasiteettinsa vakinaistamiseen sekä tuottaa verkkoon kirjastojen tarvitsemia palveluja. Kirjasto ottaa huomioon myös muitten kuin tieteellisten kirjastojen tarpeet sekä edistää yhteistyötä ammattikorkeakoulujen kirjastojen kanssa.

Kirjasto toimii tieteellisten kirjastojen atk-järjestelmäkonsortion tukiorganisaationa ja järjestelmän yhteisen laitteiston ylläpidon toimeksiantajana.

Kirjasto vahvistaa osallistumistaan kansainvälisiin kehittämishankkeisiin.

Yleisen kansallisen tietoverkon tukiorganisaatio

Kirjasto kehittää menettelytavat elektronisen aineiston identifiointia, kuvailua ja pitkäaikaissäilytystä varten sekä kehittää elektronisten julkaisujen identifiointimenetelmiä ja luo julkaisijoita varten tunnistepalvelun.

Kirjasto ottaa hoitaakseen koko maan tietoverkossa tarvittavan metadatatuoannon ohjeistamisen erityisesti julkishallintoa varten. Kirjasto toimii läheisessä yhteistyössä arkistolaitoksen ja muiden viranomaisten kanssa.

Ottaessaan hoitaakseen elektronisen aineiston vapaakappaleiden säilytyksen kirjasto samalla lisää palveluaan kustantajille huolehtimalla julkaisujen pitkäaikaissäilytyksestä ja tarjoamalla julkaisuille pysyvän autentikointipalvelun.

Yhteistyössä kotimaisten tiedekustantajien kanssa kirjasto kehittää ulkopuolisen rahoituksen ja maksupalvelun avulla elektronisen aineiston verkkotarjontaa. Kirjasto rajaa julkaisujen primaarituotannon oman ydintoimintansa ulkopuolelle.

Voimavarat

Strategia toteutetaan sekä olemassa olevien voimavarojen avulla että neuvottelemalla uusiin tehtäviin uutta rahoitusta. Voimavarojen käyttöä suunnataan uudestaan keskittymällä ydintoimintoihin ja strategiassa asetettuihin tavoitteisiin. Työn tuottavuutta lisätään kehittämällä johtamista, organisaatiota ja työskentelytapoja.

Ulkopuolista rahoitusta hankitaan keskeisiin hankkeisiin sekä kotimaisista että kansainvälisistä lähteistä. Ulkopuolisen rahoituksen lisäksi etsitään strategisesti tärkeitä yhteistyöjärjestelyjä ulkopuolisten tahojen kanssa, minkä lisäksi kirjasto harjoittaa laajaa maksullista palvelutoimintaa.

Tietolinja

4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Kansallinen kirjastoverkko 2000-luvulle

Juha Hakala

Uuden vuosituhannen alku on kirjastojen verkottumisen kannalta hyvin mielenkiintoinen. Yliopistokirjastojen Linnea2-hanke etenee suunnitelmien mukaan kohti toteutusvaihetta, ja kotimaiset järjestelmätoimittajat ovat omalla tahollaan tehneet työtä sovellustensa verkko-ominaisuuksien kehittämiseksi. Vuoden parin päästä tekniset edellytykset kirjastojen yhteistyölle yli organisaatorajojen esimerkiksi luetteloinnissa ovat oleellisesti paremmat kuin tätä kirjoitettaessa.

Tämän artikkelin tarkoituksena on kuvata kansallisen kirjastoverkon tekniset perusteet niin epäteknisesti kuin asioiden ja kirjoittajan luonteen huomioon ottaen on mahdollista. Tekijä pyytää anteeksi tekstiin mahdollisesti jääneitä vaikealukuisia kohtia: taito ei ole riittänyt niiden eliminoimiseen.

Taustaa

Uuden vuosituhannen alku on kirjastojen verkottumisen kannalta hyvin mielenkiintoinen. Yliopistokirjastojen Linnea2-hanke etenee suunnitelmien mukaan kohti toteutusvaihetta, ja kotimaiset järjestelmätoimittajat ovat omalla tahollaan tehneet työtä sovellustensa verkko-ominaisuuksien kehittämiseksi. Vuoden parin päästä tekniset edellytykset kirjastojen yhteistyölle yli organisaatorajojen esimerkiksi luetteloinnissa ovat oleellisesti paremmat kuin tätä kirjoitettaessa.

Linnea2-projektissa on pidetty mielessä paitsi kirjastojen paikalliset tarpeet, myös Linnea-verkon ja sen rinnalla myös kansallisen kirjastoverkon tarpeet. Endeavor Information Systems'in Voyager on järjestelmä, joka soveltuu hyvin sekä paikallisjärjestelmäksi että verkkoa hyödyntäville konsortiolle. Voyagerista saamme paitsi hyvän työvälineen Linnea-kirjastoille, myös sovelluksen jonka kanssa muiden kirjastojen käyttämien ohjelmistojen on helppo kommunikoida, tietenkin sillä edellytyksellä että ne noudattavat samoja kansainvälisiä standardeja kuin Voyager.

Helsingin yliopiston eräänä tavoitteena on tehdä nämä standardit ja niiden kansalliset soveltamisohjeet tutuiksi sekä kirjastojärjestelmien toimittajille että kirjastoille itselleen. Lokakuussa 1998 perustimme suomalaisten Z39.50-käyttäjien ryhmän eli FINZIGin, joka on tarkoitettu ennen kaikkea kirjastojärjestelmien toimittajille. Tiedotusta Z39.50-käyttäjäkirjastoille tehdään muin keinoin.

Aloitin tulevaisuuden hahmottamisen perusasioista: FINMARC-formaatista ja sen merkkivalikoimasta. Tämän jälkeen kerron siitä miten järjestelmät tulevaisuudessa kommunikoivat toistensa kanssa tiedonhakustandardi Z39.50:n välityksellä. Lopuksi otan kantaa siihen, mitä merkitystä tällä kaikella on Helsingin yliopiston kirjaston ylläpitämien yhteisluettelotietokantojen ja muiden kansallisten resurssien kannalta.

FINMARC

VTLS-järjestelmän hankkiminen tarjosi 80-luvun lopulla hyvän mahdollisuuden pohtia sitä, miten FINMARC-formaattia voitaisiin kehittää. Toki formaattia oli paranneltu ennen VTLS-hankintaa, ja formaatin ylläpito jatkui koko 90-luvun. Mutta VTLS-ohjelmaan siirryttäessä oli mahdollista tehdä formaattimuutoksia, joiden toteuttaminen vaati datan konvertointia. Esimerkiksi raporttisarjakoodi siirrettiin kentästä 035 kenttään 027. Nämä muutokset oli helppo tehdä samalla kun kirjastojen perusrekisterit siirrettiin LSP-sovelluksesta VTLS:ään.

Linnea2-hankkeessa formaattikysymyksestä keskusteltiin avoimesti. Etukäteen ei ollut päätetty edes sitä, että uusi formaatti olisi FINMARC; myös USMARCia tukevia näkemyksiä esitettiin. Lopputulos oli kuitenkin se, että sovellamme jatkossakin kansallista formaattia. Tähän on erinäisiä hyviä syitä:

1. USMARC-formaattiin - tai pikemminkin MARC21:een - siirtyminen olisi edellyttänyt Linnea-kirjastojen ja myöhemmin muidenkin kirjastojen luetteloiden laajaa uudelleenkorjaamista.
2. MARC21 ei sellaisenaan olisi riittänyt, vaan siihen olisi pitänyt lisätä koko joukko suomalaisia koodeja ja kenttiä. Kansallista formaattia olisi siis edelleen pitänyt ylläpitää. Lisäksi MARC21 olisi pitänyt kääntää suomeksi ja samalla tarkistaa, ovatko Suomalaiset luettelointisäännöt ja MARC21 sopusoinnussa keskenään.
3. MARC21:n käyttö sisäisenä formaattina ei olisi helpottanut ulkomaisten tietueiden käyttöä kopioluetteloinnissa.
4. Suomessa olisi syntynyt pitkä siirtymävaihe, jonka aikana kirjastot olisivat luetteloineet kahdella formaatilla; tämä olisi vaikeuttanut luetteloiden - mutta ei kuitenkaan tietueiden - liikkumista Linnea-kirjastoista muihin kirjastoihin ja päinvastoin.

Perustelen kohtia 3 ja 4 tarkemmin.

Yleisin MARC21:n käyttöä tukeva argumentti oli se, että kopioluettelointi ulkomailta helpottuisi oleellisesti jos meillä olisi sama formaatti kuin USA:ssa. Kopioluettelointia voidaan kuitenkin harrastaa vaikka formaatit eroaisivatkin; modernit

kirjastojärjestelmät pystyvät konvertoimaan tietueet lennossa formaatista toiseen. Endeavorin kanssa solmittu sopimus edellyttää, että Voyager pystyy muuntamaan muista tietokannoista kopioitavat MARC21-tietueet FINMARC-tietueiksi ennen kuin tietue esitetään luetteloijan työasemassa. Helsingin yliopiston kirjaston on pystyttävä itse ylläpitämään MARC21-FINMARC-konversiotaulukkoa ja jatkossa muitakin muunnostaulukoita ilman ohjelmistotoimittajan apua. Endeavorin osaksi jää kehittää "musta laatikko", joka taulukon ohjaamana hoitaa muunnoksen.

Voidaan kysyä, miten muiden järjestelmien käyttäjät selviävät kopioluetteloinnin formaattimuunnoksista. Oulun yliopiston kirjasto rakentaa osana Helsingin yliopiston kirjaston koordinoimaa KAKS-projektia USEMARCON-formaattikonvertterista versiota, joka voidaan liittää kirjastojärjestelmien Z39.50-sovellusten yhteyteen. Kotimaiset - ja halutessaan muutkin - järjestelmätoimittajat saavat tämän sovelluksen vapaasti käyttöönsä. Nykyistä PC-ympäristössä toimivaa USEMARCONia käytetään yli 200 kirjastossa ympäri maailmaa; esimerkiksi HYK on rakentanut sillä muunnokset FINMARCista UNIMARCIin ja USMARCIin sekä KATI-tietokannan artikkeliformaatista FINMARCiin.

Tavallinen MARC21:een siirtymistä vastustava näkemys oli, että kansallisten rekistereiden kuten Fennican ja Lindan käyttö Linnea-verkon ulkopuolelta estyisi, jos FINMARC hylättäisiin. Tämä ei pidä paikkaansa: tietuepöimintojen yhteydessä ajettava tai Z39.50-palvelimeen liitetty konversio-ohjelma voi muuntaa tietueet "vanhaan" FINMARCiin ennen lähetystä vastaanottajalle.

Uusi FINMARC - kutsukaamme sitä selvyiden vuoksi FINMARC2:ksi - tulee sisältämään kenttiä, joista nykyinen formaattimme ei tiedä mitään. "Varmoja tapauksia" ovat esimerkiksi kentät 005 ja 880. Edelliseen tallennetaan aika, jolloin tietuetta on viimeksi muokattu, jälkimmäiseen kaikki se tieto, joka ei ole ISO Latin-1 -muodossa. Kaikki kyrillisin merkein tallennettu data viedään Voyager-järjestelmässä 880-kenttään, ja muihin kenttiin jää datan ISO Latin-1 -muoto. Lienee hyvä ajatus poistaa 880-kentät ennen tietueen lähetystä "perinteiseen" FINMARCiin perustuvaan järjestelmään, vaikka vastaanottaja voisikin suodattaa 880:n ja mahdolliset muut uudet kentät pois.

FINMARC2:n kehittäminen on tätä kirjoittaessa käynnistymässä Helsingin yliopiston kirjastossa, ja se valmistuu kevään 2000 kuluessa. Emme vielä ole varmoja siitä, mitä muutoksia tarvitaan, mutta se on selvää, että muutoksia tehdään vain toiminnallisuuden parantamiseksi, ei siksi että Voyager niitä vaatisi. Muiden modernien kirjastojärjestelmien tapaan Voyager on varsin helposti sovitettavissa erilaisille formaateille, Endeavor rakentaa ohjelmistoon piirteet, joiden avulla väliamerkit ovat lisättävissä dataan väli- ja korttinäyttöjä varten; niitä ei siis tarvitse tallentaa.

On mahdollista, että merkittävin konversiotarvetta aiheuttava ero FINMARCien välillä on merkkivalikoima. Nykyinen FINMARC perustuu ISO 6937/2-merkkivalikoimaan, joka ei riitä edes yliopistokirjastojen ja muiden kirjastojen tämänhetkisille tarpeille: kyrilliikan tallentamiselle on kehitetty VTLS:n sanelema väliaikaisratkaisu, joka rajoittaa tietueiden siirtomahdollisuuksia.

Amerikkalaisissa järjestelmissä on pitkään käytetty ALA-merkkivalikoimaa. MARC21 merkitsee pesäeroa tähän perinteeseen, sillä siinä merkkivalikoima on ennen pitkää UNICODE. En näe mitään syytä siihen, miksi FINMARC2:ssa pitäisi valita jokin toinen ratkaisu kuin MARC21:ssä merkkivalikoiman osalta; suomalaisetkin kirjastot tarvitsevat UNICODE-merkistön kyetäkseen luetteloimaan kaiken sen aineiston mitä niiden kokoelmiin kuuluu. Siinä missä nykyisen FINMARCin ISO 6937/2 määrittelee reilut parisataa merkkiä mahtuu UNICODE:en yli 65.000 merkkiä; monet asiantuntijat ovatkin sitä mieltä että UNICODE:ssa on tilaa maailman kaikkien kielten kaikille merkeille. Vaikka tämä ei tarkkaan ottaen pitäisikään paikkaansa, voinee sanoa että UNICODE riittää kirjastoille varsin hyvin.

Siirtyminen FINMARC2:een tapahtuu Suomessa eri kirjastojärjestelmissä eri aikaan. Uuden Linnea-verkon kansallisten yhteistietokantojen kuten FENNICA:n FINMARC2-pohjainen UNICODE-data on kyettävä muuntamaan "vanhaan" FINMARCiin konvertoitaessa "lennosta" ISO 6937/2-merkistöön. Tämä on tietenkin varsin helppoa, koska konversion edellyttämän 880-kentän poiston jälkeen tietueessa ei juuri ole jäljellä sellaisia merkkejä joita ei saataisi varsin helposti ISO 6937/2:een ahdetuksi. Ei siis ihme, että tämä merkkikonversiovaatimus oli helppoa saada mukaan Endeavorin kanssa solmittuun sopimukseen.

Voyager-järjestelmän myötä saamme siis uuden, aiempaa ilmaisuvoimaisemman FINMARC-formaatin ja merkkivalikoiman, joka tyydyttäneen vaativimmatkin suomalaiset käyttäjät. Tästä on ennen pitkää hyötyä kaikille suomalaisille kirjastoille. Voyagerin mukana saamme myös Z39.50-standardin tuen sekä konversiot FINMARC2:n ja MARC21:n välille, jotka mahdollistavat sen että voimme hyödyntää muualla tehtyä luettelointityötä ja myös tarjota omia tietueitamme koti- ja ulkomaisille kirjastoille. Muualla kuin Linnea-verkossa nämä edut saavutetaan sitä mukaa kun järjestelmätoimittajat rakentavat tarvittavat piirteet, eli lähinnä Z39.50-asiakasohjelmat, ohjelmiinsa.

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin sitä, miten kirjastojärjestelmien välinen tiedonhaku ja tietueiden siirto toteutetaan. Standardointi on tässä tietenkin hyvin tärkeässä asemassa.

Z39.50-tiedonhakustandardi

Z39.50-standardista on puhuttu vuosia. On kerrottu, että sen ansiosta voi tehdä hakuja vieraista kirjastojärjestelmistä oman näyttöluettelon käyttöliittymällä, jolloin koko bibliografinen universumi tulee ulottuville.

Käytäntö on kuitenkin seurannut teoriaa hitaasti. Järjestelmien rakentajat ovat keskittyneet muihin, kirjastojen kannalta vielä tärkeämpiin asioihin. Z39.50-palvelimesta on useimmille kirjastoille vähemmän iloa kuin esimerkiksi toimivasta hankintamodulista.

Z39.50-kehitystyö on kuitenkin edennyt koko ajan, joskin hitaammin kuin innokkaimmat standardin puolestapuhujat olisivat halunneet. Käytännöllisesti ottaen kaikissa merkittävissä amerikkalaisissa järjestelmissä on sekä Z39.50-asiakasohjelma että palvelin. Ne eivät kuitenkaan sisällä kaikkia Z39.50-standardin toimintoja. Endeavor on lupautunut tässä suhteessa kehittämään Voyager-ohjelmistoa voimakkaasti: Linnea2-sopimukseen on kirjattu indeksien selaustoiminnon (Scan) ja tulosjoukon lajittelun (Sort) rakentaminen, ja HYK tulee tekemään muutenkin Endeavorin kanssa tiiviisti yhteistyötä Z39.50-jatkokehityksen hahmottamiseksi. Kirjaston asiantuntija on kutsuttu amerikkalaisten Voyager-kirjastojen Z39.50-asiantuntijaryhmän jäseneksi.

Paradoksaalista on että normaalikäyttäjät eivät tätä nykyä huomaa Z39.50-asiakasohjelmia lainkaan: ne on upotettu ohjelmistojen WWW-käyttöliittymiin. Esimerkiksi Voyagerissa vain järjestelmänhoitajan tarvitsee tietää onko etätietokanta toinen Voyager-järjestelmä, jolloin voidaan käyttää Voyagerin omaakin hakutapaa, vai muuhun sovellukseen perustuva, Z39.50-lähestymistapaa edellyttävä järjestelmä. Tiedon hakijan kannalta molemmat tapaukset näyttävät Web Voyage -käyttöliittymässä samalta.

Nykyiset Z39.50-asiakasohjelmat pystyvät avaamaan yhteyden samanaikaisesti useisiin Z-palvelimiin, avaamaan joukon tietokantoja samanaikaisesti sekä yhdistämään eri tietokannoista saapuvat tulosjoukot kokonaisuudeksi. Tämä avaa tiedonhauille uusia mahdollisuuksia. Esimerkiksi Voyagerissa voidaan määritellä kaikki kansalliset yhteisluettelot yhdeksi virtuaaliyhteisluetteloksi. Yhtä helppoa on luoda skandinaavinen virtuaalinen yhteisluettelo Pohjoismaiden kansallisista tietokannoista. Pohjoismainen yhteisluettelo ei ole enää pelkkää teoriaa: sitä toteutetaan käytännössä NORDINFOn tukemassa Scandinavian Virtual Union Catalogue -projektissa.

Myös kirjastojen näyttöluetteloita voidaan yhdistellä yhteisluetteloiden tapaan. Voyager tarjoaa mahdollisuuden siihen, että teknillisten korkeakoulujen kirjastot lyövät virtuaalisesti hynttyyt yhteen, mahdollisesti TKK:n artikkeliaineistoa myöten. Sitä mukaa kun yleisten kirjastojen ja ammattikorkeakoulukirjastojen järjestelmiin saadaan Z39.50-palvelimet, voidaan rakentaa edustavia alueellisia yhteisluetteloita. Nämä järjestelyt eivät kuitenkaan korvaa fyysisiä yhteisluetteloita: tietokantojen yhdistelyllä on rajansa.

Jos virtuaalinen yhteisluettelo koostuu hyvin monesta tietokannasta, tulosjoukon ohjelmallinen käsittely ja inhimillinen selaaminen käy kömpelöksi. Nykyisellä tekniikalla noin 10 tietokantaa on ilmeisesti yläraja. Tämän tyyppiset suositukset ovat kuitenkin aina ohjeellisia, ja riippuvat hakutavasta ja tulosjoukon koosta. Kopioluetteloija, joka käyttää julkaisun ID-tunnusta, saa yleensä jokaisesta tietokannasta vain yhden viitteen, ja voi siksi yhdistellä tietokantoja aika surutta. Sen sijaan laajaa tiedonhakua ei kannata lähettää kymmeniin tietokantoihin samanaikaisesti, ellei tulosjoukon seulomiseen ole käytettävissä todella runsaasti aikaa.

Virtuaalinen yhteisluettelo voi joutua myös oman suosionsa uhriksi. Jos esimerkiksi Linda lakkautettaisiin ja kaikki Linda-haut tehtäisiin kaikista nykyisen verkon näyttöluetteloista erikseen, jokainen kirjasto joutuisi hankkimaan itselleen yhtä tehokkaan koneen kuin yhteisjärjestelmässä nyt on. Pienissä yliopistokirjastoissa käyttäjämäärä kasvaisi yli 20-kertaiseksi. Ja tietenkin jokaisella kirjastolla pitäisi olla Z39.50-palvelin, ellei virtuaalinen yhteisluettelo perustu muihin tekniikoihin Tiedon talon ylläpitämän Monihaun tai Nordinfon 90-luvun alussa rakentaman IANI:n tapaan. IANI on esimerkkinä sikäli hyvä, että se demonstroi vakuuttavasti myös ongelmat, joita syntyy kun järjestelmien välinen kommunikointi ei perustu standardiin. Kun kohdejärjestelmän käyttöliittymä muuttuu, pitää myös monihakusovellusta muokata. Jos kohdejärjestelmiä on useita, remonttitarve voi olla jatkuva. IANI ei pystytty ylläpitämään kovinkaan montaa kuukautta, huolimatta sen kehittämiseen uhratuista rahoista.

Monihakusovellukset kommunikoivat suoraan kunkin kirjastojärjestelmän normaalin käyttöliittymän kanssa, ne voivat välittää käyttäjälle myös tiedon julkaisun saatavuudesta tai sen varastotiedot. Lindan ja Mandan kaltaiset yhteisluettelot kertovat toistaiseksi vain sen, mistä kirjastosta aineisto löytyy, ei sitä ovatko niteet lainassa vai ei. Tekniikan kehittyminen ratkaisee tämän ongelman Linnea-verkon sisällä jo parin vuoden kuluessa; tästä lisää seuraavassa luvussa.

Fyysisten yhteisluetteloiden ylläpitoon on kehitetty järjestelmäkohtaisia ratkaisuja, joiden avulla vältetään eräpäivitysten tekemiseltä. Esimerkiksi Innopac, Pica, VTLS ja vuonna 2001 myös Voyager tarjoavat oman muunnelmansa teemasta. Kirjastoverkot ja -konsortiot ovat yleistyneet 90-luvun aikana nopeasti etenkin Yhdysvalloissa, ja on hyviä syitä otaksua että konsortioiden tarvitsemia piirteitä rakennetaan muihinkin ohjelmiin.

Z39.50-standardin yhteisluettelo profiili (<http://www.nla.gov.au/ucpl/>), jota on viimeksi päivitetty kesäkuussa 1999, tarjoaa oivan ratkaisun yhteisluettelon ylläpitoon monien kirjastojärjestelmien muodostamassa verkossa. Valitettavasti profiilia tukevia ohjelmistoja ei ole vielä ilmaantunut, mutta niitä ollaan kuitenkin jo rakentamassa. EU:n tukema ONE-2 -projekti on lisäämässä tarvittavia ominaisuuksia edeltäjänsä eli ONE-hankkeen kehittämään Z39.50-sovellukseen, jota esimerkiksi Ameritech Library Systems käyttää Horizon-kirjastojärjestelmässä.

Voyageriin Z39.50-yhteisluettelo profiiliin tukea ei saada ainakaan alkuvaiheessa, vaan Endeavor kehittää sisäisen ratkaisun joka toimii vain Voyager-järjestelmien välillä. Endeavor on kuitenkin kiinnostunut Z39.50-yhteisluettelo profiiliin tukemisesta myöhemmin; Linnea2-verkon lisäksi on muitakin Voyager-konsortioita joille tästä ominaisuudesta olisi hyötyä.

Saatavuus- ja varastotietojen käsittely

Z39.50-standardin avulla on perinteisesti voinut siirtää vain bibliografisia tietueita. Niteiden saatavuus ja kausijulkaisujen varastotiedot on pitänyt tarkistaa kirjoittautumalla suoraan asianomaiseen tietokantaan sen normaalin käyttöliittymän kautta. Kopioluetteloijalle tämä ei tietenkään ole ollut ongelma, mutta esimerkiksi kaukopalvelun kannalta tiedonhaku on jäänyt puolitiehen.

Z39.50 Implementor Groupissa (ZIG) on jo pitkään työstyetty määrittystä sille, miten Z39.50-palvelin ja asiakasohjelma voisivat vaihtaa keskenään myös saatavuus- ja varastotiedot. OPAC/Holdings -profiiliin luonnos on ollut saatavilla jo pari vuotta (<http://www.nlc-bnc.ca/iso/z3950/holds6.htm>), mutta sen määrittelemisen, miten siirrettävät tiedot koodataan, on ollut vaikeaa. Ennustin edellisessä Z39.50-profiilia kuvanneessa artikkelissani (<http://hul.helsinki.fi/tietolinja/0298/profiili.html>) että valmista syntyisi nopeasti, mutta toisin kävi: yksityiskohdista on kiistelty tarmokkaasti koko vuosi 1999. Tästä on ollut haittaa muun muassa Linnea2-hankkeelle: emme voi vaatia sellaisia piirteitä, jotka ovat vasta kehitteillä.

Tammikuussa 2000 näytti jo hetken siltä, että sopu saatavuus- ja varastotietojen koodaustavasta on saavutettu. Kongressin kirjasto julkaisi OPAC/Holdings -skeeman version 1.0 joulukuussa 1999 (<http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/defs/holdings.html>). Tammikuussa 2000 pidetyssä ZIG-kokouksessa vanha meno kuitenkin jatkui; tekstiin vaadittiin lisää muutoksia. En osaa sanoa, olivatko nämä viimeiset, vai haluaako joku vielä jotakin

muutettavaksi. Esimerkiksi Linnea2-hankkeen kannalta vahinko on kuitenkin jo tapahtunut - emme voi vaatia Endeavoria tukemaan keskeneräistä määrittystä.

Kyse on isosta asiasta. OPAC/Holdings-profiilin ja -skeeman avulla on mahdollista siirtää esimerkiksi nidetietoja eri kirjastojärjestelmien välillä. Käyttäjä voi siis yhdellä haulla koota saatavuustiedot useista kirjastoista. Lopputulos vaikuttaisi käyttäjän näkökulmasta samalta kuin Tiedon talon toteuttama Monihaku, mutta ulkoasu olisi yhtenäisempi ja tuplat poistettu.

Voyager-järjestelmään ollaan rakentamassa Georgian kirjastoverkon ja muiden amerikkalaisten kirjastoverkkojen tilauksesta Universal borrowing -piirrettä, jonka avulla voidaan ensin paikallistaa fyysisestä yhteisluettelosta ne kirjastot, joissa haluttu teos on, ja sitten tarkistaa nidetiedot yhdellä haulla. Toiminnallisesti tämä vastaa yhden järjestelmän sisällä sitä, mihin Z39.50:n OPAC/Holdings -profiililla alla pyritään. On siis mahdollista, että Endeavor voi rakentaa tarvittavat Z39.50-piirteet suhteellisen helposti sitten kun määrittys on valmis.

Jos ei oteta huomioon OPAC/Holdings-määrittysten via dolorosaa, Z39.50-ohjeistus on edennyt juoheasti. Kesällä 1999 perustettiin Kanadan kansalliskirjaston aloitteesta työryhmä, joka otti tehtäväkseen kansainvälisen Z39.50-sovellusohjeen eli profiilin rakentamisen. Lokakuussa 1999 työryhmä julkisti ohjeen ensimmäisen version, ja aktiivisen kommenttikierroksen jälkeen laitettiin tammikuun 2000 alussa verkkoon uusi ohje, joka on haettavissa osoitteesta http://www.ukoln.ac.uk/interop-focus/activities/z3950/int_profile/bath/draft/

Tammikuun mittaan tekstiin on ehdotettu vielä pieniä muutoksia, mutta helmikuussa 2000 työryhmä, johon allekirjoittaneella on ollut ilo osallistua, on sitä mieltä että työ on valmis.

Kansainvälinen Z39.50-sovellusohje, juhlalliselta nimeltään The Bath Profile: An International Z39.50 Specification for Library Applications and Resource Discovery, tulee korvaamaan Helsingin yliopiston kirjaston ylläpitämän eurooppalaisen CENL-profiilin, koska se sisältää käytännössä kaiken sen, mitä CENL-profiilissa määriteltiin, ja paljon lisää.

Säästämme myös Suomessa työtä: kotimainen Z39.50-profiili kutistuu Bath-profiilin liitteeksi, jonka kansalliskirjasto saa valmiiksi kevään 2000 kuluessa.

Ohjeistuksen yhtenäistämisestä on useita etuja. Järjestelmätoimittajilla on yksi selkeä ohje siitä miten toimia kaikkialla maailmassa. Olemme jo Linnea2-neuvottelujen aikana hyötäneet siitä, että Z39.50-standardiin perehtyneet amerikkalaiset Voyager-kirjastot ovat omaksuneet samat, Bath-profiiliin perustuvat linjaukset kuin me. Jatkossa tätä yhteistyötä on tarkoitus tiivistää siten, että kaikilla Voyager-kirjastoilla on yhtenevät Z39.50-vaatimukset.

Voyager tulee sisältämään myös kaukopalvelustandardi ISO ILL:n tuen. Voyager-järjestelmien välillä sitä ei tarvita, koska kaukopalveluun liittyvä viestinvälitys toimii Voyagerin omien tekniikoiden varassa. Pyyntöjen lähettäminen esimerkiksi BLDSC:hen ja pohjoismaisiin yhteisluetteloihin muuttunee kuitenkin ISO ILL -perustaiseksi. Suomen osalta tilanne on riippuvainen siitä, milloin kotimaiset järjestelmätoimittajat lämpenevät ISO ILL -tuen rakentamiselle. Toistaakseni tiedossani ei ole että kehittämisprojekteja olisi käynnistetty.

Lopuksi

Viime vuosien tekninen kehitys on osoittanut oikeaksi ne tekniset perusvalinnat, joita Linnea-verkossa tehtiin jo 80-luvun lopulla. Hyvä esimerkki tästä on Georgian osavaltion kirjastoverkko. 34 yliopistoa on valinnut saman kirjastojärjestelmän, ja tämän lisäksi rakennetaan kaksi fyysistä yhteisluetteloa, toinen yliopistokirjastoille ja toinen osavaltion muille merkittävälle kirjastoille, jotka käyttävät muita kirjastojärjestelmiä. Lisäksi rakennetaan toimintoja, joiden avulla yliopistokirjastojen yhteisluettelosta pääsee vaivattomasti kirjastojärjestelmiin tarkistamaan julkaisujen saatavuuden.

Georgian rakenteilla oleva verkko muistuttaa yhteisluetteloiheen hätkähdyttävästi Linnea-verkkoa. Eivätkä samankaltaisuudet pääty tähän: Georgia on valinnut saman kirjastojärjestelmän kuin mekin, Voyagerin.

Ilman fyysisiä yhteisluetteloita - joita ryhdytään rapakon takana vasta nyt rakentamaan - Georgian verkko ei voisi toimia tehokkaasti. Suomessa tilanne on sama: ilman erillisiä yhteisluetteloita tiedonhaku ja kopioluettelointi vaikeutuisi, kansainvälinen yhteistyö esimerkiksi Skandinaavinen virtuaalinen yhteisluettelo -projektissa olisi vähintään hankalaa ja kirjastojen pitäisi tehdä merkittäviä laajennuksia nykyisiin palvelinkoneisiinsa.

Helsingin yliopiston kirjasto lähtee omassa strategiassaan siitä, että yhteisluetteloiden ylläpito jatkuu toistaiseksi. Mikään näköpiirissä oleva tekninen kehitys ei mahdollista sitä, että Linnea-kirjastojen kannattaisi lähivuosina luopua Lindan ylläpidosta, eikä sitä, että Manda olisi jäännöksettömästi korvattavissa Monihaualla, vaikka Monihakusovelluksen kehittäminen ja tuki olisi organisoitu pysyvästi.

Juha Hakala

Kehittämisojohtaja

Helsingin yliopiston kirjasto

email: Juha.Hakala@helsinki.fi

Tietolinja 4/1999

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Kansallinen elektroninen kirjasto uudella vuosituhaanalla

Kristiina Hormia-Poutanen

Kansallinen elektroninen kirjasto-ohjelman tehtävänä on hankkia koti- ja ulkomaista verkkoaineistoa tutkimuksen ja opetuksen tueksi ja parantaa aineistojen käyttömahdollisuuksia. Tammikuussa 2000 tutkijoiden ja opiskelijoiden käytettävissä on noin 3000 elektronista lehteä, kymmeniä viitetietokantoja, sanakirjoja ja lakiaineistoja. Elektronisessa muodossa hankitut tieteelliset lehdet muodostavat jatkuvasti kasvavan osan kansallisesta tietovarannostamme.

Elektronisen aineiston hankinta

Ensimmäiset elektronisen aineiston käyttösopimukset solmittiin syksyllä 1998. Ennen sopimusneuvottelujen aktiivista käynnistämistä oli määriteltävä keskeiset työkalut kuten käyttäjämäärien ilmoitustapa ja lisenssipolitiikka, luotava rahoitusmalli aineistojen hankinnalle. Oli myös tärkeää sitoa yliopistokirjastot aineistohankintojen valmisteluun aloittamalla työryhmätyöskentely. [Vuoden 1998 toimintakertomuksessa](#) on kuvattu näitä työn aloitusvaiheita. FinELib on saanut myös kansainvälistä huomiota ja kiitosta työn hyvästä organisoinnista.

Hyvän pohjatyön jälkeen lisenssisopimuksia on solmittu varsin tiuhaan tahtiin. Tällä hetkellä käytettävissä on noin 3000 elektronista lehteä ja 80 tietokantaa, sanakirjoja ja lakiaineistoja sekä maksutta käytettävissä olevaa aineistoa osoitteessa <http://hul.helsinki.fi/finelib/lisens.html>. Vuodenvaihteen 1999/2000 tienoilla on solmittu uusia sopimuksia (MCB, JSTOR, Highwire, NetMot sanakirjat, Suomen laki). Vuoden 2000 alkupuolella allekirjoitettaneen vielä Ulrichs-, FINP-, SCIMA ja Art Bibliographies Modern-sopimukset.

Vuoden 2000 päämääränä on aikaistaa aineistohankintojen aikataulua siten, että se paremmin vastaisi yliopistokirjastojen lehtitilausten aikataulua. Uudet sopimukset pyritään vahvistamaan alkusyksyn aikana.

Kansallisen elektronisen kirjaston rahoittamia kehittämishankkeita

Kansallisen elektronisen kirjaston toiminta hahmotetaan usein pelkästään elektronisen aineiston hankintaan liittyväksi työksi. Kuitenkin jo opetusministeriön työryhmämuistiossa (1997) korostetaan myös kehittämishankkeiden merkitystä. Ohjelmakaudella 1997-1999 on edistetty erityisesti elektronisen aineiston tuotantoon, löytyvyyteen ja käyttöön liittyviä kehittämishankkeita.

Suomi on Iso-Britannian ohella edelläkävijä maailmassa aihehakemistojen tuottamisessa. Missään maassa ei ole kuvattu maksutta verkossa käytettävissä olevia tietoresursseja niin monelta tieteenalalta ja niin laajalla yhteistyöverkostolla kuin Suomessa. Jotta aihehakemistotyö edelleen kehittyisi, FinELib on tukenut aihehakemiston rakentajan oppaan tuottamista Jyväskylän yliopiston kirjaston koordinoimassa hankkeessa. Opas löytyy verkosta suoraan [PDF-linkin](#) kautta tai sivun <http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/opastus.html> hakulaatikon linkistä Uutisia.

Elektronisen julkaisemisen hankkeita on käynnistynyt useissa yliopistoissa. Monissa organisaatioissa suunnitellaan elektronisen julkaisemisen käynnistämistä. Tämän työn tueksi tehtiin kesällä 1999 yliopistojen elektronisen julkaisemisen kartoitus (<http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/opastus.html>). Kartoituksen suositusten pohjalta on käynnistynyt elektronisen julkaisemisen teknisten ohjeiden laatiminen neljän yliopiston yhteishankkeena. Työ valmistuu maaliskuun lopussa 2000.

Verkkoaineiston tiedonhaun tueksi on toteutettu Yleisen Suomalaisen Asiasanaston verkkoversio [VESA](#). VESA on käytettävissä maksutta verkossa. VESA toteutettiin Helsingin yliopiston kirjaston ja CSC:n yhteishankkeena. Toinen tiedonhakua tukeva hanke on Jyväskylän yliopiston kirjaston koordinoima tiedonhaun opastuspalvelu. Opastuspalvelussa kuvataan FinELib-aineistot ja tiedonhaun kulku sekä opastetaan käyttäjiä FinELib-aineistojen käyttöön mm. tiedonhaun esimerkkien avulla. Opastuspalvelun toteutuksessa hyödynnetään multimedian tarjoamia mahdollisuuksia. Opas valmistuu tammikuussa 2000.

Verkkoaineiston löytyvyyttä on pyritty parantamaan kehittämällä Nordic Web Indexin (NWI) tiedonhakuominaisuuksia. Kieliteknologisen kehittämistyön tuloksena NWI "ymmärtää" tällä hetkellä aiempaa paremmin suomenkieltä.

Keskeisten verkkostandardien z39.50 ja ISO ILL soveltamisohjeet laaditaan Helsingin yliopiston kirjaston ja Oulun yliopiston kirjaston yhteishankkeessa.

Mitä mieltä käyttäjät ovat FinELib-palveluista

Tutkijat ja opiskelijat on otettu mukaan elektronisen kirjaston tietosisällön suunnitteluun alusta lähtien. Käyttäjät saavat äänensä kuuluviin asiantuntijaryhmien ja erityisesti käyttäjäkyselyjen kautta. Ensimmäinen [käyttäjäkysely](#) järjestettiin keväällä 1998. Tällöin haluttiin saada selville, minkä tyyppinen aineisto parhaiten tukisi tutkimusta ja opetusta. Vastaus oli varsin selvä. Kolme merkittävintä aineistoryhmää olivat tärkeysjärjestyksessä lueteltuna ulkomaiset tieteelliset lehdet, ulkomaiset viitetietokannat sekä kotimaiset tieteelliset lehdet.

Syksyllä 1999 järjestettiin [uusi käyttäjäkysely](#), jossa pyydettiin palautetta nykyisestä palvelusta ja ideoita jatkosuunnittelua varten. Kyselyyn saatiin yhteensä 917 vastausta eri yliopistoista. Kyselyn perusteella elektronisen kirjaston tyypillinen käyttäjä tällä hetkellä on nuorehko tutkija, joka käyttää aineistoja omasta työhuoneestaan käsin. Miehet ja naiset käyttävät palveluita jotakuinkin yhtä paljon. Vastanneista yli 60% toimii tutkijana tai opettajana yliopistolla ja 23% on opiskelijoita. On mielenkiintoista seurata kuinka nopeasti opiskelijoiden osuus käyttäjistä nousee. Yliopistokirjastot ovat tiedottaneet ja järjestäneet koulutustilaisuuksia opiskelijoille erityisesti syksyn 1999 aikana.

Peräti 60% vastanneista löysi erittäin hyvin tai hyvin oman alansa aineistoa. Aineistoja myös käytetään melko usein. Viikoittain tai pari kertaa kuukaudessa aineistoja käyttää 56% vastanneista.

Kirjastojen suuri merkitys sekä tiedottamisessa että koulutuksen tarjoajana näkyy vastauksista selvästi. 48,8 % vastanneista oli saanut tietää palvelusta kirjaston kautta. Tutkijat ja opiskelijat kaipaavat myös koulutusta tietosisällöistä ja tiedonhausta.

Tulevaisuudessa palveluun toivotaan lisää ulkomaisia tieteellisiä lehtiä, kotimaisten yliopistojen julkaisuja sekä ulkomaisia viitetietokantoja.

Hej kehittäjät!

FinELib on aivan erinomainen palvelu. Tutkimukseni on tämän palvelun johdosta edennyt huomattavista odotettua nopeammin, sillä aineiston etsimiseen ja kopioimiseen ei enää mene paljon aikaa sillä artikkelit löytyvät elektronisessa muodossa todella hyvin. Palvelu on ehdottomasti säilytettävä ja sitä tulisi yhä edelleen kehittää. Kiitos teille hyvästä työstä! (Palautetta suoraan käyttäjiltä -Svenska handelshögskolan)

Uusia tuulia uudella vuosituhanella

Kansallisen elektronisen kirjaston toiminta vakinaistetaan osaksi kansalliskirjaston toimintaa vuonna 2000. Vakinaistamista on valmisteltu kansalliskirjaston, kansallisen elektronisen kirjaston ohjausryhmän ja opetusministeriön välisenä yhteistyönä. Valmisteluprosessin aikana keskusteltiin erityisesti siitä, miten konsortion jäsenten osallistuminen päätöksentekoon voidaan turvata myös jatkossa. Käytännössä tämä tapahtuu siten, että toimintaa tulee ohjaamaan sidosryhmien edustajista koostuva ohjausryhmä. On myös nähty tarpeelliseksi nostaa toiminnan asemaa Helsingin yliopiston kirjaston organisaatiossa.

Yhteistoimintaan perustuva toimintatapa on ollut ohjelmakaudella keskeinen menestystekijä. Tältä pohjalta on hyvää jatkaa uudella vuosituhanella.

Kristiina Hormia, suunnittelija
Kansallinen elektroninen kirjasto
email: Kristiina.Hormia@helsinki.fi

- FineELib - Toimintakertomus 1998: <http://hul.helsinki.fi/finelib/katsaus98.html>
- FineELib - Käyttäjäkysely 1998: <http://hul.helsinki.fi/finelib/vastaus.html>
- FineELib - Käyttäjäkysely 1999: <http://hul.helsinki.fi/finelib/vastaukset99.html>
- VESA-verkkosanasto: <http://vesa.lib.helsinki.fi/>
- Virtuaalikirjasto-opas: <http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/vkropas.pdf> (PDF-tiedosto)

[Tietolinja 4/1999](#)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Eväät elektronisten vapaakappaleiden vastaanottamiseen

Kaisa Kaunonen

Uusi vapaakappalelaki on pitkän valmistelun jälkeen tulossa voimaan Suomessa. Jos eduskunta suo, laki tulee voimaan vuoden 2001 alusta, kuten lakia valmistellut työryhmä on suositellut. Uutta laissa on se, että ensimmäistä kertaa luovutettaviin aineistoihin kuuluu elektronisia julkaisuja.

Uusi laki voimaan vuoden 2001 alusta?

Uusi vapaakappalelaki on pitkän valmistelun jälkeen tulossa voimaan Suomessa. Jos eduskunta suo, laki tulee voimaan vuoden 2001 alusta, kuten lakia valmistellut työryhmä on suositellut. Uutta laissa on se, että ensimmäistä kertaa luovutettaviin aineistoihin kuuluu elektronisia julkaisuja.

Kansalliskirjastossa asia on ollut tiedossa jo kauan, sillä työryhmässä on ollut mukana HYKistä kehittämisjohtaja Juha Hakala ja toimistopäällikkö Riitta Mattila. Käytännön toimiin ryhdyttiin jo syksyllä 1997 käynnistämällä kirjastossa EVA-projekti. Siinä on kokeiltu pienimuotoisesti elektronisen aineiston vastaanottamista ja siihen liittyviä asioita. Aineiston toimittajina on ollut Edita ja Maanmittauslaitos.

Itse asiassa EVAssa on ollut monia osia ja elektronisen aineiston vastaanottaminen suoraan kustantajilta on vain yksi näistä. Paljon aikaa ja voimia on käytetty esimerkiksi vapaiden verkkoaineistojen haravoinnin suunnitteluun ja toteutukseen sekä elektronisten aineistojen metadataan. Näistä on kirjoitettu jo aikaisemmissa Tietolinjan artikkeleissa, joten kuvailen tässä vain kustantajilta saapuvan aineiston käsittelyä.

Pääperiaate: julkaisija lähettää kirjastolle

Elektroniset vapaakappaleet ovat kaupallisia julkaisuja, jotka ovat maksullisia käyttäjilleen, mutta joista julkaisija lähettää vapaakappaleen kansalliskirjastolle. Kokoelman kartuttamisessa pääpaino onkin sanoilla *julkaisija lähettää kirjastolle*. Toinen vaihtoehto olisi, että kirjasto itse kerää elektroniset aineistot kustantajien palvelimilta. Jotkut ulkomaiset kansalliskirjastot ovat valinneet tämän menetelmän.

Esimerkiksi Tanskassa kustantaja ilmoittaa kansalliskirjastolle suljetun palvelimensa salasanan ja asettaa aineiston tiettyyn hakemistoon kopioitavaksi. Tästä on jo nyt aiheutunut joitain vaikeuksia, kun palvelinten osoitteet ja niiden salasanat muuttuvat, eikä muutoksia ole ajoissa korjattu hakurobottiin. Lisäksi kustantajat joutuvat pitämään julkaisuja parikin kuukautta tiettyssä hakemistossa odottamassa, että kirjaston hakurobotti varmasti saa ne kopioitua.

Elektronisten vapaakappaleiden tyypit

Elektronisia vapaakappaleita on kolmea päätyyppiä:

- verkkojulkaisut, jotka kustantaja toimittaa asiakkaille Internetin kautta
- multimediajulkaisut, jotka yleensä toimitetaan CD-ROM-levyillä
- tietokantojen raakadatasta tehdyt julkaisut, jotka voi toimittaa joko verkon kautta tai levyillä

Jokainen päätyyppi sisältää useita mahdollisia tiedostoformaateja. Esimerkiksi verkkojulkaisut voivat olla HTML-, XML- tai PDF-tiedostoja. Kaikkia elektronisten julkaisujen tyyppejä varten kirjaston täytyy pitää listaa niistä tiedostoformaateista, joissa kirjasto voi hyväksyä julkaisun. Julkaisu pitää toimittaa jossakin näistä formaateista. HYKissä ei ole vielä valmista formaattilistaa kustantajien käyttöön, mutta siihen tulee mahdollisimman yleisiä julkaisutoiminnassa käytettyjä formaatteja, joiden käsittelyyn kirjastossa on ohjelmistot. Ei ole mieltä ottaa vastaan tiedostoja, joita kirjastossa ei pystytä avaamaan. Formaattilistan ylläpito velvoittaa myös kirjastoa, jonka teknisten taitojen pitää pysyä ajan tasalla kun elektroninen julkaiseminen kehittyy kustantamoissa.

Verkkojulkaisujen lähetys ja vastaanotto

Verkkojulkaisu koostuu usein monista toisiinsa linkitetystä tiedostoista. Lähetystä varten julkaisijan kannattaa pakata tiedostorypäs yhteen arkistopakettiin, jossa on mukana kaikki julkaisun osat ja aputiedosto, jossa on alustavia bibliografisia ja teknisiä tietoja luetteloimista ja julkaisun asentamista varten. Valmis paketti lähetetään kirjastolle Internetin kautta.

Kirjaston täytyy pitää rekisteriä niistä kustantajista, joiden kanssa se on aloittanut aineiston vastaanottamisen. Kustantajilla on tunnus ja salasana, joilla ne pääsevät siirtämään paketteja saapuvien aineistojen hakemistoon. Suurilla

kustantajilla voi olla omat hakemistonsa. Lähetyksen aikana voi olla syytä käyttää kryptausta, eli salakirjoittaa paketit siltä varalta, että joku ulkopuolinen onnistuisi kopioimaan niitä itselleen lähetyksen aikana. Kryptattuja tekstejä ei voi lukea ilman salasanaa, vaikka onnistuisi saamaan tekstit haltuunsa. Salaukseen käy esimerkiksi SSH-ohjelmisto, jolla lähettäjä siirtää aineiston vastaanottajan koneelle kryptattuna ja vastaanottaja helposti purkaa paketin selkokieliseksi. Tämä kaikki onnistuu, kun kummallakin puolella on käytössä oikeat salasanat, joiden käytöstä on etukäteen sovittu.

Tietyin väliajoin kirjaston henkilökunta tarkastaa saapuvien lähetysten hakemiston ja siirtää sieltä julkaisut pois. Jos työvoimaa olisi käytettävissä rajattomasti, se voisi viettää kunnolla aikaa saapuneen julkaisun parissa. Periaatteessa julkaisu pitäisi avata ja asentaa jollekin koneelle toimimaan. Tämän jälkeen tarkastettaisiin, että kaikki linkit ja hyperominaisuudet toimivat oikein. Tähän ei ole kuitenkaan aikaa. Jopa teknisesti keskinkertaisten hypertextien linkit ovat kuin suo, eikä edes tavallinen kotikäyttäjä tule helposti kulkeneeksi läpi julkaisun kaikkia linkkejä. Jonkinlainen perusasennus- ja tarkastus on silti hyvä tehdä, jotta kirjasto ei ota säilytykseen jo valmiiksi rikkinäistä kopiota julkaisusta. Lisäksi avaamalla julkaisu saadaan ehkä puuttuvaa bibliografista tietoa kuvailua varten. Kuvailu tehdään Fennica-tietokantaan. Siellä onkin jo esimerkkinä kaikki Editan tähän mennessä toimittamat verkkojulkaisut. Edita on yksi suomalaisen elektronisen julkaisun edelläkävijöitä, ja se on osallistunut EVAan jo muutaman vuoden ajan toimittamalla HYKille esimerkkejä verkkokirjallisuudesta, esimerkiksi oppimateriaalia ja Suomen sähköisen säädöskokoelman.

Verkkojulkaisua säilytetään niin, että sen kopiot on suojattu luvattomilta käyttäjiltä. Tietosuojaa tosiaan tarvitaan, sillä jos yksikin luvaton kopio kirjaston elektronisesta kappaleesta pääsee liikkeelle, niitä syntyy nopeasti lisää. On parasta säilyttää arkistokopiota suljetulla palvelimella, johon kirjaston henkilökunta saa yhteyden vain tietyiltä koneilta. Julkaisun käytöstä muutoin kuin vapaakappaleena sovitaan erikseen.

Multimedia CD-ROM-levyillä

Verkkojulkaisutkin voivat sisältää multimediaa, mutta yleensä varsinaiset multimediajulkaisut tuotetaan CD-ROM-levyillä. Vaikka CD-ROM-levyt eivät tähän saakka ole kuuluneet vapaakappalelain piiriin, jotkut kustantajat ja valmistajat ovat lähettäneet niitä HYKille, tosin lähettäminen on ollut melko satunnaista. Multimedia-aineiston selvittämiseksi HYKin vapaakappaletoimisto aluksi tutki ja järjesti CD-ROM-kokoelmansa, joka on syntynyt kustantajien tähän mennessä lähettämistä levyistä.

Eriyisesti kiinnitettiin huomiota Editan julkaisuihin. Edita on tytäryhtiönsä ToThePointin kautta yksi johtava suomalainen multimedia tuottaja. To the Point painattaa levyt Z-Trading-nimisessä yrityksessä. Z-Trading on nyt HYKin luovuttajalistassa ja toimittanee jatkossa yhden kappaleen kaikkia uusia julkaisuja kirjastolle, vaikka luovutus on ennen uutta lakia vapaaehtoista. Jos yhteistyö lähtee hyvin käyntiin, Edita olisi ensimmäinen suomalainen multimedian tuottaja, jolta on melko täydellinen julkaisujen sarja HYKin kokoelmissa.

Kustantaja voi lähettää levyt mukavasti tavallisessa postilähetyksessä kuten painetut vapaakappaleet. Kuten verkkojulkaisulle, levyille pitää tehdä saapumisen jälkeen perusasennus ja katsoa että se pääpiirteissään toimii. Nykyiset CD-ROMit ovat melko hyvin standardoituja, joten tämä ei aiheuta vaikeuksia.

Vaikeudet CD-ROMien kanssa voivat ilmetä pitemmän ajan kuluessa. CD-ROMit ovat todennäköisesti sellaisia elektronisen julkaisun muotoja, jotka on kaikkein vaikeinta pitää käytettävissä, kun ohjelmistot ja laitteistot muuttuvat. Niiden sisällölle ei voi tehdä konversiota kuten verkkojulkaisujen tiedostoille, sillä levyt sisältävät myös ohjelmanpätkiä, jotka tarvitaan sisällön näyttämiseen. Jo nyt on nähtävissä, että CD-ROMit alkavat vähitellen korvautua DVD-levyillä.

HYKissä varaudutaan CD-ROMien asiakaskäyttöön kokeilemassa Saksan kansalliskirjastoille hehitettyä MMB-ohjelmaa. Järjestelmä saadaan koekäyttöön Nedlib-projektin kautta, johon HYK osallistuu yhdessä monien eurooppalaisten kansalliskirjastojen kanssa. Järjestelmä on nykyisin käytössä Saksan kansalliskirjastossa Deutsche Bibliothekissä.

Tietokannoista jalostettavat julkaisut

Aina ei riitä se, että kirjastolla on vapaa pääsy haluamaansa dataan. Vaikeuksia syntyy siitä, että aineistot eivät ole arkistoitavassa muodossa. Kustantajat usein tallettavat datan raakaformaattissa tietokantaan, josta ne tekevät erityisillä ohjelmilla luettavia tuotteita kunkin asiakkaan toivomuksen mukaan. Kirjasto ei voi ottaa vastaan kokonaisia tietokantoja. Tietokantojen ylläpito on raskasta ja tiedon tuottaja tekee niihin jatkuvasti täydennyksiä ja muita muutoksia, joiden pitäisi näkyä myös kirjaston ylläpitämässä kopiossa.

Ratkaisu on, että julkaisija toimittaa kirjastolle valmiiksi formatoituja julkaisuja näyteinä kokonaisesta tietokannasta eri ajanhetkillä. Valmiita julkaisuja kirjasto voi ylläpitää ja muuntaa uusiin formaatteihin. Esimerkiksi valmiiden XML-muotoisten julkaisujen ylläpitäminen on paljon helpompaa kuin SQL-tietokantojen, joista data on alunperin kerätty. Arkistoinnin onnistumiseksi julkaisijan ja kirjaston täytyy vain yhteisesti sopia, mitä julkaisuja tuotetaan tallennettavaksi ja kuinka usein tietokannasta otetaan "näytteitä".

EVAssa on ollut mukana Maanmittauslaitos (MML), jonka elektroninen kartta-aineisto on tietokannoissa. Karttojen tiedostoformaatteja on valitettavasti hyvin laaja ja kirjava joukko ja standardisointi on vasta käynnissä. Formaattit jakautuvat rasteri- ja vektoriformaatteihin. Rasteriformaattit saattavat aueta yleisillään ohjelmilla, mutta vektoriformaatteihin tarvitaan pääsääntöisesti erillinen sovellusohjelma. Kirjasto ei nyt eikä myöhemminkään voi ylläpitää laajoja erityisohjelmistoja, joilla elektronisia karttatietokantoja käsitellään. Tämän vuoksi kirjasto ei voi ottaa vastaan raakadataa eli tietokantoja sellaisenaan.

Yksi ratkaisu on aineistojen koostaminen raakadatasta uuteen formaattiin. MML:n asiakkaat voivat tilata vektorimuotoisesta raakadatasta koostettuja aineistoja, jotka toimitetaan asiakkaalle helposti aukeavassa rasteriformaatissa CD-ROMilla tai Internetin kautta. MML on toimittanut EVAlle koeaineistoa kuvailtavaksi ja

luetteloitavaksi Fennica-tietokantaan. Aineistona tuli koko Suomen peruskartasto (PerusCD) ja ortokuvia tiff-formaatissa. Kirjastossa ei ole ollut aikaisemmin tällaisia aineistoja käsiteltävänä, mutta nyt Fennicaan on jo luetteloitu PerusCD, joka käsittää koko Suomen.

Jatkossa on mietittävä aineiston valintaa kirjastoon. Yksi ongelma on, että monet kartat ovat siirtyneet pelkästään elektroniseen muotoon (esim. maaperäkartat, metsätalouuskartat). Ennen niitä julkaistiin painettuina karttoina, mutta ei enää. Tiedon tallentamisen ja säilymisen kannalta ongelmallisia ovat juuri sellaiset tietokannat, joista ei julkaista jalostettuja tuotteita muuta kuin tilaustöinä. Peruskartasto on siitä hyvä ja poikkeuksellinen tuote, että se on valmiiksi julkaistu riippumatta asiakkaiden tilauksista.

Arkistoitavan aineiston valinnassa oikeastaan vain yksi mahdollisuus. MML:n ja muiden julkaisijoiden tuotteet ovat niin monipuolisia ja erikoistuneita, että HYKissä ei ole asiantuntemusta päättää siitä, mitä osia datasta kannattaa säilyttää. On paljolti julkaisijan vastuulla esittää kirjastolle, mitkä osat datasta kannattaa säilyttää julkaisuina.

Tietokantojen joukkoon voi lisätä vielä sanomalehtiarkistot. Vaikka sanomalehdet edelleen toimitetaan lukijoille paperilla painettuna, kustantajat säilyttävät uusista vuosikerroista vain elektroniset arkistot. Esimerkiksi Helsingin Sanomien koko paperinen lehtiarkisto poistui käytöstä, kun lehti muutti äskettäin uuteen taloon. Koska sanomalehdet ovat aina olleet kansalliskirjaston keskeistä aineistoa, lehtien elektronisten arkistojen siirtäminen tai kopiointi kirjastolle on tärkeä asia. Tähän aiotaan paneutua EVAn jatkohankkeessa, joka alkaa keväällä 2000. Todennäköisesti lehtien arkistot perustuvat XML-formaattiin, joka on rakenteisten verkkojulkaisujen kuvailukieli. Silloin on mahdollista tuottaa tietokannoista/arkistoista XML-muotoisia julkaisuja, jotka toimitetaan kirjastolle verkon kautta. Kirjasto on tutkinut EVA-projektissa jo pitkään XML:n käyttökelpoisuutta verkkojulkaisujen arkistointiin.

Tammikuussa vuonna 2001?

Jos vapaakappalelaki tulee uusittuna voimaan tammikuussa 2001, kannattaa aloittaa käytännön toiminta muutaman suuren julkaisijan kanssa ja aloittaa nopeasti tiedon levittäminen lain sisällöstä muille julkaisijoille.

Edellä on luonnosteltu tapa, jolla kannattaa lähteä liikkeelle. Vuoden 2000 aikana suunnitelmia ehditään tarkentaa ja kun elektronisen aineiston kerääminen alkaa toden teolla, menetelmiä ja tapoja hiotaan edelleen. Lisäksi on koottava pieni ryhmä eri alojen asiantuntijoita (julkaisuformatit, kuvailu, luettelointi), joka ottaa käsittelyynsä elektroniset vapaakappaleet HYKissä.

Kaisa Kaunonen

Suunnittelija

Helsingin yliopiston kirjasto

email: Kaisa.Kaunonen@helsinki.fi

Tietolinja 4/1999

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

TECUP - projektien projekti

Pekka Heikkinen

Nopean teknologisen kehityksen myötä on syntynyt epäselvyyttä siitä, miten käyttöoikeudet elektronisessa muodossa olevaan aineistoon määräytyvät. Kun lakitasoiseen sääntelyyn on jäänyt aukkoja, saattavat oikeudenhaltijat (erityisesti kustantajat) tuntea houkutusta turvata asemiaan rajoittamalla teknologisin keinoin pääsyä elektroniseen aineistoon. Pidemmällä tähtäimellä tämä hidastaisi informaatiomarkkinoiden ¹ kehitystä.

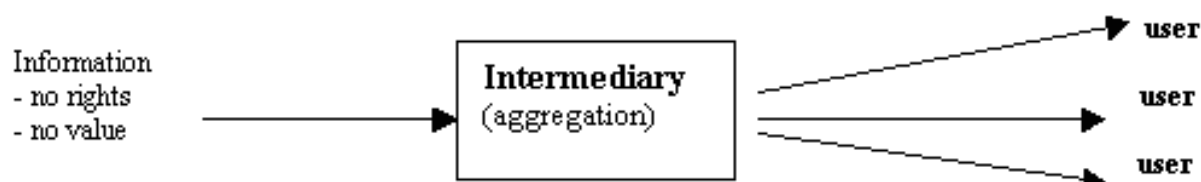
Heti alkuun on todettava, että artikkeli edustaa vain kirjoittajan omaa käsitystä TECUP prosessista. On täysin mahdollista - ja jopa luultavaa - että ainakin jotkut mukana olevista tahoista näkevät projektin tavoitteet ja toiminnan toisin.

Mistä on kyse?

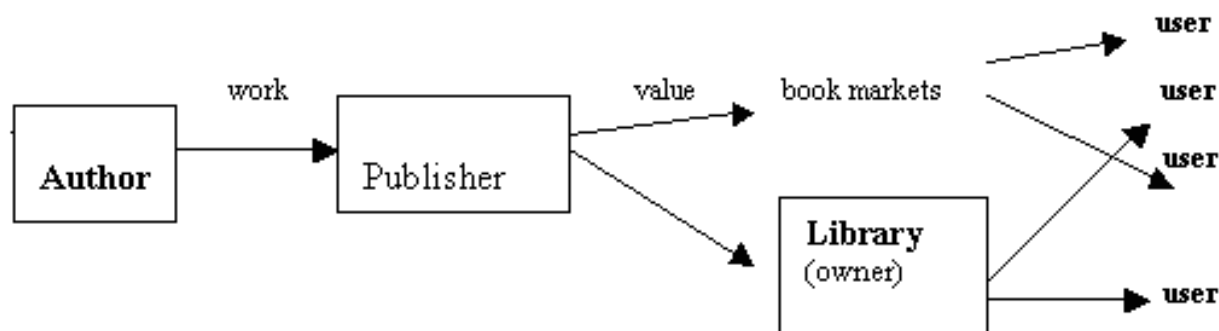
Nopean teknologisen kehityksen myötä on syntynyt epäselvyyttä siitä, miten käyttöoikeudet elektronisessa muodossa olevaan aineistoon määräytyvät. Kun lakitasoiseen sääntelyyn on jäänyt aukkoja, saattavat oikeudenhaltijat (erityisesti kustantajat) tuntea houkutusta turvata asemiaan rajoittamalla teknologisin keinoin pääsyä elektroniseen aineistoon. Pidemmällä tähtäimellä tämä hidastaisi informaatiomarkkinoiden ¹ kehitystä. TECUPin tavoitteena on pyrkiä osaltaan ehkäisemään tällaista epäsuotuisaa kehitystä alakohtaisia sopimuskäytäntöjä kehittämällä. Kirjastoilla on keskeinen asema koko TECUP-prosessin käynnistäjinä. Jos TECUP:in isoäiti oli EBLIDA:n aloitteesta synnynyt European Copyright User Platform (ECUP), niin sen äiti oli myöhemmin ECUP:in pohjalta syntynyt ECUP+ projekti, joka toimi vuosina 1996-1998. ²

Figure 1. Role of different players

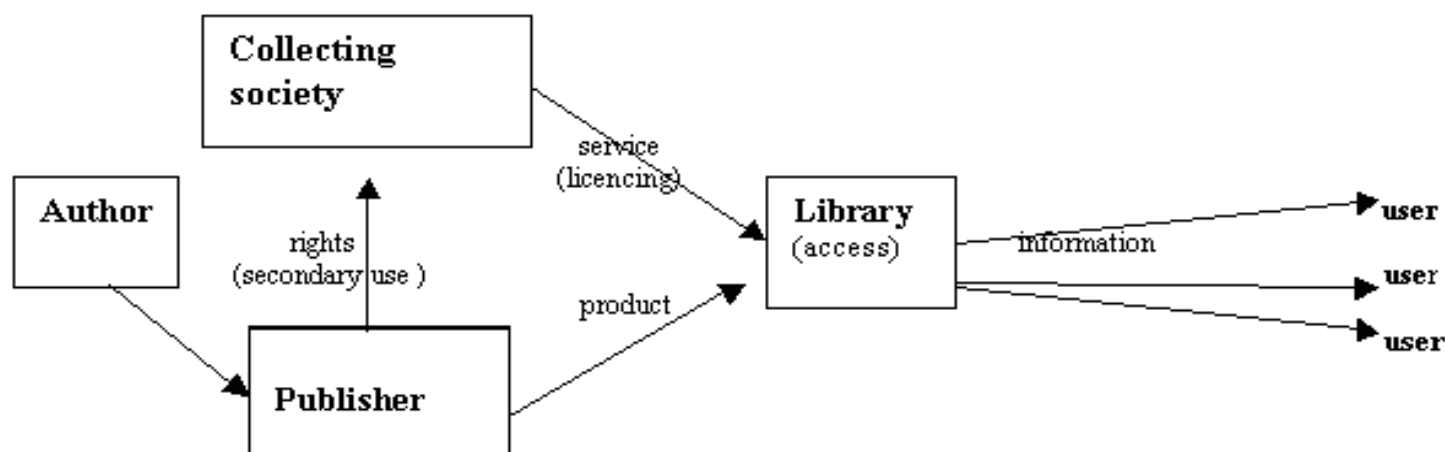
A. INFORMATION CHAIN

B. VALUE CHAIN OF A BOOK (Creation of value)

C. COPYRIGHT AND THE INFORMATION VALUE CHAIN (Rights-use chain)

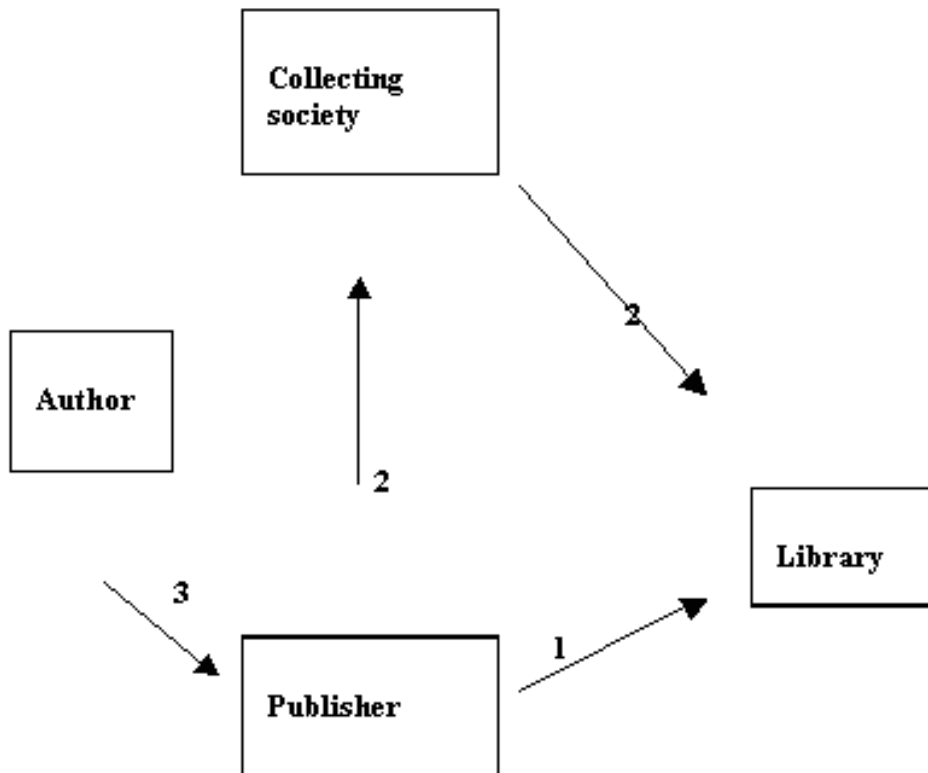

On selvää, että myös julkiset kirjastopalvelut voivat laajentuessaan osin hidastaa markkinoiden kehitystä. Kirjastojen toiminnalla on kuitenkin ollut myös markkinakehitystä tukevia vaikutuksia, erityisesti vähemmän kysytyn materiaalin osalta (akateemiset julkaisut jne). TECUP:in taustaoletuksena on, että tällaisia yhteistoiminnan alueita, joilla oikeudenhaltijoiden ja kirjastojen edut ovat yhteneviä, voidaan löytää myös elektronisten käyttötapojen osalta.

Miten löytää toiseksi paras ratkaisu?

Sopimukseen pääsyä vaikeuttaa osaltaan se, että digitalisoituminen sekoittaa informaatioketjun eri osapuolten perinteisiä rooleja antamalla niille mahdollisuuksia ottaa hoitaakseen toisilleen aiemmin kuuluneita tehtäviä.

Figure 2. Pressures inside the value chain

1. Kirjastot ja kustantajat voivat molemmat huolehtia informaation varastoinnista ja tarjota pääsyn materiaaliin myös yksittäisille loppukäyttäjille.
2. Kustantajien ja tekijänoikeusjärjestöjen on sovittava, miten oikeuksien hallinnointiin liittyvät uudet tehtävät jaetaan
3. Ratkaisut, jotka ohittavat perinteiset markkinat
 - o mahdollisuudet tarjota tekstiä/musiikkia suoraan tekijältä loppukäyttäjälle
 - o tekijöitä edustavat yhteenliittymät voivat ottaa huolehtiakseen teosten kustantamisesta (esim. yliopistopainot)

Lähtökohtia eri osapuolten välisen optimaalisen työnjaon määrittämiseksi etsittiin ensin EBLIDA:n toimeksiannosta tehdystä selvityksessä keväällä 1998. Tieteellisesti sinänsä korkeatasoinen raportti päättyi kuitenkin johtopäätökseen, jonka mukaan objektiivisia kriteerejä ei ole mahdollista esittää. Valinta perustuu aina kulloisenkin arvioijan subjektiiviseen näkemykseen.³ Ongelmana on, miten painottaa toisaalta projektien toimintaan liittyviä taloudellisia kriteerejä (esim. toimintakustannukset) ja toisaalta kirjastojen julkisen palvelun tehtäviä (aineiston käyttö jne.). Tällaisten kysymysten edessä myös perinteinen juridiikka on melko aseeton.

ECUP ja ECUP+ projekteista saatujen kokemusten perusteella onkin käynyt ilmeiseksi, ettei yhteisymmärrystä oikeudenhaltija- ja käyttäjätahon kesken voida saavuttaa mikäli neuvottelupöytään istutaan väentämään kättä sellaisista abstrakteista kysymyksistä kuin käyttäjien oikeuksista digitaaliseen informaatioon, eri tavoista määritellä markkinatohokkuus jne.

TECUP:in lähestymistapa on käytännönläheisempi: tavoitteena on löytää ja vertailla toimiviksi osoittautuneita malleja. Onnistuessaan projekti voi edistää näiden toimivien ratkaisujen käyttöönottoa uusilla alueilla. Tällaista pragmaattista lähestymistapaa leimaa se, ettei siinä pyritä parhaaseen mahdolliseen, vaan korkeintaan toiseksi parhaaseen ratkaisuun, ts. parhaaseen ratkaisuun niistä vaihtoehtoista, jotka kaikki osapuolet voivat hyväksyä.

Tästä syystä TECUP ei myöskään voi olla kuin vanha tuttu seuraleikki, jossa tuoleja on yksi vähemmän kuin osanottajia ja joku aina jää aina ilman paikkaa kun musiikki päättyy.

Alentamalla informaatiomarkkinoiden toimintaan liittyviä transaktiokustannuksia teknologinen kehitys raivaa tilaa myös uusille liiketoiminnan muodoille. Tällaisia informaatiomarkkinoille ilmestyneitä uusia kaupallisia välittäjiä ovat informaatiomeklarit, tietokantaisännät, tilaaja-agentit jne.⁴

TECUP projektin osapuolet edustavat lähinnä informaatioketjun perinteisiä toimijoita - kirjastoja, kustantajia ja tekijänoikeusjärjestöjä - joten tässä suhteessa koko prosessiin on kuitenkin sisäänrakennettuna tietynlainen konservatiivinen elementti.

Miten vertailla projekteja?

TECUP on luonteeltaan metaprojekti, jonka kohteena ovat Euroopan eri maissa ja Yhdysvalloissa käynnissä olevat telematiikkaohjelmat. Heti alkuun on käynyt ilmeiseksi, että TECUPin toimintaan liittyy tästä syystä eräitä metodisia ongelmia.

- Projektit ovat luonteeltaan hyvinkin erilaisia. Osa niistä on suuntautunut testaamaan teknologian suomia mahdollisuuksia, toisten keskeisenä tavoitteena taas on uudenlaisten sopimuskäytäntöjen kehittäminen.
- Lainsäädännön eroista johtuen projektien toimintaympäristö on Yhdysvalloissa erilainen kuin Euroopan maissa. Yhdysvalloissa ei ole samanlaisia vakiintuneita, koko tekijänoikeusalan kattavia toimijoita kuin Euroopassa (esimerkkinä tekijänoikeusjärjestöt). Tästä syystä projektit saattavat luonteeltaan olla tietyllä alueella toimivien museoiden tai korkeakoulujen yhteistyöorganisaatioita. Myös julkisen rahoituksen osuus on Yhdysvalloissa vähäisempi - tai ainakaan sen merkitystä ei avoimesti haluta myöntää.

Vaikka TECUP ei ole varsinainen tutkimusprojekti, jonka ensisijaisena tavoitteena olisi uuden informaation tuottaminen, tarvitsi se kuitenkin työlleen jonkin lähtökohdan, jonka pohjalta ryhtyä etsimään yhteisymmärrystä.

Tästä syystä TECUP aloitti työnsä projektien perinteiseen tapaan eli laatimalla kyselyn. Lomake lähetettiin noin viidellekymmenelle keskeisimmäksi arvioidulle projektille eri Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa. Näistä yllättävän suuri osa myös loppujen lopuksi vastasi kyselyyn.

Saatujen tulosten perusteella relevantit projektit voitiin ryhmitellä keskeisten muuttujien perusteella muutamiin luokkiin. ⁵ Aineisto on koottu matriisiksi, jonka pohjalta erilaisia käytössä olevia malleja on tarkoitus vertailla.

Parikymmentä projektia on lokakuussa pidetyssä TECUPin neljännessä yleiskokouksessa nyt valittu tarkemman tutkimuksen kohteeksi, näiden mukana suomalaiset ELEKTRA ja FinELib. Ensimmäisen vuoden jälkeen työn pääpaino tulee siirtymään yleiskokoukselta TECUPin teknologiseen ja lainopilliseen asiantuntijaryhmään.

Kaiken kaikkiaan TECUP on englanninkielistä ilmaisua käyttäen edennyt "muddling through", välttämällä periaatekeskusteluja joista yksimielisyyttä ei todennäköisesti olisi saavutettavissa. Projekti sai lokakuussa komission asiantuntijoilta kohtalaisen myönteisen arvioinnin, joten tilanne näyttää toisen TECUP-vuoden käynnistytessä nyt kaikin puolin hyvältä.

Vihoviimeisenä kysymyksenä tietysti on, miten aikanaan vakuuttaa komissio osapuolten keskenään sopimien linjanvetojen järkevyydestä. Koska Management Boardin jäsenet edustavat korkeaa kansallisen tason asiantuntemusta ja arvovaltaa, tulee tämä tuskin tuottamaan ongelmia.

Pekka Heikkinen

Erikoissuunnittelija

Helsingin yliopiston kirjasto (31.12.1999 saakka)

Lisätietoja TECUP:ista: <http://www.SUB.Uni-Goettingen.de/gdz/tecup/>

1 "Informaatiomarkkinat" saattaa mielikuvana tuntua monen kirjastoihmisen mielestä vieraalta. Käsitteellä on kuitenkin keskeinen asema Euroopan Unionin toiminnassa. EU:lle informaatiomarkkinat ei ole vain pelkkä metafora, vaan myös viitekehys, jossa myös kirjastojen toimintaa arvioidaan. [Paluu](#)

2 Tämä ilmenee myös projektin nimen sinänsä harhaanjohtavasta etymologiasta : Test-bed implementation of the ECUP framework. [Paluu](#)

3 "Business Models for Distribution, Archiving and Use of Electronic Information"; Mark Bide & Associates (1998).' [Paluu](#)

4 Information brokers, database-hosts, subscription agents etc. Suomenkieliset nimitykset eivät vielä ole vakiintuneita. [Paluu](#)

5 Born digital projects, retrodigitisation projects, preservation projects, policies, projects developing tools. [Paluu](#)

[Tietolinja 4/1999](#)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Kirjastotilastot uudistuvat

Marit Olander

Kansallisten tilastojen uudistusajankohta olisi valittava niin, että kansainväliseen standardiin ei enää tulisi suuria muutoksia. Virallisia lausuntoja odotellaan maaliskuun puoleen väliin saakka. Sen jälkeen nähdään, miten uudistusehdotukseen on suhtauduttu eri maissa. Vaikka ehdotuksen vastaanotto olisi myönteinen, standardi ei valmistu ennen vuotta 2001. Jos reaktiot ovat pääasiassa positiivisia ja tehtävät muutokset pieniä, kannattaisi kansallisten tilastojen uudistaminen aloittaa tänä vuonna alkusyksystä. Vuoden 2002 tilastot olisivat ensimmäiset uutta standardia noudattaen kerättävät, jos uudistus olisi valmis vuoden 2001 loppuun mennessä.

Kirjastot käyttävät tilastotietojaan oman toimintansa suunnittelun apuvälineenä. Niitä käytetään tukemaan päätöksentekoa ja ne saattavat olla hyödyllisiä koetettaessa vakuuttaa päättäjiä voimavarojen lisäämisen tarpeista.

Tieteellisten kirjastojen valtakunnallisia tilastoja on kerätty jo 1940-luvulla. Vuosien kuluessa mukaan on tullut erikoiskirjastoja ja viime vuosien aikana yhä suurempi osa ammattikorkeakoulukirjastoja. Tieteellisten kirjastojen yhteisluettelon kokoaminen siirtyi vuonna 1993 opetusministeriöltä Helsingin yliopiston kirjaston tehtäväksi. Yleisten kirjastojen osalta taas lääninhallitukset keräävät kirjastojen alueelliset tilastot ja opetusministeriön kulttuuripolitiikan osasto kokoaa niistä valtakunnalliset yleisten kirjastojen tilastot. Yleisten ja tieteellisten kirjastojen tilastot on jo viiden vuoden aikana julkaistu yhteisessä BTJ-Kirjastopalvelun kustantamassa teoksessa "Kirjastot" (ISSN 1237-3869). Kirjastojen virallisia tilastoja käytetään kaikissa kansallisissa ja kansainvälisissä tilastoissa (esimerkiksi Suomen tilastokeskus, UNESCO, EU).

Yhteistilastot ja elektroninen aineisto

Tieteellisten kirjastojen ja yleisten kirjastojen tilastot uudistettiin vuonna 1993 ja ne perustuvat ISO 2789 -standardiin, joka nykyisessä muodossaan on hyvin suppea. Uudistuksen yhteydessä yksittäisten kerättävien tietojen määrää vähennettiin, niin tieteellisten kirjastojen yhteistilastoissa kuin yleisten kirjastojen puolella. Tieteellisten kirjastojen yhteistilastoihin kerätään lisäksi paljon tietoja, joita ei ole standardissa mainittu, lisäksi monet kirjastot keräävät vielä paljon yksityiskohtaisempaa tietoa omaa toimintaansa varten.

Ongelmaksi on muodostunut se, että elektronisista aineistosta tilastotietoja kerätään ainoastaan levykkeistä ja CD-ROMeista. Elektronisista palveluista tietoja saadaan vain tietokantojen etäkäytöstä ja itsepalvelusta. Ongelmia ovat tuottaneet tilastoinnissa esim. elektronisten kausijulkaisujen kokoelmat ja erityisesti kansallisen elektronisen kirjaston, FinELibin ohjelman myötä hankitut yli 2600 kausijulkaisua ja tietokantaa. Lisäksi eri kirjastot hankkivat monilla eri lisenssisopimuksilla aineistoa. Kokoelmien jako eri materiaalityyppeihin on vaikeutunut, sillä tietokannat sisältävät eri aineistotyyppisiä. Usein ostetaan vain käyttöoikeuksia, joskus määräaikaista, eikä kokoelmiin laskettavissa olevia kappaleita.

Elektronisen aineiston käytön tilastointia vaikeuttaa kustantajien ja välittäjien erilaiset tilastointikäytännöt. Taloustiedoissa on kirjastoilla eroja, yleisten kirjastojen hankintamenoihin sisältyy arvonnäkövero, tieteellisillä ei. Tietojen vertailtavuutta sekä saman kirjaston sisällä eri vuosina että kirjastojen välillä vaihtelee, sillä tietojen keräilyyn yhteydessä tulkinnot vaihtelevat. Tulokannan vaikutusta voi supistaa keruuohjeistusta lisäämällä. Keruuohjelma on yli kuusi vuotta vanha ja sen myötä hieman työläs käyttää: käyttöliittymä ei ole graafinen. Uudistuspaineita on siis kertynyt runsaasti, mutta on jääty odottelemaan kansainvälistä kehitystä, viisivuotispäivitystä ISO 2789 -standardiin.

ISO 2789 -standardin uudistaminen

Suomi on ollut mukana kehittämässä kansainvälisiä kirjastotilastoja vaikuttamalla Unescon ja IFLAn tilastojen kehittämistyöhön. Tieteellisellä puolella pohjoismaisen harmonisointiprojekti vuodelta 1988 yhdenmukaisti pohjoismaiden kirjastotilastoja.

Suomen edustajia on osallistunut ISON Information and documentation -komitean alakomitean SC 8:n "kirjastotilastot" työryhmiin: työryhmä WG4 on työskennellyt standardin ISO 11620:n "performance measurement"-mittareiden parissa. Standardi valmistui keväällä 1998 ja ryhmä jatkaa standardin päivittämistyötä. Suomea ryhmässä edustaa Sirkku Känslä. Toinen työryhmä WG2 aloitti työskentelynsä syksyllä 1998 tehtävanaan ISO 2789 "kirjastotilastot" viisivuotisuudistus. Tässä työryhmässä on Suomesta ollut mukana aluksi Inkeri Salonharju ja myöhemmin Marit Olander.

Tietohuollon standardointityötä Suomessa ohjaa Suomen standardisoimisliitto ry:n eli SFS:n asettama tietohuoltokomitea. Komitea asetti kansallisen tilastoryhmän kommentoimaan kansainvälisen uudistusprosessin aikana syntyneitä luonnoksia ja vaikuttamaan uudistukseen. Pyritään vaikuttamaan niin, että käyttämämme tilastoinnin periaatteet saadaan osaksi standardia, sillä olemme jo vuodesta 1993 keränneet myös monia niistä tilastoista (esimerkiksi taloustietoja), joita uudistettuun ISO 2789 -standardiin on tulossa.

Kansallisen tilastotyöryhmään kuuluu edustajia erityyppisistä kirjastoista:

Marja Anttonen, Turun ammattikorkeakoulu
Ritva Hänninen, Ilmatieteen laitoksen kirjasto
Kaija Jääskeläinen, Tampereen teknillisen korkeakoulun kirjasto
Kirsti Kekki, Opetusministeriö
Sirkku Käsälä, (Irma Pasanen-Tuomainen 23.9. 1999 saakka) Teknillisen korkeakoulun kirjasto
Tuulikki Nurminen, Joensuun yliopiston kirjasto
Marit Olander, Helsingin yliopiston kirjasto
Elisa Orrman, Kansallisarkisto
Inkeri Salonharju, Helsingin yliopiston kirjasto
Anneli Äyräs, Opetusministeriö

Työryhmän tarkoituksena on pyrkiä vaikuttamaan standardin uudistukseen ja toisaalta toimia asiantuntijana kansallisella tasolla yhteistilastoinnin kehittämisessä. Kansainvälisen uudistuksessa pyritään mahdollisimman laajasti määrittelemään kerättäviä tilastoja yhteismitallisuuden varmistamiseksi: eli jos ko. tietoja kerätään, niin se tehdään kaikkialla samalla tavalla. Kansallinen työryhmä ottanee kantaa siihen, mitä tietoja pyritään valtakunnallisesti keräämään.

Vuonna 1999 tilastotyöryhmä kommentoi ensimmäisiä kansainvälisiä luonnoksia. Niin kansainvälisessä kuin kansallisessakin työryhmässä on eniten päänaavaa tuottaneet määritelmät ja erityisesti aineistotyyppijako: otetaanko ensisijaiseksi lähtökohdaksi jako perinteiseen ja elektroniseen tyyppiin vai korostetaanko aineistotyyppiä ja onko perinteinen ja elektroninen muoto toissijainen kriteeri. Tämänhetkinen tulos on yhdistelmä näitä molempia. Se mikä logiikassa hävitään, luultavasti käytännöllisyydessä voitetaan. Perusongelma on, että tekniikan kehitys on nopeaa, mutta kansainvälinen ISO-standardointi on hidas prosessi. Haasteena onkin uudistustyössä, miten kehittää riittävän yleinen elektronisten aineistojen ja palvelujen tilastointi, että ei pitäydytä liikaa teknisen kehityksen tämänhetkiseen välineeseen kuten esimerkiksi CD-ROMiin.

Yhteistyökumppaneita uudistustyössä

Tilastojen keruuta uudistettaessa on yritettävä huolehtia menneisyyden mukaan ottamisesta: aikasarjojen jatkuvuus on tärkeää. Jotta voidaan seurata tapahtunutta kehitystä täytyy yhteismitallisuuden säilyä aikaisempien vuosien tilastoihin.

Elektronisen aineiston kansalliset hankintaohjelmat ja lisenssisopimukset edellyttävät tietojen keruuta elektronisen aineiston käytöstä, sillä sekä kustantajaa tai välittäjää että myös tilaajaa kiinnostaa aineiston käytön jatkuva seuranta. Elektronisen aineiston välittäjät olisi syytä velvoittaa noudattamaan ISO 2789 -standardia, jolloin tiedot olisivat yhteensopivia eri toimittajien kanssa ja käytettävissä myös kirjastojen tilastoissa.

Tilastojen monipuolinen saatavuus edellyttää myös yhteistyötä kirjastojärjestelmien kehittäjien kanssa; perinteisesti tilastointi on ollut järjestelmissä melko heikosti kehitetty ominaisuus; kuitenkin järjestelmästä pitäisi saada tietoa automaattisesti, sillä manuaalinen tiedonkeruu on hyvin työlästä. Erityisesti yliopistokirjastojen suhteen on keskeistä yhteistyö LINNEA2 -hankkeen kanssa. Niinpä jo LINNEA2- valintaprosessiin kuuluneen testauksen aikana käytiin tilastoryhmässä keskustelua ISO 2789:n luonnoksesta. Yliopistokirjastojen valitseman järjestelmän Voyagerin toimittaja Endeavor on ilmoittanut tukevasa nykyistä ISO 2789 -standardia ja seuraavansa standardin kehitystä sekä vakuuttanut, että kirjastojärjestelmä on suunniteltu tukemaan myös uutta versiota.

Laadullisia mittareita pyritään kirjastoissa ottamaan arvioinnin apuvälineiksi ja niinpä uudistuksen yhteydessä on huolehdittava, että ISO 11620:n mittareiden tarvitsemat tilastotiedot ovat saatavissa. Yhteistyö jatkuu muutenkin, sillä molempien työryhmien puheenjohtajina on sama henkilö Roswitha Poll Münsterin yliopiston kirjastosta. WG4 työryhmä ei standardissa ole ottanut kantaa elektroniseen aineistoon tai palveluihin, vaan on jäännyt odottamaan ISO 2789 standardin uudistamista.

Uudistustyössä pyritään yhteistyöhön myös UNESCO:n ja eurooppalaisen kirjastotilastotietokannan LIBECON 2000 kanssa. [LIBECON 2000](#) -tilastotietokannassa on mukana tiedot 27 Euroopan maasta vuosilta 1991-1997.

Museot ja arkistot tilastoivat osittain samoja asioita kuin kirjastot, yhteisiä indikaattoreita olisi mahdollista käyttää. Niinpä kansallisessa työryhmässä on kansallisarkiston edustaja. Yhteensopivuuden lisäksi on kullekin kirjastolle tarjottava mahdollisuus myös omien tietojen keräämiseen samalla kertaa: ehkä omat erilliset lomakkeet eri kirjastotyypeille ovat tarpeellisia.

Uudistuksen ajoitus vuoden 2002 tilastoihin

Milloin sitten päästään aloittamaan kansallisten tilastojen uudistus? Ajankohta on valittava niin, että kansainväliseen standardiin ei ole enää odotettavissa suuria muutoksia. Virallisia lausuntoja odotellaan maaliskuun puoleen väliin mennessä ja sen jälkeen nähdään, miten eri maissa uudistusehdotukseen suhtaudutaan. Vaikka ehdotuksen vastaanotto olisi hyvin myönteinen, ei standardi valmistu ennen vuotta 2001. Mutta jos reaktiot ovat pääasiassa positiivisia ja tehtävät muutokset pieniä, kannattaa kansallisten tilastojen uudistaminen aloittaa tänä vuonna, alkusyksy voisi olla sopiva. Vuoden 2002 tilastot olisivat ensimmäiset uutta standardia noudattaen kerättävät, jos uudistus on valmis vuoden 2001 loppuun mennessä.

Kaikki kiinnostuneet ovat tervetulleita mukaan keskustelemaan uudistuksesta sähköpostilistalle. Ilmoittautuminen listalle, email: Ilpo.Soini@helsinki.fi.

Marit Olander
ATK-erikoissuunnittelija
Helsingin yliopiston kirjasto
email: Marit.Olander@helsinki.fi

- LIBECON 2000: <http://www.libecon2000.org/register.htm> (Rekisteröidyttävä ensimmäisellä käyntikerralla)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Kuvaavatko tilastot riittävän relevantisti kirjastojen tilannetta?

Tuulikki Nurminen

Tilastojen tuottaminen ei saisi olla liian työlästä, niiden tulisi syntyä pääosin automaattisesti atk-järjestelmistä tai muuten helposti työn oheistuotteena. Atk-järjestelmiä tulisi kehittää niin, että niistä saadaan ulos vaadittavat perustilastot. Niihin tulisi kehittää myös laskentajärjestelmiä, jotka yhdistelevät tilastoja tai laskevat niistä suhdelukuja toivotulla tavalla. Atk-järjestelmiä ja niiden laskentaa kehittämällä kirjastojen toiminnasta voidaan saada ulos nykyistä paremmin toiminnan arviointia palvelevaa hyvinkin yksityiskohtaista tietoa ja tällöin tarkka tilastointi ei ole ongelma.

Tilastoinnin tarkoituksena on saada aikaan luotettavaa seuranta- ja vertailutietoa tilastoitavasta toiminnasta. Tilastojen tulisi antaa mahdollisimman oikea kuva kehityksestä ja niitä tulisi voida käyttää toiminnan arvioinnissa ja kehittämisessä. Tilastojen tulisi mm. helposti osoittaa, mitkä alueet toiminnassa ovat kasvavia ja mitkä supistuvia ja onko kehityssuunta toivottu. Tilastojen antamiin viesteihin tulisi pystyä reagoimaan riittävän nopeasti, mm. onko resurssointi oikeassa suhteessa toimintaan ja miltä osin sitä tulisi muuttaa. Tilastoja tulisi voida käyttää myös eri yksiköiden välisessä kansallisessa vertailussa samoin kuin oman maan kirjastotilanteen vertailussa muiden maiden tilanteeseen.

Kirjastojen toiminnan tilastointi on epätavallisen laajaa ja tarkkaa kun sitä verrataan esim. yliopiston muun toiminnan tilastointiin. Yleensä toiminnan arvioinnissa käytetään vain muutamia keskeisiä tunnuslukuja, joiden avulla toimintaa arvioidaan ja vertaillaan. Perustilastojen tuottamisen ohella olisikin tärkeää jalostaa tilastoja kokonaistilannetta selkeämmin kuvaaviksi mittareiksi ja tuotos/panossuhdeluvuiksi, joiden avulla tapahtunutta kehitystä voitaisiin entistä paremmin kuvata ja joiden hahmottaminen olisi yksityiskohtaisia tilastoja helpompaa. Vaikka kirjastotyön moninaisuudesta ja eri kirjastojen jossain määrin erilaisista painotuksista johtuen vain muutaman keskeisen mittarin löytäminen kirjastotyön osalta ei ole helppoa, niin asiaa olisi syytä selvittää. Tätähän on 90-luvulla jo tehty jonkin verran, mutta kehitys on tuonut tilanteeseen uusia näkökulmia.

Tilastojen tuottaminen ei saisi olla liian työlästä, niiden tulisi syntyä pääosin automaattisesti atk-järjestelmistä tai muuten helposti työn oheistuotteena. Atk-järjestelmiä tulisi kehittää niin, että niistä saadaan ulos vaadittavat perustilastot. Niihin tulisi kehittää myös laskentajärjestelmiä, jotka yhdistelevät tilastoja tai laskevat niistä suhdelukuja toivotulla tavalla. Atk-järjestelmiä ja niiden laskentaa kehittämällä kirjastojen toiminnasta voidaan saada ulos nykyistä paremmin toiminnan arviointia palvelevaa hyvinkin yksityiskohtaista tietoa ja tällöin tarkka tilastointi ei ole ongelma. Siltä osin kun automaattista tai muuten helppoa tilastotuotantoa ei saada aikaa, tulisi harkita, olisiko luotettavuuden ja tehtävän työn kannalta järkevää jättää tilastoinnista pois liian työläästi tai epäluotettavasti kerätyt tilastot.

Pari vuotta vireillä olleen kansainvälisen kirjastotilastojen uudistuksen (ISON tekninen komitea, TC 46 Information and Documentationin käynnistämä kansainvälisen kirjastotilaston ISO/2789 International Library statistics -standardin uudistustyö) osalta olisi toivottavaa, että tilastoinnin uudistamisessa huomioitaan uuden kehityksen tarpeet, mutta ei laajennettaisi tilastointia liian yksityiskohtaiseksi tai että siinä ainakin olisi eri tilastoinnin tasoja, joista eri maat voisivat valita oman käytäntönsä.

Erilaiset tulkinnat tilastoinnin ongelma

Tieteellisten kirjastojen toiminnan tilastointi on varsin yksityiskohtaista ja se on melko hyvin ohjeistettua. Kaikilta osin **ohjeet** eivät kuitenkaan ole riittävän selkeitä ja yksiselitteisiä. Tosiasiallinen tilanne miten kirjastot tilastoivat toimintaansa ja miten noudattavat ohjeita on varsin kirjavaa.

Ohjeistuksen parantaminen sekä mahdollisuus pyytää tulkinta-apua ohjeisiin olisi yksi keino parantaa kirjastotilastojen luotettavuutta. Hyväkään ohjeistus ei kuitenkaan auta, jos kirjastoissa ei ole sisäistetty ohjeita sekä tietojen rekisteröintivaiheessa että tilastojen koontivaiheessa.

Tilastointiohjeiden erilainen tulkinta, virheelliset tiedot sekä ilmoittamattomat tiedot lisäävät tilaston epäluotettavuutta ja aiheuttavat mm. seuraavia ongelmia

- tilasto antaa joidenkin kirjastojen tilanteesta todellisuutta heikomman kuvan ja niiden kirjastojen osalta, jotka ilmoittavat kaikki tiedot suhteellisesti muita paremman kuvan; tällaisia ongelmia on erityisesti resurssi- ja määrärahatietojen kohdalla
- aikasarjavertailu on vaikeaa, varsinkin jos puuttuvat tiedot vaihtelevat eri vuosina
- erilaisten suhdelukujen laskeminen ei onnistu, vaikeuksia erityisesti panos/tuotos suhteiden osalta
- kirjastojen välisen vertailu on epäluotettavaa
- koko maan kokonaistilanteen laskeminen on epäluotettavaa

Mikä on kirjasto?

Niinkin keskeinen perusasia kuin mikä on kirjasto ei tilastoinnin kannalta ole yksiselitteinen asia tai ainakin sitä tulkitaan monella tavoin. Vaikka asiasta on olemassa määritelmä (ISO 2789 -standardin määritelmä) että kirjasto on organisaatio tai organisaation osa, jonka tarkoituksena on ylläpitää kokoelmaa ja tuottaa henkilökuntansa avulla palveluita käyttäjilleen niin voi kysyä mikä on henkilökunta ja palvelut. Täyttääkö laitost kirjasto tai -kokoelma, johon pääkirjasto hankkii ja luettelee aineiston ja joka toimii ilman pysyvää henkilökuntaa itsepalveluperiaatteella tämän määritelmän? Todellisuudessa eri yliopistot ottavat varsin eri tavoin kirjastojaan ja kokoelmiaan mukaan tilastoihinsa. Tämä aikaansaa hyvinkin erilaisen kuvan yliopiston kirjastolaitoksesta riippuen siitä kuinka laajasti tai suppeasti kirjastokäsitettä on tulkittu.

Pitäisi sopia yhdenmukaisesta käytännöstä mitä käsitteellä kirjasto tarkoitetaan ja mitä sen perusteella otetaan mukaan kirjastotilastoihin. Keskeinen rajaava tekijä voisi olla ovatko kokoelmat julkisessa käytössä. Ei-julkiset kokoelmat tulisi jättää kirjastokäsitteen ulkopuolelle. Julkisen kirjastokäsitteen osaltakin sopimista vaatisi se, riittääkö julkisen käytön määritelmäksi, että aineisto on yliopiston tietyn laitoksen henkilökunnan yhteiskäytössä vai pitääkö julkisen käytön koskea vähintään myös opiskelijoita.

Nykyistä paremmin tulisi myös sopia tietojen ryhmittelystä pääkirjastoa ja muita kirjastoja koskeviin tietoihin. Nyt osa kirjastoja ryhmittelee tietonsa tämän mukaan, osa taas ilmoittaa kaikki yhtenä kokonaisuutena. Jos tilastojen tarkoitus on myös kirjastolaitoksen rakenteen seuranta, niin ryhmittelyn noudattaminen olisi tarpeellista. Ja jos eri kirjastojen resurssikehitystä on tarkoitus seurata, henkilökunta- ja määrärahat tulisi laittaa sen kirjaston kohdalle, jossa henkilökunta työskentelee ja jonka hyväksi rahat käytetään, ei sen joka hallinnoi. Tällä hetkellä tältäkin osin on epäloogisuutta.

Tilastojen yhteismitallisuus

Tilastoinnin keskeinen periaate on kerättävien tietojen yhteismitallisuus. Kirjastotilastojen yhteismitallisuutta heikentää paitsi tietojen puuttuminen ja virheet yleensäkin, niin se, että tiedot saattavat puuttua varsin epäloogisesti. Aukkoja tilastoissa on yleisimmin resurssipuolella, sen sijaan tuotokset ovat tilastoissa paremmin mukana. Varsinkin taloustietojen ilmoittamisen osalta on puutteita. Erityisesti laitost kirjastojen osalta puuttuu paljon tietoja, mikä johtunee toisaalta siitä, että laitost kirjastojen henkilökuntatilanne on heikko tai olematon sekä siitä, että laitost kirjastojen taloutta ole kirjanpidossa aina erotettu laitoksen menoista.

Taloustietojen keräämistä on vaikeuttanut myös rahoituslähteiden lisääntyminen, minkä vuoksi määrärahatiedot esim. kirjallisuudenhankinnan osalta on kerättävä paitsi satojen vastualueiden tileiltä niin monilta toimintamenotileiltä (perus-, erityis-, hanke-, EU-, maksupalvelu yms. rahoitus). Erityisesti niiden määrärahojen selvittäminen, joita kirjasto ei hallinnoi vaan laitos, mutta joilla ostetaan kirjastoihin kirjallisuutta, on työlästä ja epävarmaa. Laitosten käyttämien kirjallisuushankintarahojen osalta on myös yhä vaikeampaa tietää, mikä rahan käytöstä on kirjastokokoelmien rahoitusta, mikä muuta henkilökunnan käyttöön ostetun kirjallisuuden rahoitusta, koska kumpakaan voi olla samoilla tileillä. Tällaisten tietojen kerääminen hajautetussa kirjastolaitoksessa jossa määrärahojen hallinnoijia on satoja on pelkästään jo laskennallisesti erittäin työlästä.

Uudet rahoitusmuodot ja lyhytaikaisella projektirahoituksella hoidetut hankkeet tuovat uusia kysymyksiä tilastointiin. Miten esim. EU- ja muu projektirahoitus huomioidaan kirjastojen määrärahatilastotiedossa, otetaanko se mukaan vai jätetäänkö pois? Erityinen ongelma on isot usean kirjaston yhteiset hankkeet, joita yksi hallinnoi ja jonka tilien kautta koko budjetti kulkee. Tulisiko tällaisia tapauksia varten luoda oma tilastoryhmä kirjastojen yhteistyöprojektit vai jättää tiedot ilmoittamatta?

Ilmoittamattomat tiedot tilastoissa tekee paitsi kaikkia kirjastoja koskevien yhteistilastojen laskeminen epäluotettavaksi, niin erityisesti panos/tuotos -suhdelukujen laskemisen ongelmalliseksi. Parempi kuin jättää tieto pois, on arvioida se.

Myös aikasarjalaskelmien - jotka ovat kehityksen arvioinnissa oleellisia - luotettavuus on kyseenalainen, jos tilastotiedoissa on aukkoja, varsinkin jos ne ovat epäsystemaattisesti: jonain vuotena joku tieto on mukana, toisena ei. Aikasarjaverailujen tekemistä vaikeuttaa myös sinänsä tarpeellinen ajoittainen tilastointiperusteiden uudistaminen tai uusien kirjastojen mukaan ottaminen. Siksi vertailuja tehtäessä tulisi tuoda esille tapahtuneet keskeiset tilastointiperiaatteiden muutokset.

Uusien asioiden huomiointi

Atk:n käyttöönotto ja elektroniset aineistot ovat muuttaneet kirjaston suoritteita. Uusien tilastoitavien asioiden - kuten elektroniset aineistot ja niiden käyttö - osalta kirjaston käyttämällä järjestelmillä ei kaikilta osin ole mahdollista saada niistä tilastotietoja. Asiakkaiden itsenäiskäyttö on ainakin toistaiseksi puutteellisesti mitattavissa. Myös elektronisia aineistoja koskevien tietojen keruu aiheuttaa lisäselvitystarpeita, koska tietoja ei ainakaan kaikkialla saada atk-järjestelmästä.

Tilastojen tuottaman tiedon käytön tarkoituksenmukaisuuden asettaa eräissä tapauksissa kyseenalaiseksi myös se, että vaikka kirjastot tekevät entistä enemmän - ja ainakin käytettävissä olevat palvelut ovat entistä parempia - niin tilastot osoittavat kirjastojen saavan aikaan suoritteita ainakin joiltain alueilta entistä vähemmän. Esim. kartunnan osalta suurtenkin tietokantojen hankinta tuottaa tilastoihin vain muutaman luvun, vaikka merkitys on huomattava. Ja palvelutuotannossa painopiste on ainakin osan palveluita osalta siirtymässä virkailijoiden asiakkaille suoraan tuottamista palveluista verkkopalveluiden tuottamiseen ja asiakkaiden entistä suurempaan palveluiden itsenäiskäyttöön, mikä tuottaa nykyisellä tilastointitavalla laskevat kehityslinjat osaan perinteisiä palveluita.

Vaikka kirjastotilastointi on varsin tarkkaa niin kaikkia uusia osa-alueita kirjastojen työstä ei tilastoida. Tällaisia varsin

tärkeitäkin alueita ovat mm. julkaisutoiminta, verkkopalveluiden tuottaminen, mikrotukineuvonta, elektroninen julkaisutoiminta sekä kehysorganisaation julkaisujen vaihto ja myynti. Näidenkin asioiden merkitys tulisi saada esille.

Voitaisiinko tilastoja tuottaa keskitetysti?

Tilastojen yksi tärkeä tarkoitus on saada kokonaiskuva koko maan tilanteesta ja vertailla sitä kansainvälisesti. Tämän vuoksi osin olisi syytä selvittää, onko käytävissä muita - ja luotettavampia - keinoja maan tieteellisten kirjastojen tietovarantojen ja toiminnan yhteistilastointiin kuin eri kirjastojen ilmoittamien tietojen laskeminen yhteen.

Tieteellisten kirjastojen atk-järjestelmän antamia mahdollisuuksia tulisi hyödyntää ottamalla siitä kokoelmia ja mahdollisuuksien mukaan muutakin toimintaa kuvaavia tietoja valtakunnallisella tasolla. Vaikka kirjastojen kaikki kokoelmat eivät vielä ole mukana atk-järjestelmässä, niin ne ovat kuitenkin jo siinä laajuudessa, että LINDA-tietokannan yhteistietoja voitaisiin käyttää rinnalla vertailuaineistona. Mm. valtakunnallisen nimekemäärän laskeminen on mahdollista vain yhteistietokannan kautta. Eri kirjastojen nimekemääriä yhteen laskemallahan ei synny tietoa valtakunnallista yhteisnimekemäärää, vaan paremminkin niteiden määrää lähellä oleva tieto.

Samoin FinELib -aineistojen osalta eri kirjastojen samojen FinELib-aineistojen yhteenlaskua kuvaavamman kuvan ko. resursseista antaa FinELibin kautta käytettävissä oleva aineistomäärä yhteen kertaan ilmoitettuna.

Kun tieteellisten kirjastojen uusi kirjastojärjestelmä Voyager on käyttöön otettu olisi syytä selvittää, miten paljon tilastoista voidaan keskitetyksi kerätä ja olisiko mahdollista tuottaa myös kirjastokohtaisista tilastoista osa keskitetysti.

Yliopistojen **KOTA-tietokanta** on keskeinen yliopistojen toiminnan arvioinnin väline. Yliopistokirjastoja kuvaavia tilastoja siitä saa esiin kuitenkin erittäin vähän, lähinnä henkilökuntatietoja eikä sitäkään kaiken kirjastotoiminnan osalta. Eikö KOTA -tietokantaa olisi syytä kehittää kirjastotoiminnan tilastoinnin osalta, jolloin ehkä myös kirjastot huomioitaisiin nykyistä paremmin yliopistojen arvioinneissa?

Nykyinen tapa julkaista kirjastotilastot vuosittain kirjamuodossa on ongelmallinen, sillä painettuun kirjaan tulleita virheitä ei voi jälkikäteen korjata. Sekä virheiden korjausmahdollisuuden että tilastoaineiston nykyistä nopeamman käyttöön saannin kannalta olisi parempi siirtyä kokonaan virtuaaliseen kirjastotilastoon. Tähän virtuaaliversioon toivoisi tallennettavan tietoja myös takautuvasti nykyistä 90-luvun jälkipuoliskoa aikaisemmalta ajalta vähintään 90-luvun alusta lähtien sekä luoda erilaisia aikasarjoja kehitysvertailua varten.

Tuulikki Nurminen

Kirjastonjohtaja

Joensuu yliopiston kirjasto

email: tuulikki.nurminen@joensuu.fi

- KOTA -tietokanta <http://www.csc.fi/kota/kota.html>
- Tilastointiohjeet tieteellisille kirjastoille <http://hul.helsinki.fi/hyk/kt/yhteistilasto.html>

Tietolinja 4/1999

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Ammattikorkeakoulukirjastojen tilastoinnin näkökulmia ja ongelmia

Marja Anttonen

Ammattikorkeakoulukirjastojen piirissä on keskusteltu paljon tilastoinnista ja sen mielekkyydestä. On kysytty, ohjaavatko tilastot toimintaa? Muuttuuko se, mitä mitataan, toiminnan tavoitteeksi? Jos mitataan hyllymetrejä, nähdäänkö kirjastot pääasiassa kirjavarastona? Jos tilastoinnissa keskitytään lainasuoritteisiin, tuleeko kirjastoista pelkästään kirjalainamoita? Tilastoista tulisi välittyä kuva myös kirjaston toiminnan dynaamisesta puolesta ja määrällisten mittareiden rinnalle tulisi nostaa laadullisia mittareita.

Ammattikorkeakoulukirjastot

Ammattikorkeakoulukirjastot ovat perinteisten tieteellisten ja yleisten kirjastojen rinnalle 1990-luvulla syntynyt uusi kirjastoryhmä. Vuonna 1999 Suomessa oli 30 ammattikorkeakoulukirjastoa, joissa työskenteli noin 360 henkilöä ja joiden kokoelmassa oli yli 2 miljoonaa nidettä. Ammattikorkeakoulukirjastot elävät parhaillaan vahvaa kehitysvaihetta. Opetusministeriö on asettanut tavoitteeksi, että ammattikorkeakoulut käyttävät vuonna 2000 5 % käyttömenoistaan kirjasto- ja tietopalveluihin.

Ammattikorkeakoulukirjastot ovat keskenään erilaisia. Yhteistä kaikille on kuitenkin kirjaston pedagogisen merkityksen korostaminen ja kirjastopalvelujen integroiminen oppimisprosessiin. Arene ry:n (Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto) kirjasto- ja tietopalvelutyöryhmä on strategiassaan hahmottanut ammattikorkeakoulukirjastojen visiota: "Vuoteen 2003 mennessä kirjasto on ammattikorkeakoulun oppimisprosessin keskeinen osa ja täydentää alueensa kirjastoverkostoa ja tietohuoltoa". Ammattikorkeakoulukirjastot koostuvat monesti pienistä, eri paikkakunnilla sijaitsevista yksiköistä. Tyypillistä on myös, että kirjastopalvelujen järjestämiseen liittyy erilaisia ostopalvelusopimuksia mm. toisen asteen ammatillisten oppilaitosten kanssa.

Mihin tilastoja käytetään?

Tilastot

- antavat yleiskuvan kirjastojen toimintojen volyymista ja voimavaroista
- tuottavat tietoa kirjastojen kehitystrendeistä
- tuottavat aineistoa yksittäisen kirjaston toiminnan kehityksen seurantaan varten
- tuottavat aineistoa kirjastojen väliseen vertailuun

Ammattikorkeakoulukirjastojen kokonaiskuva on jäänyt tilastojen puutteessa "pimentoon". Kuitenkin näiden kirjastojen volyymi on usealla tavalla mitattuna aika suuri ja myös nämä kirjastot olisi syytä saada näkyviin sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Toinen keskeinen tilastojen käyttöfunktio ammattikorkeakoulukirjastoissa on kirjaston toiminnan kehittäminen.

Ammattikorkeakoulukirjastojen tilastointitilanne

Tieteellisten kirjastojen yhteistilastoinnin uudistuksen yhteydessä vuonna 1994 neljä oppilaitoskirjastoa liittyi mukaan yhteistilastointiin. Ammattikorkeakoulukirjastoja tilastossa on ollut vuodesta 1997 lähtien. Amyli-työryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia ammattikorkeakoulukirjastojen ja yliopistokirjastojen yhteistyömahdollisuuksia, on esittänyt, että kaikki ammattikorkeakoulukirjastot liittyvät tieteellisten kirjastojen yhteistilastoon 1.1.2000 mennessä. Ammattikorkeakoulujen yhteistyösihteeri koordinoi tilastotietojen keruuta ja avustaa tilastoinnissa.

Arenen kirjasto- ja tietopalvelutyöryhmä on järjestänyt tilastoinnista koulutustilaisuuksia Oulussa ja Turussa. Tilastoasioista on keskusteltu vilkkaasti myös ammattikorkeakoulukirjastopäivillä ja ammattikorkeakoulukirjastoilla on edustaja kansallisessa tilastointityöryhmässä. Viime vuoden joulukuussa järjestettiin tilastointiseminaari, jossa käsiteltiin tilastoinnin yhteisiä periaatteita.

Case "Luvut valehtelevat"

Jokin aika sitten oli ammattikorkeakoulujen kirjastonjohtajien keskustelulistalla kysymys, jossa eräs johtajista halusi oman kehitystyönsä taustaksi kerätä ajantasaisia tietoja muiden ammattikorkeakoulujen kirjastohenkilöstön ja opiskelijoiden määrästä. Lukuja saatiin epäviralliseen taulukkoon varsin nopeasti ja todettiin mm., että tilanne näyttää hyvin erilaiselta eri ammattikorkeakouluissa. Pian joku kuitenkin huomautti, että "luvut valehtelevat". Sama henkilöstö saattaa palvella ammattikorkeakouluopiskelijoiden lisäksi myös toisen asteen opiskelijoita ja nämä opiskelijat eivät näy tilastossa. Toisen asteen oppilaitos on kuitenkin tehnyt ammattikorkeakoulun kanssa palvelusopimuksen ja maksaa osan kirjaston kustannuksista ja henkilöstön palkasta.

Samaa asiaa pohdittiin myös ammattikorkeakoulukirjastojen tilastointiseminaarissa joulukuussa. Palvelusopimusten piiriin kuuluvien maksujen ja palveltavien opiskelijoiden määrän tilastoiminen todettiin hyvin ongelmalliseksi, sillä tällä hetkellä yhteistilastoon on mahdollista ilmoittaa vain yksi opiskelijaluku. Päädyimme seminaarissa siihen, että toista astetta koskevat luvut ilmoitetaan tilastoon huomautuksena.

Tiedonhaun määritelmä

Toinen ongelmallinen kohta tilastoinnissa on ollut tiedonhaun määritelmä. Tieteellisten kirjastojen yhteistilaston aikaisemmassa ohjeessa "Tietopalvelussa tiedonhaulla tarkoitetaan palvelua, jossa asiakas pyytää kirjastoa etsimään vastausta aiheenmukaiseen kysymykseen tai faktatietoa. Tiedonhaussa asiakkaalle pyritään antamaan vastaus aiheenmukaiseen kysymykseen, faktatieto tai kirjallisuusviitteet".

Ammattikorkeakoulukirjastojen pedagogiseen luonteeseen kuuluu, että kirjastossa ei pyritäkään etsimään opiskelijalle valmista vastausta, vaan häntä ohjataan itsenäiseen tiedonhankintaan ja oman alan keskeisten tiedonlähteiden aktiiviseen käyttöön. Opiskelijat etsivät tietoa ja kirjaston tehtävänä on ohjata heitä tiedonhankinnassa ja tiedonlähteiden käytössä. Iloksenne tämä näkökulma on otettu huomioon yhteistilaston uusissa ohjeissa ja myös tiedonhaun ohjaus lasketaan tietopalvelutoimeksiannoksi.

Keskustelua tilastoinnista

Ammattikorkeakoulukirjastojen piirissä on keskusteltu paljon tilastoinnista ja sen mielekkyydestä. On kysytty: Ohjaavatko tilastot toimintaa ja se, mitä mitataan, muuttuu tavoitteeksi? Jos mitataan hyllymetrejä, nähdäänkö kirjastot pääasiassa kirjavarastona. Jos tilastoinnissa keskitytään lainasuoritteisiin, tuleeko kirjastoista pelkästään kirjallinaamoita. - Tilastoista tulisi välittyä kuva myös kirjaston toiminnan dynaamisesta puolesta ja määrällisten mittareiden rinnalle tulisi nostaa laadullisia mittareita, joiden perusteella voitaisiin mitata mm.

- Miten kirjastot vaikuttavat opetukseen ja oppimiseen?
- Miten kirjastojen toiminta näkyy tutkintojen suorittamisessa?
- Mikä on hankitun aineiston merkittävyys?

On korostettu sitä, että tilastointi ei saa olla itsetarkoitus, eikä vähäisiä henkilökuntaresursseja kannata tuhlaata epärelevanttien tai liian yksityiskohtaisten tietojen keräämiseen. Toisaalta tietoa voidaan tilastoida yksityiskohtaisemminkin kuin yhteistilasto edellyttää. Esimerkiksi Turun ammattikorkeakoulussa halusimme käyttäjäkunnan jakaumatilastoinnin yhteydessä kerätä tietoa myös toisen asteen oppilaitoksen kanssa tehtävän palvelusopimuksen pohjaksi.

Marja Anttonen

Johtava informaatikko

Turun ammattikorkeakoulun kirjasto

email: Marja.Anttonen@turkuamk.fi

[Tietolinja 4/1999](#)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Tilastoinnin näkökulmia ja ongelmia erikoiskirjaston kannalta

Ritva Hänninen

Vielä voimassa oleva ISO 2789 standardi määrittelee nykymuodossaan erikoiskirjaston itsenäiseksi kirjastoksi, jonka toiminta kattaa yhden tieteenalan tai jonkin erikoisalan. Lisäksi standardi huomauttaa, että termi erikoiskirjasto voi ulottua koskemaan myös kirjastoa, joka palvelee erityistä käyttäjäryhmää tai on erikoistunut tietyn tyyppisiin dokumentteihin. Erikoiskirjasto voi myös olla organisaation ylläpitämä kirjasto, joka palvelee organisaation työhön liittyviä tarpeita.

Uuden (16.8.1999 päivätyn) standardiehdotuksen mukaan erikoiskirjasto on itsenäinen kirjasto, joka kattaa yhden tieteenalan tai jonkin erikoisalan. Uuden ehdotuksen mukaan erikoiskirjastojen tilastot tulisi kerätä ja esittää erikseen kunkin seuraavan erikoisalan mukaan (jaoteltu rahoittavien laitosten mukaisesti):

- valtionhallinto (mukaan lukien edustustot ja kansainväliset organisaatiot)
- terveydenhuolto / lääketiede
- professionaaliset instituutit ja yhdistykset
- teollisuuden ja kaupan alat
- media
- muut (mukaan lukien vapaaehtoisjärjestöt)

Mukana tässä versiossa on edelleen myös huomautus siitä, että erikoiskirjasto voi olla myös: erikoisryhmää palveleva kirjasto tai kirjasto, joka on erikoistunut tietynmuotoisiin dokumentteihin tai sellainen organisaation kirjasto, jonka tarkoitus on palvella kehysorganisaationsa tarpeita. Meillä Suomessa tieteellisen kirjastoseuran Erikoiskirjastojen työryhmään kuuluvat kirjastot ovat pääosin kuuluneet kategoriaan valtionhallinnon kirjastot. Tilastoinnin ongelmia olemme pohtineet pienessä pääosin tutkimuslaitosten kirjastojen muodostamassa ryhmässä. Niinpä näkemykset, joita esitän, heijastelevat paitsi omia mielipiteitäni, myös osin tämän ryhmän näkemyksiä.

Historiaa

Ilmatieteen laitoksen kirjasto on osallistunut tieteellisten kirjastojen yhteiseen tilastointiin jo vuodesta 1970 alkaen. Minulla on vieläkin kirjastossani tallessa ohje, jonka nimi on "Tieteellisten kirjastojen vuositilasto": lautakunnan 27.1.1970 vahvistamat ohjeet. Itse en vielä aivan tuolloin ole ollut tilastoja täyttämässä, mutta vuodesta 1974 kylläkin. Voinee kai sanoa, että minulla on lähes neljännesvuosisadan kokemus erikoiskirjaston tilastoinnista, sillä vain pari vuotta on tainnut äitiysloman takia jäädä väliin.

Tieteellisten kirjastojen yhteistilastoon osallistumisella on siis meidänkin osaltamme pitkät perinteet. Olemme osallistuneet siihen sitkeästi, vaikka tilaston täyttäminen on sattunut muutoinkin kiireiseen vuoden vaihteen aikaan. Maaliskuun alku on sikäli erittäin huono aika, että koko laitoksen lopulliset tilinpäätöstiedot eivät oikein ehdi siihen mennessä. Olen kuitenkin ajatellut, että yhteistilasto on sittenkin mittari, jonka avulla - paremman puutteessa - voimme mitata eräiden asioiden kehittymistä vuosien saatossa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että olisimme kokeneet sen omalta kannaltamme kaikin puolin tyydyttäväksi. Päinvastoin, olen varmaan tilaston kerääjien harmiksi kirjoitellut sinne kaikenlaisia kommentteja., joissa olen purnannut milloin mistäkin.

Kirjastojen eroista

Kun nyt olen osallistunut ISO 2789 tilastostandardin uudistamis-ehdotuksen laatimiseen suomalaisen työryhmän jäsenenä, olen vähitellen alkanut oivaltaa, miten hankalaa yhteismitallisten tilastojen aikaan saaminen voi ollakaan. Tilastoinnin hankaluus ja relevanssiongelmat korostuvat erityisesti kansainvälisellä tasolla. Toki meillä suomalaisten tieteellisten kirjastojenkin välillä on merkittäviä eroja. esim. yliopistokirjastojen ja erikoiskirjastojen välillä. Mutta erot ovat kuitenkin aivan eri luokkaa, kun mennään mittaamaan esim. kehitysmaiden tai kulttuurisesti keskenään erilaisten maiden kirjastojen toimintaa.

Erikoiskirjastojen ominaispiirteitä

Varmaan on totta, että ei ole olemassa mitään tyypillistä erikoiskirjastoa. Silti yritän seuraavassa hahmotella joitain aika moneen erikoiskirjastoon sopivia piirteitä.

1. Organisatorinen asema ja koko

Erikoiskirjastot ovat usein kooltaan pieniä muutaman henkilön yksiköitä, jotka kuuluvat yliopistokirjastoja kiinteämmin kehysorganisaatioonsa. Talous ei ole useinkaan selvästi erillään muun organisaation taloudesta. Kirjasto on aika usein

osa hallintoa tai ns. yleisiä tehtäviä tai muita tukitehtäviä.

2. Tehtävät

Erikoiskirjastojen tehtäviin omista organisaatioissaan saattaa kuulua paljon laajempi kirjo tehtäviä kuin mitä perinteisesti on mielletty kirjastotehtäviksi ja mitä nykyinen suomalainen yhteistilasto mainitsee. Tällaisia ovat mm. arkistotoimeen ja asiakirjahallintoon kuuluvat tehtävät, julkaisutoimen tehtävät, kuten painatusasiat ja julkaisujen myynti, tutkimusrekisterin ylläpitoon liittyvät tehtävät. Julkaisujen jakelu ja vaihtosuhteiden hoitaminen myös kuuluvat tyypillisesti monen erikoiskirjaston tehtäviin. Onpa oma kirjastoni kahtena kesänä myynyt laitoksen t-paitoja ja Sääkirjaa viime syksynä henkilöstölle erikoishintaan. Monilla erikoiskirjastoilla on jokin muu kirjastojärjestelmä kuin VTLS. Näistä tilastojen saaminen ei aina onnistu tai luvut eivät ole yhteismitallisia.

Meille erikoiskirjastoille ominainen piirre on myös, että meillä ei ole eri kirjastotehtävien spesialisteja, vaan olemme kaikki pakostakin monialaosaajia. Me hyppелеhdimme usein päivän aikana tehtävästä toiseen, joten yksittäiseen tehtävään kuluva työaika on hyvin hankala arvioida. Samoin muistaa, mitä kaikkea tulikaan päivän aikana tehtyä. Työaikakirjauksissa, joita toki omassa organisaatiossaniikin tehdään, on tarkkuutena vain "kirjastopalvelut".

3. Tietoaaineiston valinta, hankinta ja lainaus

Tutkimuslaitosten ja muiden organisaatioiden kirjastoilla ei ole kurssikirjojen hankintaa eikä myöskään niiden massalainautusta. Erikoiskirjastojen tietomateriaalin valinta tapahtuu joko itsenäisesti tai sitten yksiköiden, tutkimusryhmien tai yksittäisten tutkijoiden pyynnöstä. Jonkin verran varmaan kaikkiin erikoiskirjastoihin hankitaan myös yleistä laitoksen tutkimusalaan tai tutkimusaloihin kohdistuvaa tiedontarvetta palvelevaa kirjallisuutta. Meillä tällainen kirjallisuus on enimmäkseen populaaria sääkirjallisuutta tai ilmansuojelun yleistajuista kirjallisuutta.

Usein myöskin hankintatoiveen esittänyt yksikkö maksaa pyytämänsä julkaisut. Omassa laitoksessani kukin tulosalue myös maksaa tarvitsemansa lehdet, joten kirjastolle jää vain yleisluontoiset lehdet, kuten kotimaiset aikakauslehdet ja Nature, Scientific American jne., joiden ei voi katsoa kuuluvan minkään tulosalueen erityislehtiin. Näin ollen meidän hankintamäärärahat eivät kuvaa koko Ilmatieteen laitokseen hankittavan kirjallisuuden määrää. Niinpä kirjastomme ilmoittamat kirjallisuuden hankintamenot olivat vuodelta 1998 65,7 000 mk, mutta koska kilpailutin syksyllä 1998 laitokseen tilatut aikakauslehdet, tiedän että jo niiden hinta noin 300 000 mk. Tämän lisäksi on laskettava kaikki muu kirjallisuus, jonka maksoi joku muu kuin kirjasto.

Luonnontieteellisessä kirjastossa aikakauslehdet ovat keskeisintä aineistoa, joissa on uusimmat alan tutkimukset. Niitä eivät ainakaan laitoksen omat tutkijat välttämättä lainaa, vaan ottavat kopioita joko tuoreeltaan, lehtikierron yhteydessä tai sitten myöhemmin tarpeen mukaan. Niinpä meidän lainatilastomme näyttivät paikallislainojen osalta laskevia lukuja 1990-luvun puolestavälistä alkaen:

- vuonna 1995 kotilainoja oli 1286
- vuonna 1996 kotilainoja oli 983
- vuonna 1997 kotilainoja oli 901
- vuonna 1998 kotilainoja oli 1136

Vuonna 1998 kotilainoja oli siis selvästi enemmän kuin edellisenä vuonna eli laskeva trendi taittui. Uskoisin, että selitys on ainakin osin pantava sen tiliin, että Helkassa näkyminen toi meille uusia opiskelija-asiakkaita. He lainaavat meiltä nimenomaan kirjoja, jotka näkyvät kotilainatilastoissa.

Yksittäisiä ongelmakohtia tilastolomakkeessa

Seuraavista kohdista monet eivät tuki ole ylipääsemättömiä ongelmia, mutta harmittavat kiireistä lomakkeen täyttäjää suotta. Hieman paremmalla työstämisellä niistäkin selviäisi juohevammin.

05 Kirjaston aukiolo

tähän kohtaan toivottaisiin valmiita kategorioita, joihin voisi vain rastia sopivan vaihtoehdon. Eikö esim. tuntimäärä /viikko kertoisi kirjaston palvelutasosta enemmän?

06 Kehysorganisaation henkilökunta

Kehysorganisaatiota kuvaisi mielestämme henkilökunnan määrän lisäksi koulutustaso. Voisi olla esim. korkeakoulututkinon suorittaneet prosentteina.

1.1 Kirjaston henkilöstö

Kirjastohenkilöstön tekemää "muuta työtä" ei ole mainittu. Laskiessamme ensi vuoden toimintasuunnittelua varten todennäköisiä työsuoritteitamme, saimme kolmen kirjastohenkilön arvioiduiksi työvuosiksi noin 1, 5 htv. Siis noin puolet ajasta arvioimme olevan muuta kuin kirjastotyötä. Erikoiskirjastoissa ei ole siivoojia ei edes koko laitoksessa, vaan he ovat ulkopuolisen yrityksen henkilöstöä. Mitä tekemistä heillä on kirjastotilastoissa nykyisin? Tottakai siivous on hoidettava, mutta siivoojien määrä ei nykyisin kuvaa enää mitään osa-aluetta edes kirjaston toiminnasta.

1.2 Kirjaston talous

Niin henkilöstö- kuin kulutusmenot ovat koko kehysorganisaation toimintaa. Tilinpäätös, joka valmistuu vasta maaliskuun alkupuolella kertoo nämä luvut. Kirjastolla ei ole mitään keinoja pienenä yksikkönä (ts. on pääsy vain rajoitettuun osaan kirjanpitojärjestelmää) seurata näitä suureita.

1.2.A Hankintamäärärahoista olikin puhe jo edellä. Voisi olla myös kohta kirjaston kautta hankitut, mutta muiden yksiköiden maksamat julkaisut. Usein ne sitten jossain vaiheessa jopa päättyvät kirjastoon.

1.2.B Laskennallisia kustannuksia ei voida laskea ilman suurta vaivaa. Tiedot ovat yleensä tulosaluekohtaisia ja edellyttäisivät erityistoimenpiteitä kirjaston osalta. Niinpä en itse ole niihin koskaan juuri mitään merkinnyt - ei varmaan moni muukaan erikoiskirjasto.

1.2.C Investoinnit on hiukan harhaanjohtava, sillä valtiokonsernin kirjanpidossa nykyisin investointien raja on 5 000 mk.

1.3 Kirjaston tilat

Riittäisikö, että tähän vastaisi vain kun on todella tapahtunut muutoksia?

2.1 Kokoelmat, kartunta ja poistot

Säilytysyksikkö (sy) on hankala ja työläs laskea kausijulkaisujen osalta. On se tarpeen ollenkaan? Eivätkö hyllymetrit riittäisi? Karttojen ja muun erikoisaineiston hyllymetritkin ovat jo hankalia. Tässä tulee varmaan jatkossa olemaan rajankäyntiä, tilastoidaanko dokumentti fyysisen muodon vai sisällön mukaan.

3.1 Lehtikierto ja sisällysluettelokopiot

Lehtikierron ja sisällysluettelokopioiden asiakkaiden laskeminen usein sattumanvaraista. Ehkä olisi parempi tyytyä vain kiertävien lehtien lukumäärään ja lehtikiertopisteiden määrään. Tämä suorite on vähitellen myös poistumassa, kun tulee yhä useammista lehdistä elektronisia versioita, jotka tutkijat saavat omalle PC:lleen.

3.2.A Rekisteröity paikallislainaus

Lukusalilainoja ei voi tilastoida, koska niissä ei ole valvontaa. Ei nimi vihkoon enää nykyaikana onnistu.

3.3.A Käyttäjäkoulutus

Erikoiskirjastojen erityispiirteisiin kuuluu, ettei käyttäjäkoulutusta useinkaan järjestetä massatilaisuuksina ja ennalta tilattuna. Sitä tehdään jokseenkin päivittäin normaalina asiakaspalveluna, joskus laajempimuotoisesti joskus suppeammin. Ehkä järjestetty käyttäjäkoulutus olisi kuvaavampi otsikko.

3.3.B Tiedonhaku

Lyhyitä tiedonhakuja on hankala tilastoida, sillä se sisältyy niin tiiviisti jokapäiväiseen työhön. Tiedonhaku vaatimattomimmillaan on sellaista, että vastataan asiakkaan kysymykseen löytyykö teiltä tietoa jostain asiasta. Tällöin varmistetaan, että jossain julkaisussa on asiakkaan kysymää esim. tilastotietoa. Jolloin asiakas saatuaan selville, että tietoa löytyy, lupaa tulla käymään.

Omassa kirjastossani tiedonhaun erityisongelmana on se, että vain pieni murto-osa laitoksen keräämästä säähavaintoaineistosta julkaistaan. Suuri enemmistö on vain ilmastotietokannassa. Siihen taas kirjastolla ei ole pääsyä. Emme saa emmekä voi antaa tietoja julkaisemattomasta aineistosta tai sellaisesta aineistosta, joka ei vielä ole keskuskirjastossa. Tietoja ilmastotietokannasta myy ilmastopalvelu. Se myös suorittaa meteorologin asiantuntemusta vaativat muut tietopalvelutehtävät. Lisäksi on useita maksullisia säästä koskeviin tiedusteluihin vastaavia puhelinnumeroita. Näin ollen kirjaston suorittamat tiedonhaut ovat taaskin vain osatotuus.

5. Kirjaston itsepalvelukäyttö

CD-ROM -tietokantojen yhteydenottokertoja on mahdollon laskea varsinkin, jos kyseessä on verkkoversio. Samoin myös (maksullistenkin) tietokantojen käyttöä www-sivujen/intranetin kautta. Samoin mitenkään ei voi arvioida oman organisaation henkilöiden itsepalvelujäljenteiden määrää, sillä kopiokoneita on niin useita.

6. Asiakaskäynnit

Tätä on hyvin vaikea arvioida. Otannat ovat ainoa keino. Erikoiskirjastoissa ei ole kävijälaskureita. Toisaalta meidän oman laitoksen asiakkaat osin pääsevät kirjastoon aukioloajoista riippumatta tai sitten eivät käy juuri henkilökohtaisesti ollenkaan., vaan lähettävät sähköpostia, fakseja tai soittavat.

Muutamia muutosehdotuksia lomakkeeseen:

- julkaisujen vaihtosuhteiden määrän voisi tilastoida (koti- ja ulkomaiset osoitteet)
- huomautuksille voisi olla enemmän tilaa
- toiminnan kehitystä kuvaavia lukuja kaivattaisiin
- eri kirjastotyypeille ainakin osin eriytetty lomake

Ritva Hänninen

Kirjastonhoitaja

Ilmatieteen laitos

email: Ritva.Hanninen@fmi.fi

Tietolinja 4/1999

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Kunnallisten kirjastojen valtakunnallinen perustilastointi

Kirsti Kekki

Vuoden 2000 aikana opetusministeriön kulttuuriyksikössä arvioidaan kunnallisten kirjastojen perustilastoinnin sisältöä ja kehitetään tilastojen keräämis- ja julkaisemistapaa. Tavoitteena on, että perustiedot tarvitsee kerätä vain kertaalleen tietokantaan. Uudistuksessa otetaan huomioon kansainvälinen ISO-standardiuudistus ja tehostetaan yhteistyötä tieteellisten kirjastojen ja muiden toimijoiden kanssa.

Kunnallisten kirjastojen perustilastointi

Opetusministeriön kulttuuriyksikkö kerää yhdessä lääninhallitusten kanssa kuntien ylläpitämien yleisten kirjastojen viralliset perustilastot, jotka annetaan kansalliseen (mm. Tilastokeskus) ja kansainväliseen viralliseen käyttöön (mm. UNESCO, EU:n eri toimielimet). Perustilastoinnin lisäksi tehdään joka vuosi lisäkyselyjä kullakin hetkellä ajankohtaisista asioista. Valtakunnallisesti kerättyjä ja läänin-hallitusten analysoimia tietoja käytetään mm. valtion budjetin valmistelun, valtakunnallisen päätöksenteon, kirjasto- ja tietopalvelujen valtakunnallisen arvioinnin sekä alaa koskevien säädösvalmistelujen pohjana.

Kirjastoalan ulkopuoliset tahot ovat pitäneet kirjastojen tilastointia nopeana ja luotettavana. Yleisistä kirjastoista on saatavilla vertailukelpoista tilastotietoa tauotta parin vuosikymmenen ajalta, mitä muilla hallintokunnilla (esim. koulut ja oppilaitokset) ei ole. Kirjastojärjestelmien lähes 100 % käyttöönotto on nopeuttanut ja helpottanut tilastotietojen keruuta. Kirjastoilla on jo valmista perustietoa itsearviointiin pohjaksi, päinvastoin kuin monella muulla hallintokunnalla.

Sen sijaan tietojen hyötykäyttöä voisi tehostaa. Kussakin kunnassa kerättyjä laajoja pitkän aikavälin tilastoja voisi käyttää nykyistä reippaammin hyödyksi perusteltaessa kirjaston määrärahaesityksiä. Pelkkä tilastojen käyttö ei riitä. Tilastojen menestyksellä käyttö vaatii aina alan ammattilaisen tulkintoja. Analysointi kannattaa tehdä itse ennen kuin esim. lehdistö ehtii tekemään omia tulkintojaan.

Perustilastoinnin tavoitteet

Opetusministeriön perustilastoinnin tavoitteina ovat tietojen kattavuus (kaikki kunnat antavat perustilastotiedot), luotettavuus (tiedot tarkistetaan lääninhallituksissa) ja vertailukelpoisuus (kaikki noudat-tavat sovittua ohjeistusta). Usean vuoden tilastoinnin vertailtavuuden turvaamiseksi valtakunnalliseen tilastointiin tehdään muutoksia harvoin ja harkitusti.

Koska tavoitteena on eri kuntien välisten tietojen yhteismitallisuus; minkä saavuttaminen on tilastoinnin vaikein osa; on osoittautunut parhaimmaksi ratkaisuksi pitää valtakunnallisesti kerättävät tiedot melko suppeana. Koska valtakunnalliset tilastotiedot ovat keskiarvotietoja, on kunnissa tarpeen tehdä valtakunnallista perustilastointia huomattavasti tarkempia tilastoja esim. kustannuksista paikallisen itsearviointiin tueksi.

Tilastoinnin kehittämishankkeita

Vuoden 2000 aikana opetusministeriön kulttuuriyksikössä uudelleen arvioidaan kunnallisten kirjastojen perustilastoinnin sisältöä ja kehitetään tilastojen keräämis- ja julkaisemistapaa. Tavoitteena on, että perustiedot kerätään valtakunnassa vain yhden kerran sähköisessä muodossa yhteiseen tietokantaan. Tarkistettavat tiedot tulevat olemaan maksutta käytettävissä ja muokattavissa kunkin omaan käyttöön. Uudistuksessa otetaan huomioon kansainvälinen ISO-standardiuudistus ja tehostetaan yhteistyötä tieteellisten kirjastojen ja muiden toimijoiden kanssa.

Joitakin tilastoinnin ongelmakohtia

Viime vuosien nopeiden muutosten aikana on noussut uusi ongelma: ymmärrämme samoilla sanoilla ja käsitteillä aivan eri asioita. Alallamme on paljon käsitteitä ja termejä, joiden merkitys on ajan myötä muuttunut. Jokainen on kuitenkin jo luonut oman mielikuvansa termin selitykselle, kun ohjeistukset ovat puuttuneet tai eivät ole enää ajan tasalla. Jo kirjaston määrittelyminen on ongelmallista. Esimerkiksi kaukopalvelu-käsite ymmärretään eri kokoisissa kirjastoissa eri tavalla. Verkottumisen kehittyessä maakuntakirjastojen lisäksi on syntynyt kunnallisten kirjastojen yhteistyöverkostoja, joiden välillä käydään vilkastakin kaukopalvelua, mutta asiaa ei mielletä kaukopalveluksi.

Ohjeistuksen saaminen niin yksiselitteiseksi, että kaikki lukevat ja ymmärtävät eri kokoisissa kunnissa ohjeet samalla tavalla, on ongelma, jota yritetään selkeyttää siten, että tehdään hyvä kirjastoilla testattu ohjeistus, jota muutetaan hyvin harvoin. Suurin ongelma on tällä hetkellä päästä yksimielisyyteen elektronisen ja verkkoaineiston sekä näitä koskevien palvelujen määrittelystä ja tilastoinnista. Elektroniselle ja verkkoaineistolle sekä niistä koskeville palveluille ei ole toistaiseksi olemassa yhteisesti hyväksyttyä kansallista tai kansainvälistä määritelmää. Niitä koskeva terminologia on vielä vakiintumaton.

Opetusministeriössä laaditaan parhaillaan kirjastopoliittista ohjelmaa. Sen laatimisessa tuli esille edellä mainittu ongelma: on olennaisen tärkeää, että käytetyistä sanoista, määritelmistä ja termeistä vallitsee yksimielisyys kirjastoalalla. Ohjelmassa pyritään määrittelemään sellaiset käsitteet ja termit, joista alalla ei vallitse yhteisesti hyväksyttyä käytäntöä. Määritelmien tekemisessä seurataan myös mm. tilastoinnin ISO-standardien kehittymistä.

Kirsti Kekki

Kirjastotoimentarkastaja

Opetusministeriö, kulttuuriyksikkö

email: kirsti.kekki@minedu.fi

- Valtakunnallisesta perustilastoinnista tietoa: <http://www.minedu.fi/kupo/kkpt.htm>
- Ajankohtaista tietoa kirjastopoliittisesta ohjelmasta: <http://www.minedu.fi/kupo/kirjas.htm>

Tietolinja 4/1999

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Helsingin
yliopiston
kirjasto

TILKE -
Tieteellisten
kirjastojen
etusivu

Tietolinja

4/1999

ISSN 1239-9132

Helsingin yliopiston kirjaston elektroninen tiedotuslehti

Helsinki 18.2.2000

UUTISIA, AJANKOHTAISTA

- [Tapahtumakalenteri](#)
- [Kirjastojärjestelmäsopimus allekirjoitettu](#)
- [Arto-kuulumisia](#)
- [Kirjastoperinteen keräys](#)
- [Virtuaalikirjasto mukaan EU-projektiin](#)
- [Haku Nordunet2-ohjelmaan](#)
- [Kun hakukoneilla ei löydä mitään](#)
- [Uusia julkaisuja](#)
- [Kokouksia](#)
- [Työryhmiä](#)

Kirjastojärjestelmäsopimus allekirjoitettu

Perjantaina 4.2.2000 allekirjoitettiin sopimus tieteellisten kirjastojen uuden atk-järjestelmän hankinnasta. Järjestelmän hankkineeseen Linnea2-konsortioon kuuluvat yliopistojen kirjastot, Eduskunnan kirjasto ja Varastokirjasto. Järjestelmän toimittaa amerikkalainen Endeavor Information Systems Inc. Hankittu Voyager-järjestelmä korvaa kirjastoissa noin kymmenen vuotta käytössä olleen VTLS-järjestelmän.

Kuva: Eero Roine.

[Kuva isompana](#)

Suomen tieteellisten kirjastojen yhteistyö on ainutlaatuista koko maailmassa. Missään muualla eivät koko maan yliopistokirjastot ole valinneet yhteistä kirjastojärjestelmää. Meillä kymmenen vuotta sitten alkanut yhteistyö laajenee uuden kirjastojärjestelmän hankinnan yhteydessä, sillä mukaan on tulossa myös uusia kirjastoja. Arkistolaitoksen kirjastot ovat jo päättäneet liittyä mukaan, samoin osa ammattikorkeakoulujen kirjastoista. Tilastokirjasto sekä eräät yleiset kirjastot ovat niin ikään kiinnostuneita yhteistyöstä.

Kirjaston käyttäjälle uusi järjestelmä tarjoaa uudenlaiset ja entistä helpommat tiedonhakumahdollisuudet. Käyttäjä voi hakea saman graafisen käyttöliittymän avulla tietoa sekä omasta paikallisesta tietokannastaan että muista koti- ja ulkomaisista tietokannoista, joko yhdestä tietokannasta kerrallaan tai useammasta samanaikaisesti. Myös käyttäjän itsepalvelumahdollisuudet lisääntyvät. Käyttäjä voi jättää varauksia lainassa oleviin kirjoihin, uudistaa omia lainojaan, tilata muualla olevia kirjoja sekä päivittää omia tietojaan lainaajarekisteriin. Kirjasto voi lähettää tarvittavat ilmoitukset sähköpostitse. Voyager pystyy tarjoamaan yhteydet myös elektronisiin aineistoihin kuten Internetistä löytyviin elektronisiin lehtiin sekä multimediaan.

Voyager-järjestelmä on käytössä yli 600 kirjastossa eri puolilla maailmaa, mm. Yhdysvaltain Kongressin kirjastossa. Meillä järjestelmä otetaan käyttöön vuodenvaihteessa 2000-2001.

Lisätietoja: Pääsuunnittelija Annu Jauhiainen, puh. 1914 4296, email: Annu.Jauhiainen@helsinki.fi

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

ARTO-kuulumisia

Kati-aineisto päivitetään ARTOon

Viime vuoden aikana on aloitettu ja valmisteltu projektia, jonka päämääränä on siirtää Kati-tietokannan artikkeliaineisto ARTOon. Se tarkoittaa sitä, että nykyisin ARTOon yhteistyönä tallennettava aineisto täydentyy takautuvasti kaikkien

osallistujakirjastojen Kati-artikkeliaineistolla tämän vuoden aikana. Kaiken kaikkiaan ARTOon tulee n. 350 000 takautuvaa artikkelitietuetta eli se tulee lähes kaksinkertaistumaan tämän projektin ansiosta.

Ensimmäisessä vaiheessa ARTOon siirretään kausijulkaisujen artikkelitietueet ja myöhemmässä vaiheessa pyritään siirtämään myös monografioiden sisältyvien artikkelien tietueet. Siirto-operaatio on monivaiheinen sisältäen mm. konversion vanhasta tallennusmuodosta uuteen, merkkikonversion ja osakohdetietueiden linkkauksen emojulkaisuihinsa.

Työssä on nyt edetty siten, että ensimmäiset aineistot ovat valmiita: Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan aineisto on jo ARTOssa haettavissa v:sta 1986 lähtien. Seuraavana on päivitysvuorossa Åbo Akademin naistutkimusta koskeva aineisto, joka löytyy ARTOsta viikolla 8. Projektin aikataulun mukaisesti pyrimme saamaan kaiken takautuvan KATI-artikkeliaineiston ARTOon tämän vuoden aikana ja siis ennen siirtymistä uuteen kirjastojärjestelmään.

Lisätietoja: Arne Hedman, email: Arne.Hedman@helsinki.fi, puh. 09 1914 4300

ARTO-tallentajakirjastojen kompensatiotunnuksia myös IP-osoitteelliseen ARTO-käyttöön

Linnea-tietokantoja voi nyt käyttää tiedonhakuun myös tunnuksittomasti, IP-osoitteisiin perustuvien yhteyksien kautta. Linnea-tietokantojen uudessa hinnastossa, <http://www.lib.helsinki.fi/hinnat2000.html>, on selvitetty hinnoittelua, joka perustuu henkilökunta- tai asiakaslaitteiden määrään.

ARTOn tuottajat ovat saaneet alusta alkaen maksuttomia asiakastunnuksia tallennustyönsä vastineeksi. Nyt näitä maksuttomia käyttäjätunnuksia voi käyttää myös IP-osoitteelliseen tiedonhakuun. Kompensatioperusteena on, että yhtä kompensatona saatavaa maksutonta tunnusta vastaa kaksi joko henkilökunta- tai asiakaskäyttöön tarkoitettua laiteryhmää IP-osoitteellisessa käytössä. Riippuen kirjaston tekemän ARTO-tallennustyön määrästä, ARTOn voi saada maksuttomasti käyttöön jopa koko yliopiston verkossa tai koko verkon käytöstä joutuu maksamaan vain hyvin kohtuullisen summan.

Lisätietoja: Liisa Sten, email: Liisa.Sten@helsinki.fi, puh. 09 1914 4298.

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Kirjastoperinteen keräys 8.2.-31.5.2000

[Suomen kirjastoseura](#) ja [Suomen tieteellinen kirjastoseura](#) järjestävät kirjastoperinteen keräyksen 8.2.-31.5.2000. Perinteen keräys on tarkoitettu seurojen jäsenille, kirjastoissa työskenteleville ja kirjastojen asiakkaille.

Keräys on jaettu neljään sarjaan

1. "Kirjasto muutti elämäni" - kirjoituskilpailu kirjastojen asiakkaille yhteistyössä kirjastojen kanssa.
2. "Elin mukana kirjaston muutosten vuosikymmenissä"-kirjoituskilpailu kirjastoalan työntekijöille.
3. "Kirjastokaskut" - kirjastoalan kasku- ja anekdoottiperinteen keräys
4. "Kirjastojen historioiden ja historiikkien keräys" - kirjastohistoriateosten keräys kirjastoille.

Lisätietoja antavat: Jaakko Korpisaari, Neulamäen kirjasto, Juontotie 6, 70150 Kuopio, p. 017-182351, email: Jaakko.Korpisaari@kuopio.fi ja Riitta Myllylä, Suomen kirjastoseura, Vuorikatu 22 A 18, email: riittam@fla.fi.

[Tiedote keräyksestä PDF-muodossa](#)

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Virtuaalikirjasto mukaan EU-projektiin

Virtuaalikirjasto, suomalainen Internet-aihehakemisto, osallistuu vuoden 2000 alussa käynnistyneeseen Reynard-hankkeeseen. Siinä rakennetaan euroopplaiselle tiedeyhteisölle suunnattua, kansalliset aihehakemistot kokoavaa tiedonhakupalvelua European Subject Gateway Service Europe. Näin edistetään laadukkaan tietoaineiston löytymistä Internetistä sekä hyödynnetään asiantuntemusta ja työnjakoa osallistujien kesken. Hankkeen kesto on kaksi ja puoli vuotta ja siinä on mukana 12 organisaatiota 7 maasta. Hankkeen pääkoordinaattori on Hollannin Koninklijke Bibliotheek. Reynard kuuluu EU:n IST-ohjelmaan.

Jyväskylän yliopiston kirjasto ja Viikin tiedekirjasto osallistuvat Virtuaalikirjastoprojektista Reynardiin ja saavat tähän rahoitusta EU:lta. JYK johtaa mm. palvelun pilottiversion evaluointia. Viikin tiedekirjaston intressien kohteena ovat palvelun monikielisyyteen liittyvät kysymykset. Kolmas suomalainen osallistujaorganisaatio on CSC - Tieteellinen laskenta Oy.

Virtuaalikirjaston hakuominaisuudet ovat parantuneet. Nykyisin palvelun etusivulta voi tehdä sanahakuja, jotka ulottuvat yhtäaikaan suureen osaan Virtuaalikirjaston yli 50 aihealueesta. Hajautettua hakua tietokantojen välillä on kehitetty Oulun yliopiston kirjaston koordinoimana kehityshankkeena. Hajautettu haku yltää palvelun kotimaisten tietokantojen lisäksi yhteispohjoismaiseen NOVAGate-aihehakemistoon ja ruotsalaiseen tekniikan alan EELS:iin. Hajautetun haun piirissä on 6500 viitettä ja se toimii Oulun yliopiston kirjaston palvelinkoneelta käsin perustuen Whois++-protokollaan.

Lisätietoja antavat Toini.Alhainen@library.jyu.fi ja Risto.Heikkinen@library.jyu.fi, Jyväskylän yliopiston kirjasto.

- European Subject Gateway Service Europe: <http://www.konbib.nl/coop/reynard/>
- Virtuaalikirjasto: <http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/>

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Haku Nordunet2-ohjelmaan

Nordunet2 on komivuotinen, Pohjoismaisen ministerineuvoston ja pohjoismaisten hallitusten rahoittama tutkimusohjelma, joka keskittyy verkkojen hyödyntämiseen ja verkkopohjaisiin sovelluksiin.

Painopistealueina ovat:

- [Etäopetus ja elinikäinen oppiminen](#)
- [Telelääketiede](#)
- [Elektroniset kirjastot](#)
- [Verkkojen infrastruktuurin kehittäminen](#)

Nordunet2 -hankkeilta edellytetään

- pohjoista ulottuvuutta
- että ainakin yksi osallistuvista tahoista on julkisyhteisö
- että ne hyödyntävät tehokkaasti verkkoja tai kehittävät sovelluksia, jotka perustuvat verkkojen edistyneeseen käyttöön

Hakemusten jättöpäivät ovat 1. maaliskuuta, 1. kesäkuuta ja 1. syyskuuta 2000 sekä 1. tammikuuta 2001.

Lisätietoja: <http://www.nordunet2.org>

Nordunet 2, Pb 1059, Blindern, 0316 Oslo, Norway

Email: secreteriat@nordunet2.org

Puhelin +47 22 85 24 70, Fax: +47 22 85 27 30

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Kun hakukoneilla ei löydä mitään

- Piilossa oleva tieto Internetissä

Yhä suurempi osa verkon kautta saavutettavista hyvistä tiedonlähteistä on jäänyt piiloon hakukoneilta. Joitain palveluita on sentään olemassa, jotka pyrkivät keräämään tietoa juuri näistä tärkeimpien hakukoneiden saavuttamattomissa olevista tiedonlähteistä. Ohessa kirjastoalaan liittyviä hyödyllisiä linkkejä ja hakukokemuksia.

George Washington Universityn Gary Price tarjoaa listauksessaan *direct search* erityisesti bibliografioita ja kirjastojen luetteloihin kohdistuvan linkkisivun. Sivun erityisessä *Librarian Interests* -kohdasta löytyy 38 tosin ehkä enemmän amerikkalaiselle tieteellisen kirjaston työntekijälle suunnattua linkkiä, mutta mukana on myös helmiä kenelle tahansa, kuten Marian Dworaczekin *Electronic Publishing Reference Resources on the Internet*.

Infomine yhtenä tutuimmista ja laajimmista tämän alan tietokannoista tarjoaa oppilaitoskirjastoillekin sopivia tiedonlähteitä. Hakuja pystyy rajaamaan aiheen mukaan, mutta tarkkana saa olla tiedonjyvästen poimimisessa. Yksi käytännönläheinen esimerkki on linkki *84.com*in listaukseen, jossa luetaan niiden proxy-palvelimien osoitteita, joissa tarjotaan chattailua, pelejä, sähköposteja, ym. todellisilta tiedonetsijöiltä tietokoneaikaa syöviä palveluja.

Alpha Search antaa kovin perinteisiä tietolinkkejä kirjastoille, mutta muutaman mutkan kautta johdattaa hyvinkin hyödyllisiin tiedonlähteisiin. Hyvänä esimerkkinä on Eric H Schnellin kirjastoissa työskenteleville, web-sivuja ylläpitäville - siis tavallista tietokonenikkaria avarakatseisemmille - suunnattu verkkojulkaisemisen opas.

Webdata.com ilmoittaa olevansa erikoistunut etsimään webin kautta haettavissa olevia tietokantoja. Mitään mullistavaa ei löytynyt - siis mitään, mikä ei olisi löytynyt hakukoneillakin. Mutta ensituntumalla Webdatakin kykenee löytämään jotain, mihin en ole muilla hakukoneilla vielä sattumalta törmännyt. Esimerkkinä *PubLibin RefDesk* yleisille kirjastoille joilla on Internetin käyttöön liittyviä kysymyksiä. Varsinkin kohtaan staff internet competencies karaistuneenkin Internetin käyttäjän ja kirjastohenkilökunnan koulutuksia suunnittelevan olisi syytä tutustua. Toinen hyvä on Internetissä olevaan kirjastoalan tietoon perehtymistä helpottava *ODLIS: Online Dictionary of Library and Information Science*.

Ilpo Soini

Linkit tekstissä mainittuihin sivuihin:

- Alpha Search: <http://www.calvin.edu/library/searreso/internet/as/>
- Black List: <http://www.84.com/blacklist.htm>
- Direct Search: <http://gwis2.circ.gwu.edu/~gprice/direct.htm>
 - bibliografiat ja kirjastoluettelot <http://gwis2.circ.gwu.edu/~gprice/bibs.htm>
- Electronic Publishing Reference Resources on the Internet: <http://library.usask.ca/~dworacze/ESOURC.HTM>
- Infomine: <http://infomine.ucr.edu/search.phtml>
- Library & Information Science News: LISNews.com
- ODLIS: <http://www.wcsu.edu/library/odlis.html>
- PubLib - Ref.Desk: <http://sunsite.berkeley.edu/PubLib/pubref.htm>
- Schnellin verkkojulkaisemisen opas: <http://bones.med.ohio-state.edu/eric/papers/primer/webdocs.html>
- Webdata: <http://www.webdata.com/webdata.htm>

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Uusia julkaisuja

Kirjastot kilpailutekijöinä - raportti Kaliforniasta

Kaisa Sinikara. Kirjastot ja informaatioteknologia 2000-luvulla yliopistojen kilpailutekijöinä. Raportti Kalifornian kirjastoista 29.-4.11.1999.

"Helsingin yliopistossa on käynnissä yliopiston monitahoinen strateginen suunnittelu, jossa valintoja tehdään yliopiston vahvuuksiin tukeutuen. Kampusten ja yliopiston tilojen kehittäminen on hyvässä vauhdissa. Yliopiston rahoitusmallin käyttöönotto on aiheuttanut sekä selkeytymistä että ristiriitoja."

Raportti: <http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/raportit/kalifornia.htm>

- [Johdannoksi](#)
- [Kalifornian yliopistokonsortio](#)
- [Berkeleyyn yliopistokirjasto](#)
- [Stanfordin yliopisto](#)
- [Helsingin yliopiston kannalta kiinnostavat havainnot](#)
- [Liitteet](#)

Verkkoviestinnän käsikirja

Markku Jussila, Antti Leino. [net. verkkoviestinnän käsikirja. Inforviestintä Oy. Karisto, Hämeenlinna 1999. ISBN 952-5123-14-6.](#)

WWW-sivuilla on turha esittää mitään, mitä ei ole sataprosenttisesti hyväksytetty koko organisaatiossa. Onnistunut verkkopalvelujen hyödyntäminen perustuu organisaation kokonaisstrategiaan, johon sisältyvät markkinointi-, palvelu- ja viestintästrategiat. Verkkopalvelujen perustaminen ja ylläpito ei siis ole muusta toiminnasta irrallista puuhastelua, vaan vakavaa liiketoimintaa. [Lisää...](#)

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Kokouksia

Invitational Meeting on Common Issues for Information Item Identifiers 2.2.2000

Useimmat nykyisin käytössä olevista julkaisujen tunnisteista kehitettiin aikana jolloin elektronisia julkaisuja ja varsinkaan Internetin kaltaista jakelutietä ei ollut olemassa. World Wide Web -järjestelmän laukaisema nopea muutos on paitsi helpottanut tiedonvälitystä, myös luonut ongelmia joita ei vielä muutama vuosi sitten olisi osattu kuvitella. Kukapa olisi arvannut että ISBN-numerot voivat loppua jo vuoteen 2010 mennessä?

Helmikuussa 2000 järjestettiin kutsukokous, jossa 18 eri ID-tunnusjärjestelmän edustajat pohtivat yhdessä elektronisiin dokumentteihin liittyviä kysymyksiä. Yhtenä tavoitteena oli käynnistää pysyvä yhteistyö eri ID-tunnusjärjestelmien edustajien välillä, missä onnistuttiinkin. ISO TC46 organisoi seuraavan tapaamisen huhtikuussa 2000; siihen pyritään saamaan paikalle vielä suurempi joukko eri identifikaatiotunnusjärjestelmien edustajia.

Lisää: [Juha Hakalan matkakertomus Pariisista...](#)

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Dublin Core Workshop 3.12.1999

Opetusministeriön tukemana oli Helsingin yliopiston kirjastolla mahdollisuus kutsua Stuart Weibel OCLC Online Computer Library Centeristä esittelemään Dublin Corea (DC).

Weibelia saapui kuuntelemaan lähinnä kirjastoväkeä sekä Suomesta että Ruotsista, mutta mukana oli myös museoiden ja arkistojen työntekijöitä sekä tietualan yritysten edustajia.

Weibel esitteli DC:n tarvetta, syntyä ja eri DC workshoppien tuomia tuloksia. Hän kertoi eri syntaksivaihtoehtojen (HTML, XML ja RDF) hyöty- ja haittapuolista. Hän luetteli myös joitakin projekteja, joissa on hyödynnetty Dublin Corea. Seuraavaan DC 8 workshoppiin tulee jo 125 osallistujaa 27 maasta ja viideltä mantereelta.

Ilmapäivällä Juha Hakala HYK:sta esitteli Dublin Coren käyttöä pohjoismaissa ja Nordic Metadata -projektin tuloksia.

Lisätietoa Dublin Coresta:

- Stuart Weibel: [Dublin Core Metadata Initiative](#)
- Juha Hakala: [Dublin Core in Nordic Countries](#)
- Dublin Core Metadata Initiative: <http://purl.org/dc/>
- Nordic Metadata project : <http://hul.helsinki.fi/meta/index.html>

Tietohuoltokomitea päätti kokouksessaan 20.1. perustaa työryhmän, jonka tarkoituksena on tehdä Dublin Coresta SFS-standardi samaan tahtiin kuin ANSI-standardi Dublin Coresta valmistuu Yhdysvalloissa.

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

The National Information Day: Archives, Libraries and Museums in the IST Programme 23.11.1999

Helsingin kansainvälisen IST-seminaarin kanssa samaan aikaan järjestettiin arkistoille, kirjastoille ja museoillemme oma tiedotuspäivä Helsingin yliopiston kirjastossa. Puhujina olivat Concha Fernández de la Puente ja Bernard Smith Euroopan komission Cultural Heritage Applications -yksiköstä sekä Mikko Uusitalo Tekesistä.

Concha Fernández de la Puente esitteli Käyttäjätietoyhteiskunta -ohjelman sisältöä ja erityisesti ohjelman kirjastoja, museoita ja arkistoja koskevaa osuutta, mutta kehotti katsomaan kaikkia ohjelman avaintoimintoja sekä tutustumaan muihinkin EU-ohjelmiin, koska niitä ei ole sidottu mihinkään organisaatiotyyppiin. Esittelyn jälkeen de la Puente ja Smith vastasivat yleisön esittämiin käytännön hakuprosesseihin liittyviin kysymyksiin.

- [Concha Fernández de la Puenten esitys HTML-muodossa.](#)

Mikko Uusitalo, joka on koko Käyttäjätietoyhteiskunta -ohjelman kansallinen yhteyshenkilö, esitteli IST-ohjelmaa Suomen näkökulmasta. Hän korosti, että olisi tärkeää saada enemmän suomalaisia asiantuntijoita mukaan käsittelemään tulevia hakemuksia. Arkistoja, kirjastoja ja museoita erityisesti koskevaan Multimedian sisältötuotanto ja työkalut -avaintoimintoon oli syksyllä päättäneellä hakukierroksella tullut keskimääräistä enemmän hakemuksia, minkä vuoksi hylkäysprosentti oli korkeampi kuin muissa ohjelman osuuksissa.

Lisätietoja Käyttäjätietoyhteiskunta -ohjelmasta:

- Digital heritage and cultural content: Arkistot, museot ja kirjastot <http://linnea.helsinki.fi/eu/index.html>
- IST - information society technologies: information desk <http://www.cordis.lu/ist/>
- Tekes : Käyttäjätietoyhteiskunta <http://www.tekes.fi/eu/ist/>

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

ISSN-keskusten kokous Pariisissa 28.9.-1.10.1999

Tämänvuotisen ISSN-kokouksen päätavoitteena oli hahmottaa, mikä on ISSN-tunnuksen rooli erityisesti verkkoympäristössä ja tämän näkemyksen selvennyttyä kehittää ISSN-verkoston toimintaa, palveluja ja tuotteita haluttuun suuntaan. Kokoukseen oli kutsuttu mukaan myös kymmenkunta ISSN-järjestelmän ulkopuolisia tahoja edustavaa osallistujaa, jotka esittivät toiveitaan ja näkemyksiään järjestelmän nykytilasta ja kehittämistarpeista mm. kustantajien, lehtivälittäjien ja Internet-palveluja tarjoavien konsulttien näkökulmasta. Yleisvaikutelmaksi näiden alustuksista jäi toivomus järjestelmän kehittämisestä yhä enemmän tunnistepalvelun suuntaan.

Lisää: [Sinimarja Ojosen matkakertomus Pariisista...](#)

ISSN-kokouksen teemat:

- [Kansallisten keskusten toiminta 1998-99](#)
- [Kansainvälisen ISSN-keskuksen toiminta 1998-99](#)
- [ISSN-luettelointisääntöjen uusiminen](#)
- [ISSN-toimintastrategia vuosille 2001-2004](#)

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Työryhmiä

Digitaalisen tietohuollon työryhmä

Opetusministeriö on asettanut digitaalisen tietohuollon työryhmän, jonka tavoitteena on edistää tiedon ja kulttuurin saatavuutta kansalaisen tietoyhteiskunnassa erityisesti digitaalisessa ympäristössä.

Työryhmän puheenjohtaja on kansanedustaja **Mirja Ryyänen** ja jäseninä ovat:

Kehittämisjohtaja **Juha Hakala**, Helsingin yliopiston kirjasto, Kehittäminen ja kansallinen yhteistyö
Ylikirjastonhoitaja, prof. **Esko Häkli**, Helsingin yliopiston kirjasto - kansalliskirjasto
Ylikirjastonhoitaja, dos. **Tuula H. Laaksovirta**, Eduskunnan kirjasto
Esittelijä **Anne Luoto-Halvari**, opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osasto
Sovellusasiantuntija **Kimmo Tuominen**, CSC-Center for Scientific Computing, Network Information Services Group
Kirjastonjohtaja **Erkki Lounasvuori**, Helsingin kaupunginkirjasto, Kirjakaapeli
Konsultointijohtaja **Klaus Oesch**, PCA Infocom Finance Oy
Kirjastotoimenjohtaja **Helvi Puolakka**, Oulun kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto
Johtaja **Tuomo Räsänen**, WSOY
Tulevaisuudentutkija **Marja-Liisa Viherä**, Sonera, matkaviestintä

Työryhmän toimikausi kestää 31.3.2003 saakka.

Tarkemmin työryhmän tavoitteista ja käsiteltävistä kysymyksistä osoitteessa <http://www.minedu.fi/kupo/digitiet.htm>

[Etusivulle](#) | [Sivun alkuun](#)

Copyright: Helsingin yliopiston kirjasto. Aineistoa lainattaessa lähde on mainittava.

Tietolinja 4/99

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Voyager-kirjastojärjestelmäsopimus allekirjoitettiin helmikuussa 2000

Vasemmalta Endeavorin kansainvälisen kaupan johtaja Don Reilly, (Director of International Sales), ylikirjastonhoitaja Esko Häkli, Helsingin yliopiston kirjasto, Endeavorin toimitusjohtaja Jane Burke, (President and Chief Executive Officer) ja pääsuunnittelija Annu Jauhiainen, Helsingin yliopiston kirjasto (takana).

Kuva: Eero Roine, 2000.

[Paluu uutissivulle](#)

[Tietolinja 4/1999](#)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

UUTISIA,
AJANKOHTAISTA

VERKKOVIESTINNÄN KÄSIKIRJA eli Kuinka saan ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa

WWW-sivuilla on turha esittää mitään, mitä ei ole sataprosenttisesti hyväksytetty koko organisaatiossa. Onnistunut verkkopalvelujen hyödyntäminen perustuu organisaation kokonaisstrategiaan, johon sisältyvät markkinointi-, palvelu- ja viestintästrategiat. Verkkopalvelujen perustaminen ja ylläpito ei siis ole muusta toiminnasta irrallista puuhastelua, vaan vakavaa liiketoimintaa.

Markku Jussila, Antti Leino. net. verkkoviestinnän käsikirja. Inforviestintä Oy. Karisto, Hämeenlinna 1999. ISBN 952-5123-14-6.

Kirjoittajat

Kirjan kirjoittajat Markku Jussila ja Antti Leino ovat uusmedia-alan asiantuntijoita ja olleet mukana todistamassa alan nousua. Molemmat ovat toimineet uusmedia-alan keulakuvaksi nousseessa Interaktiivisessa Satamassa ja sen edeltäjässä Interweb Designissa. Kirja keskittyy verkkoviestinnän ja verkkopalvelujen tehostamistapojen kuvaamiseen. Mukana on myös yleisempää viestinnän ja markkinoinnin perusasiaa. Asiat esitetään hieman koulumestariomaiseen tapaan yläviistosta, mutta näkökulmalla on varmaan oikeutuksensa. Ei ole vaikea kuvitella kirjan alaotsikoksi Kuinka saan ystäviä, menestystä ja vaikutusvaltaa verkkoviestinnän avulla.

Perusvaiheet

Verkkopalvelujen rakentamisessa on kirjoittajien mukaan neljä perusvaihetta, analyysi, suunnittelu, tuotanto sekä ylläpito ja kehitys. WWW-sivuilla on turha esittää mitään, mitä ei ole sataprosenttisesti hyväksytetty koko organisaatiossa. Onnistunut verkkopalvelujen hyödyntäminen perustuu organisaation kokonaisstrategiaan, johon sisältyvät markkinointi-, palvelu- ja viestintästrategiat. Verkkopalvelujen perustaminen ja ylläpito ei ole muusta toiminnasta irrallista puuhastelua, vaan vakavaa liiketoimintaa.

Ominaisuudet ja tehtävät

Verkkopalvelu on kokonaisuus, jolla on oma osoite, vastuullinen sisällöntuottaja, yhtenäinen toiminnallisuus ja ulkoasu sekä kiinteä suhde edustamansa organisaation arvoihin ja tyyliin. Sen tehtävänä on tukea yrityksen toimintaa, kehittää yrityskuvaa ja viedä sitä eteenpäin. Interaktiivinen, helppokäyttöinen ja organisaation muun viestinnän linjaa verkon ehdoilla soveltava palvelu voi olla liiketoiminnalle elintärkeä osatekijä. Ennen kuin yrityksessä on päästy näin pitkälle, on saatettu kulkea pitkää tietä.

Kehitysvaiheet

Verkkopalvelujen ensimmäisessä kehitysvaiheessa pelkkä läsnäolo netissä riitti tekemään firmasta edistyneen ja elinkelpoisen. Toisessa vaiheessa vaadittiin jo enemmän panostusta. Sivujen ulkonäkö parani ja laadukkaita yrityssivuja säännöllisesti päivitettävine tuote-esittelyineen nähtiin yhä enemmän. Sisältö ja palvelujen hyödyllisyys perustuivat kuitenkin yhä printtimateriaalin varaan eikä vuorovaikutteisia, toiminnallisia elementtejä juuri käytetty. Kolmannessa vaiheessa, johon mm. Suomessa ja USA:ssa siirryttiin pari vuotta sitten, verkkopalvelu ei enää pelkästään seuraile yrityksen imagoa vaan vie sitä eteenpäin. Neljännessä vaiheessa - vai pitäisikö sanoa neljännellä tasolla, koska kyseessä ei välttämättä ole lineaarinen toiminta - verkkopalvelu alkaa korvata perinteistä viestintää ja palveluja, interaktiivisuus lisääntyy ja palvelujen välittämiseen käytetään muitakin päätelaitteita kuin tietokonetta, esimerkiksi puhelinta ja televisiota. Kansalaisten näppäily-, painelu- ja klikkausmahdollisuudet lisääntyvät ja elämänlaatukin saattaa parantua.

Suunnittelu

Verkkopalvelujen suunnitteluun kannattaa uusmedia-ammattilaisten lisäksi ottaa organisaatiosta sellaisia ihmisiä, jotka parhaiten tuntevat yrityksen markkinointi-, viestintä- ja palvelustrategiat. Heidän on pystyttävä tekemään Internet-palveluun ja sen imagoon vaikuttavia päätöksiä ja kyettävä sujuvaan yhteistyöhön asiantuntijayrityksen kanssa. Kirjan kirjoittajat toimivat uusmediafirmojen edunvalvojana, kun he varoittavat, että joskus ryhmään otettu Internet-taitoinen työntekijä voi kovasti yrittää todistaa uusmedia-asiantuntijoille omaa tietämystään, vaikka se ei prosessin kannalta olisi merkittävää. Organisaatioiden Internet-väkeä kannattaa hyödyntää palvelujen sisäisessä

markkinoinnissa, eikä siis välttämättä laajojen kokonaisuuksien näkemiskykyä vaativassa konseptisuunnittelussa. Konseptisuunnittelu on työvaihe, jossa ideoidaan palvelun perusteet ja suunnitellaan ja dokumentoidaan verkkopalvelu. Kirjoittajat vakuuttavat, että "vain sopivaa yhteistyökumppania käyttämällä varmistetaan tarvittavan tietotaidon löytyminen ja hyödyntäminen". Toki näin lisätään myös alan yritysten liikevaihtoa. Yleisiä syitä verkkopalveluprojektien epäonnistumiseen ovat koko organisaation sitouttamattomuus palvelun tuotantoprosessiin, peruskysymyksiin vastaamatta jättäminen (miksi tarjoan/myyn tätä palvelua/tuotetta verkon kautta?), verkkopalveluprojektin jatkoseurannan ja ylläpidon unohtaminen sekä se, että on yritetty tehdä kaikki yksin ilman alan ammattilaisia.

Median ehdoilla

Internetin ominaisuuksia ovat maailmanlaajuisuus, nopeus, vuorovaikutteisuus ja monipuoliset esitysmuodot. Viestimet voidaan jakaa pika- ja kestoviestimiin sekä kohde- ja joukkoviestimiin. Internetin viestintämuodot sopivat sellaisenaan kaikkiin luokkiin. Pikaviestinnässä sanomien lähettämisestä saatava hyöty riippuu niiden lähetys- ja vastaanottoajankohdasta toisin kuin kestoaviestinnässä. Kohdeviestinnässä lähetetään eri vastaanottajille erilaisia sanomia. Kohdeviestinnän oppiminen ja vanhojen toimintatapojen muuttaminen vaatii organisaatioilta aikaa ja saattaa hidastaa verkkopalvelujen hyödyntämistä. Voi esimerkiksi tuntua vaivalloiselta rakentaa eri käyttäjäryhmille erilaisia sisäänkäyntejä palveluihin, vaikka hyvin toteutettuna se luultavasti kannattaa.

Viestinnälliset ja operatiiviset palvelut

Verkkopalvelut voidaan jakaa funktionsa mukaan viestinnällisiin ja operatiivisiin palveluihin. Viestinnällisten verkkopalveluiden hyöty perustuu palvelussa olevaan tekstiin, kuviin, ääneen jne. eli ruudulla näkyvään (toivon mukaan) mahdollisimman laadukkaaseen sisältöön. Viestinnällisten palveluiden sisältö voi olla luonteeltaan dynaamista ja toiminnallista, esimerkkinä useaan kertaan päivässä päivitettävät uutissivut, mutta niissä käyttäjä voi vaikuttaa ainoastaan ruudun tapahtumiin, kun taas operatiivisten palveluiden käyttäjä saa aikaan verkkopalvelun ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa. Esimerkiksi pankki-, sijoitus- ja vakuutuspalvelut sekä verkkokaupat ovat luonteeltaan operatiivisia. Operatiivisilla palveluilla voidaan säästää selvää rahaa, kun käyttäjät itse tekevät asioita, jotka yrityksen työntekijöiden oli aikaisemmin tehtävä. (Tämä ei tosin aina ole hyvä asia työntekijöiden kannalta.) Operatiivisen verkkopalvelun on pystyttävä poistamaan tieltään itseensä kohdistuneet epäluulot. Palvelumallia mietittäessä on otettava huomioon loppukäyttäjän tietotaso, palvelua tuottavan tahon luotettavuus käyttäjän silmissä, tietojenkäyttöpolitiikka/tietoturva sekä myös muualla kuin verkossa tarjolla oleva asiakastuki.

Viestejä sinne tänne

Internetissä tapahtuvassa verkkoviestinnässä, kuten organisaation perinteisessäkin viestinnässä, luodaan ja kehitetään asiakassuhteita ja välitetään tietoa organisaation toiminnasta. Ekstranetissä saatetaan erikoistua selvemmin sidosryhmäviestintään ja avainasiakassuhteiden luomiseen. Intranet keskittyy organisaation sisäiseen viestintään tarjoamalla työnteon apuvälineitä kuten työryhmäohjelmistoja ja kalentereita sekä pyrkimällä työilmapiiriin ja -olosuhteiden parantamiseen esimerkiksi keskusteluryhmien avulla.

Käyttöliittymä

Käyttöliittymä, HCI (Human Computer Interface), on verkkopalvelun sivujen se osa, joka sisältää peruslinkit ja mahdollistaa käyttäjän liikkumisen palvelussa. Käyttöliittymään on laajasti ottaen laskettava mukaan myös käyttäjien päätelaitteet ja sen seurauksena sisällön erilaiset esittämisen- ja navigaatiotavat. GUI (Graphical User Interface) eli graafinen käyttöliittymä määrittelee vain osan palvelun helppokäyttöisyydestä. Kaikki perustuu vankkaan konseptisuunnitteluun ja näkemykseen palvelun luonteesta ja merkityksestä. Linkkien oikea sijoittelu ja kuvaaminen tukee helppokäyttöisyyttä, mutta jos perusrakenne on huonosti suunniteltu, sitä ei fiksukaan linkitys paranna. Toisaalta laajan ja monenlaisia toimintoja sisältävän palvelun käyttö voidaan tehdä helpoksi hyvän käyttöliittymän avulla. Käyttöliittymän tulee ohjata kaikki palvelun käyttäjät oikeaan paikkaan. Optimitilanteessa kaikki tarvittavat vaihtoehdot ovat valittavissa, muttei ainoatakaan turhaa tai ylimääräistä. Yhdellä sivulla ei kannata esittää kymmentä vaihtoehtoa enempää. Käyttöliittymän on linkkien tarjoilun lisäksi toimittava myös palvelun karttana. Eri suuntiin liikkumisen on oltava loogista ja eri osioiden ja sisältöjen painoarvon on tultava selväksi. Käyttöliittymä on aina viime kädessä sisällön tukitoiminto, ei itseisarvo. Se ei saa viedä huomiota pois sisällöstä, vaan sen on tultava apuun ja näkyväksi vasta, kun käyttäjä sitä todella tarvitsee.

Yksityiskohtien aarreaitta

Verkkoviestinnän käsikirja on yksityiskohtien aarreaitta ja sopii nimensä mukaisesti käsikirjamaiseen käyttöön ja selailtavaksi. Teksti on kolmipalstaista ja ydinasiat koottu laatikoihin lukujen loppuun. Kuvitus on tyylikästä, tosin on vaikea olla nauramatta, kun bikineissä rantavedessä poseeraavan naisen kuvan alla lukee: "Toisinaan kuva on korvaamaton sisältoelementti." On myös vaikea olla huvittumatta, kun verkkopalvelujen ilmeenluojaksi suositellaan pelejä. Kuuluuko verkko siis kirjoittajien mielestä vain peli- ja seksiviihteen ystäville?

Heli Salonen

[*Paluu uutispalstalle*](#)

[*Tietolinja 4/1999*](#)

Tietolinja
4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

Invitational Meeting on Common Issues for Information Item Identifiers, Pariisi 2.2.2000

Matkakertomus

Juha Hakala

Useimmat nykyisin käytössä olevista julkaisujen tunnisteista kehitettiin aikana jolloin elektronisia julkaisuja ja varsinkaan Internetin kaltaista jakelutietä ei ollut olemassa. World Wide Web -järjestelmän laukaisema nopea muutos on paitsi helpottanut tiedonvälitystä, myös luonut ongelmia joita ei vielä muutama vuosi sitten olisi osattu kuvitella. Kukapa olisi arvannut että ISBN-numerot voivat loppua jo vuoteen 2010 mennessä?

Helmikuussa 2000 järjestettiin kutsukokous, jossa 18 eri ID-tunnusjärjestelmän edustajat pohtivat yhdessä elektronisiin dokumentteihin liittyviä kysymyksiä. Yhtenä tavoitteena oli käynnistää pysyvä yhteistyö eri ID-tunnusjärjestelmien edustajien välillä, missä onnistuttiinkin. ISO TC46 organisoi seuraavan tapaamisen huhtikuussa 2000; siihen pyritään saamaan paikalle vielä suurempi joukko eri identifikaatiotunnusjärjestelmien edustajia.

Pariisin kokouksen kaltaista yhteistapaamista ei tietääkseni ollut aiemmin järjestetty, lukuun ottamatta Helsingin yliopiston kirjaston organisoimaa kokousta Helsingissä tammikuussa 1999. Siihen osallistuivat muun muassa ISBN-, ISSN-, URN- ja DOI-järjestelmien edustajat. Helsingin tapaaminen oli tuloksekas, ja voi olla että ilman sitä ei Pariisin kokoustakaan olisi järjestetty.

Kokouksen osanottajat edustivat kirjastoja, ID-tunnusten kehittäjiä ja sisällöntuottajia. Minusta ryhmä oli hyvin edustava, vaikka eräs kokouksen osanottaja väitti että todellinen vaikuttaja ei nykyään ole mikään näistä, vaan elektroninen kauppa. En itse usko että Amazon ja muut verkkokauppaa harjoittavat yritykset sanelevat jatkossa tahdin, vaikka ne pystyvätkin vaikuttamaan sellaisten hankkeiden prioriteetteihin, jotka keskittyvät aineiston kaupalliseen jakeluun verkossa.

Muutamat kaupallista sektoria edustavat kokousedustajat puolustivat voimakkaasti näkemystä, että ID-tunnuksista ei voi puhua erillään metadatasta. Minusta tämä on asioiden yksinkertaistamista ja sotkemista. Koska eri organisaatioilla - esimerkiksi kirjastoilla, arkistoilla ja museoilla - on erilaiset kokoelmat ja tapa organisoida niitä, myös niiden käyttämä metadata vaihtelee. Ei ole mahdollista tarjota yhtä julkaisujen kuvailun mallia - meidän termeillämme luettelointisääntöjä -, joka soveltuisi kaikille. ID-tunnusjärjestelmien kannalta tämä ei ole edes tarpeellista; riittää että metadataformaattissa on kenttä johon ID-tunnus voidaan tallentaa.

Internet-verkossa metadatalta on monia tärkeitä tehtäviä. Perinteisen haettavuuden ja paikallistamisen ohella kansallisbibliografia todistaa, että "Matti Meikäläinen" on elektronisen resurssin "X" tekijä. Tällä on suuri merkitys elektroniselle kaupankäynnille. Tätä taustaa vasten ei olisi yllättävää, jos kustantajat tulevaisuudessa puhuisivat sen puolesta, että kansallisbibliografiaa on laajennettava nopeasti elektronisiin julkaisuihin ja viime kädessä niiden osiin. Tällöin kansalliskirjasto takaisi sen että mahdolliset korvaukset käytöstä menevät oikeille henkilöille.

Perinteisesti välittäjät kuten kirjastot ovat hoitaneet luetteloinnin, ja painettujen julkaisujen maailmassa taso on ollut enemmän tai vähemmän selvä - painettua kirjaa ei myydä sivu kerrallaan. Elektronisten julkaisujen osalta kuvailu tai ainakin identifiointi on viety myytävissä olevan kokonaisuuden tasolle, mistä syystä välittäjiä tarvitaan enemmän kuin koskaan kuvailemaan kuvailuja tekemään. Väitettiin että jo nyt periaatteessa jokaisesta tuotteesta voidaan luoda uusia versioita, jotka on identifioidava ja kuvailtava erikseen. Tämä pitää valitettavasti paikkansa. Kevyen musiikin harrastajat lienevät surukseen huomanneet, että yhdestä musiikkikappaleesta voidaan miksata erilaisia variantteja. DVD-levyille, ja tulevaisuudessa verkkoon, voidaan tallentaa luvuton määrä versioita samasta elokuvasta. Käsité "Director's cut" täytyy ilmeisesti korvata monikolla...

Jos joku kuvitteli että tämä ongelma ei kosketa vaikkapa elektronista kirjaa, on väärässä. Ainakin kustantajat varautuvat tulevaisuuteen jo nyt; amerikkalaiset kustantamot ovat tietävästi halunneet varata miljoona ISBN-tunnusta saadakseen teosten eri variantit nimettyä järjestelmissään sitten kun elektronisten kirjojen myynti verkossa toden teolla alkaa.

Kuvaan jatkossa muutamien kokouksessa esiteltujen tunnusjärjestelmien tilannetta omin kommentein höystettynä. ISBN:n ja ISSN:n osalta kuvausta on täydennetty järjestelmien edustajien kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta.

ISRN

International Standard Report Number -tunnusta sovelletaan ilmeisesti varsin vähän. ISRN-edustaja Ulrike Keil selitti tätä harmaiden julkaisujen epäkaupallisuudella. Tämä osoittaa ainakin sen että kaupallisen aineiston identifiointi on monien vaikutusvaltaisten tahojen mielestä tärkeämpää kuin muun aineiston tunnistaminen. Tässä rintamassa kansalliskirjastot ovat poikkeus; meille on tärkeää identifioida kaikki tallentamamme dokumentit.

NBN

Kansallisbibliografian ID-numerajärjestelmän edustajana kuvasin tapaa jolla NBN-numeroa sovelletaan Euroopan kansalliskirjastojen NEDLIB-projektissa verkosta haravoitujen dokumenttien tunnistamiseen. Hankkeen kehittämä haravointiohjelma laskee jokaiselle dokumentille MD5-tarkistussumman, ja laajentaa sen NBN-tunnukseen perustuvaksi URN:ksi. Esimerkiksi suomalaisen verkkojulkaisun arkistokappaleen ID-tunnus on muotoa urn:nbn:fi-fea, jossa fi on Suomen maakoodi ja fea on NBN-etuliite.

Verkkojulkaisujen arkistossa on käytettävä sisäisiä ID-tunnuksia, koska esimerkiksi elektronisesta kirjasta voi olla useita variantteja joilla on "legaalisti" sama ISBN. Julkaisuihin viitattaessa on kuitenkin tärkeää, että viittaus ohjaa täsmälleen oikeaan versioon. Arkiston sisäinen ID-tunnus takaa tämän.

ISBN

Kuten jo edellä mainitsin, ISBN-järjestelmään kohdistuu hyvin kovat muutospaineet. Järjestelmän laajentaminen elektronisiin kirjoihin onkin valmisteltavana; ehdotus uudeksi ISBN-tunnukseksi on tarkoitus julkaista maaliskuussa 2000. Tunnukseen tulee 13 numeroa koska yhteismitallisuus EAN-koodin kanssa halutaan säilyttää. Uuden version käyttöönotto on alustavasti ajateltu toteutettavaksi yhtäaikaa laajennetun EAN-tunnuksen käyttöönoton kanssa vuonna 2006.

Uuden ISBN:n sovittaminen vanhoihin järjestelmiin ei tule olemaan helppoa eikä halpaa. Tunnuksen piteneminen aiheuttaa teknisiä ongelmia, mutta vaikeinta hyväksyä voi olla se että uudessa ISBN:ssä ei ole maa- tai kustantajatunnusta, se on vain "dumb code". Syy tähän on että kustantajat ja maatkin katoavat, ja "älykäs" tunnus antaa pian väärää tietoa tai tietoa joka ei ole enää hyödynnettävissä.

ID-tunnusten vähittäinen muuttuminen "tyhmiksi" numerosarjoiksi a'la ISSN aiheuttaa ongelmia URN-järjestelmän käyttöönotolle. URN-resoluutiopalvelun on vaikea löytää Internetistä tietokantaa joka pystyisi "avaamaan" URN-tunnuksen, jos sen ID-numero-osa ei anna mitään viitettä siitä, mistä resoluutiopalvelu löytyy. ISSN-tunnuksen osalta ongelmaa ei ole, koska on olemassa globaali ISSN-tietokanta. ISBN:n osalta kattavaa palvelua ei ole. Jos siis haluamme käyttää ISBN:ää URN-tunnuksena, tunnuksen on lisättävä maakoodi tai muu tunnus, joka ohjaa käyttäjän oikeaan kansallisbibliografiatietokantaan.

NISO kehittää BICI-standardia (Book Item and Component Identifier, <http://www.niso.org/bicidrft.html>) ISBN:n laajennukseksi. Jos kustantajat voivat vaihtoehtoisesti "rohmuta" lisää ISBN-tunnuksia, se ei muodostune kovin suosituksi. Artikkeleille ja lehtien numeroille kehitetty SICI-tunnus on huono esimerkki; sen käyttö kun on jäänyt varsin vähäiseksi. Pariisin kokoukseen osallistuneen ISBN-asiantuntijan mukaan nykyisen ISBN-tunnuksen numerot loppuvat kesken vuonna 2010 etupäässä elektronisen julkaisemisen vuoksi. Simmonds totesi myös että kustantajien järjestelmät ovat hyvin vanhoja; tästä syystä esimerkiksi BICI:n käyttöönottoon on korkea kynnys.

ISSN-tunnuksella pyyhkii sikäli hyvin, että käyttämättömiä tunnuksia on lähes 9 miljoonaa. Suurin ongelma on, mitä ISSN-tunnuksella voidaan elektronisessa maailmassa identifioida, koska lehden ero muihin julkaisuihin hämärtyy. Hyvä uutinen oli se, että lehden määritelmästä ja siis myös ISSN:n sovellusala on alustavasti sovittu. Uusi määritelmä antaa aiempaa laajemmat valtuudet ISSN:n soveltamiseen verkossa, joten kansalliset ISSN-keskukset voivat varautua töiden lisääntymiseen.

ISAN & ISWC

International Standard Audiovisual Number ja International Standard Musical Work Code ovat molemmat ISO-standardoinnin loppusuoralla; kumpikin on saavuttanut Draft International Standard -statuksen, ja draft-tekstit on lähetetty lausuntokierrokselle.

ISAN on ISSN:n kaltainen, 16 merkin mittainen koodi. Tunnuksessa on kaksi osaa, ID-tunnus (15 numeroa) ja tarkistusmerkki. Standardissa annetaan seuraava esimerkki: ISAN 01863549200298-6. Tunnuksen jakelukäytäntö vastaa esimerkiksi ISSN:n mallia: on tarkoitus perustaa kansainvälinen ISAN-keskus sekä joukko kansallisia tai alueellisia keskuksia. Yhtäläisyydet eivät lopu tähän; kansainvälisen keskuksen tehtäviin kuuluu globaalin ISAN-tietokannan ylläpito ja kansalliset ISAN-keskukset ovat vastuussa kuvailutietojen toimittamisesta kansainväliselle keskukselle. ISAN-jakelun volyymia on vaikea arvioida, mutta tunnuksia ja luettelointityötä tarvitaan varmasti enemmän kuin ISSN-tunnuksia ja kausijulkaisutietueita.

ISWC-tunnus koostuu etuliitteestä, 9 numeron mittaisesta teoksen tunnistuksesta sekä tarkistusnumerosta, esimerkiksi seuraavasti: T-034524680-1. Toisin kuin ISAN-tunnuksen tapauksessa, kattavan kansainvälisen ISWC-tietokannan rakentamista ei suunnitella. Standardiluonnoksessa on kuitenkin seuraava mielenkiintoinen lausuma:

Musical works which are used internationally or which potentially could be registered by two or more ISWC agencies shall also have their ISWC information entered into the database of the International ISWC Agency. >/i>

Tämä merkitsee käytännössä sitä että helpointa on lähettää kuvailutiedot kaikista ISWC:llä identifioituista teoksista kansainväliseen keskukseseen, varmuuden vuoksi. Verkossahan ei voida tietää etukäteen mitä aineistoa välitetään kansainvälisesti.

Kansainväliselle ISWC-toimistolle on määritelty varsin paljon oikeuksia sen varmistamiseksi, että yhteistyö toimii:

The International ISWC Agency will specify the type and format of metadata associated with ISWC registrations and the policies and mechanisms by which that data may be accessed.

Jos ISWC-rekisteröinnit tallennettaisiin esimerkiksi Viola-tietokantaan, standardiluonnosta voi tulkita siten, että kansainvälinen ISWC-toimisto saisi valtuudet määrätä tietokannan käytöstä, tai ainakin niiden tietueiden käytöstä jotka sisältävät ISWC-tunnuksen. Allekirjoittaneen mielestä kevyempikin menettely voisi riittää: kansainvälisellä keskuksella pitää olla oikeus määritellä missä muodossa tietueet lähetetään heille ja miten heidän ylläpitämänsä kansainvälisen keskuksen tietokantaa voidaan käyttää, mutta puuttuminen kansallisen tason asioihin ei tunnu tarpeelliselta.

Lopuksi

Kokous sopi siitä, että ISO TC46:ta pyydetään arvioimaan meneillään olevat hankkeet ja keskittymään siihen, mikä on todella tärkeää. Erityisesti alakomitea 9 (Presentation, identification and description of documents) tarvitsee tietoa käynnissä olevista hankkeista, jotka voitaisiin ottaa ISO-käsittelyyn. Minulle ehdotettiin että Helsingin yliopiston kirjaston tulisi standardoida tapa jolla olemme määritelleet kansallisbibliografian ID-numeroista globaalisti uniikkeja NBN-tunnuksia; harkitsemme asiaa. Sinänsä tämä ISO-standardi olisi analoginen kirjastotunnusten ISO-standardille - siinäkin kansallisten tunnusten eteen lisättiin etuliite uniikkiuden varmistamiseksi.

ID-tunnusjärjestelmien kehittyminen Internetin tarpeita vastaavaksi aiheuttaa mielenkiintoisia haasteita. Ilmeistä on, että tarve kuvailla aineistoja ja hyödyntää näitä kuvailuja elektronisessa kaupankäynnissä kasvaa nopeasti. Kansallisbibliografialla on ollut kulttuurisen merkityksen ohella jonkin verran myös kaupallista arvoa, mutta lähitulevaisuudessa pörssi voi hyvinkin haluta kiilata katedraalin rinnalle, toivottavasti ei kuitenkaan ohi. Toisaalta tarve kuvailla aineistoa ei vielä takaa sitä että lueeteloijat todella saadaan.

Nykyisen ISBN:n kaltaiset "älykkäät" identifikaatiotunnukset ovat pian historiaa. Tunnukset ovat muuttumassa "tyhmiksi" numeroiksi. Tämä pakottaa luomaan suuria keskitettyjä tietojärjestelmiä. ISSN:n tapauksessa toiminta on sujunut hyvin, mutta käsiteltävät tietuemäärät ja tietokannan käyttö ovat olleet kohtuullisen pieniä. Miten toimii tietokanta, johon on kuvailtu maailman kaikki kaupallinen AV-aineisto?

Verkon vaikutus näkyy siinä, että tunnusten kapasiteetti kasvaa. Lienee todennäköistä että esimerkiksi ISAN-numeroa ei tarvitse koskaan laajentaa: 15 numeroa riittää todella pitkään, vaikka AV-aineistoa tuotettaisiin verkkoon satoja miljoonia dokumentteja vuodessa.

Juha Hakala

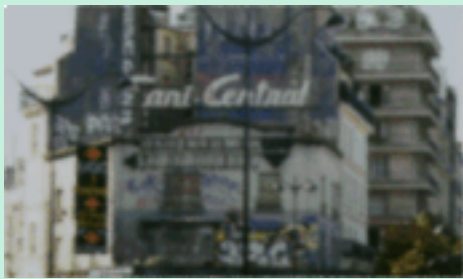
Kehittämisohtaja

Helsingin yliopiston kirjasto

email: Juha.Hakala@helsinki.fi

[Paluu uutissivulle](#)

[Tietolinja 4/1999](#)

ISSN-keskusten kokous Pariisissa 28.9.-1.10.1999

Matkakertomus

Sinimarja Ojonen

Tietolinja 4/1999

PÄÄKIRJOITUS

ARTIKKELIT

UUTISIA

AJANKOHTAISTA

ISSN (International Standard Serial Number)-kokouksen teemat olivat

- [Kansallisten keskusten toiminta 1998-99](#)
- [Kansainvälisen ISSN-keskuksen toiminta 1998-99](#)
- [ISSN-luettelointisääntöjen uusiminen](#)
- [ISSN-toimintastrategia vuosille 2001-2004](#)

Yllämainituista aiheista kaksi viimeistä olivat kokouksen pääteemat. Molempien taustalla on muuttunut julkaisu-ympäristö eli verkkojulkaisemisen ISSN-toiminnalle tuomat haasteet. Teemat ovat myös toisiinsa sidoksissa: avarretaanko kausijulkaisun käsitettä ja määritelmää kattamaan myös uudenlaiset, "ongoing" - "dynamic" -tyyppiset verkkojulkaisut - ja aletaanko näillekin jakaa ISSN-tunnuksia?

ISSN-tunnuksen vahvuus on sen soveltuvuus monenlaisiin yksiselitteistä tunnistamista vaativiin tarkoituksiin; se on käyttökelpoinen mm. EAN-koodin (viivakoodin) osana. Konekieliseen tietojenvaihtoon sopivana sillä näyttäisi olevan kysyntää ja käyttöaluetta myös verkkojulkaisujen maailmassa. Tämänvuotisen ISSN-kokouksen päätavoitteena oli hahmottaa, mikä on ISSN-tunnuksen rooli erityisesti verkko-ympäristössä; ja tämän näkemyksen selvennyttyä kehittää ISSN-verkoston toimintaa, palveluja ja tuotteita haluttuun suuntaan. Kokoukseen oli kutsuttu mukaan myös kymmenkunta ISSN-järjestelmän ulkopuolisia tahoa edustavaa osallistujaa, jotka esittivät toiveitaan ja näkemyksiään järjestelmän nykytilasta ja kehittämistarpeista mm. kustantajien, lehtivälittäjien ja Internet-palveluja tarjoavien konsulttien näkökulmasta. Yleisvaikutelmaksi näiden alustuksista jäi toivomus järjestelmän kehittämisestä yhä enemmän tunnistepalvelun suuntaan.

"Aivoriivihityksen" ja yhteispohdintojen tuloksena mielikuva lähivuosien "ISSN-missiosta" alkoikin kokouksen lopulla hahmottua: ISSN on keskeinen osa verkkojulkaisumaailman dynaamista informaatioprosessia. Tärkein "ISSN-missio" on dokumentin tunnistaminen, olipa kyseessä painettu lehti tai verkkojulkaisu. Artikkelitason tunnistukseen siirryttäessä on edettävä ISSN-tunnuksesta SICI-tunnuksen käyttöön. "ISSN Strategic Plan 2000-2004" -asiakirja ja ISSN-verkoston toimintalinjat ovat esillä verkoston "eduskunnassa" eli ISSN General Assemblyn kokouksessa loppukevällä 2000.

Kansallisten keskusten toiminta 1998-99

Kansallisia ISSN-keskuksia on tällä hetkellä 67 ja alueellisia yksi (South East Asia). Itävalta, Islanti, Niger ja Etelä-Afrikka neuvottelevat liittymisestä ISSN-verkostoon. Parikymmentä muuta valtiota - mm. monet Neuvostoliitosta itsenäistyneet valtiot, kuten Azerbaidjan, Kirgisia, Moldavia ja Ukraina sekä Venäjä ovat olleet yhteydessä Kansainväliseen ISSN-keskukseen, mutta eivät ole vielä liittymässä.

Useat kansalliset ISSN-keskukset elävät tällä hetkellä samanlaista vaihetta uusia haasteita tuovan Internet-julkaisu-ympäristön ja verkkojulkaisujen suhteen: ISSN-tunnusten jakelu verkkolehdistä on aloitettu, ja bibliografisia tietueita laadittu jonkin verran. Tässä tilanteessa ovat Norjaa lukuunottamatta kaikki Pohjoismaat sekä Hollanti, Sveitsi, Espanja, Tsekki, Kroatia ja Japani. "Raskaan sarjan" ISSN-keskuksia verkkojulkaisujen ISSN-rekisteröinnissä ovat Yhdysvallat, Kanada, Australia, Englanti ja Norja sekä tällä raportointikaudella niiden joukkoon äkisti noussut Saksa. Kansainvälisen ISSN-keskuksen teettämän kyselyn mukaan kaikista kansallisista ISSN-keskuksista 28 ilmoitti jakaneensa ISSN-tunnuksia elektronisille julkaisuille. Nämä keskukset ovat myös keränneet verkkojulkaisijoiden tai -julkaisujen elektronisia osoitteita (URL), mutta vain 12 on ilmoittanut näitä ISSN-tietueissaan (kentässä 856) ISSN Online -tietokantaan. Vain kolmessa maassa (Suomi, Ruotsi, Argentiina) oli kokeiltu tai käytetty metadataa (Dublin Core tai muu) verkkojulkaisujen rekisteröintiin.

Suomi raportoi jakaneensa ISSN-tunnuksen n. 75 verkkolehdistä tai -sarjalle, joista n. 40:n tietueet oli jo lähetetty ISSN Online -tietokantaan. Suomen ISSN-keskuksen lähettämien tietueiden kokonaismäärä ISSN-tietokannassa oli v. 1999 alussa 20 082, jolla määrällä olemme edelleen 9. sijalla koko tietokannassa. Lähetämme vuosittain n. 700-800 uutta ja n. 1000 ajantasaistettua tietuetta keskustietokantaan.

ISSN-tunnusten jakelupolitiikka "kausijulkaisunomaiselle" verkkoaineistolle vaikutti useiden keskusten puheenvuorojen/raporttien perusteella olevan vielä pohdinnan alla. Osittain syynä on muutosvaiheessa oleva luettelointisäännöstö: kausijulkaisun käsite ja määrittely ovat tällä hetkellä vielä avoimia kysymyksiä (mitä "ongoing" tai "dynamic" -tyyppisiä verkkojulkaisuja pidetään kausijulkaisuina - tulisiko kaikelle "jatkuvalle" verkkoaineistolle, kotisivut mukaanlukien, antaa ISSN?)

Kansainvälinen ISSN-keskus on kannustanut kansallisia keskuksia aktiiviseen "ISSN-markkinointiin" myös verkkojulkaisukentällä. Kolmisenkymmentä kansallista keskusta onkin jo jakanut tunnuksia verkkolehdlle (kokeellisesti myös tietokannoille), mutta valtaosin julkaisijoiden pyynnöstä; oma-aloitteisessa "markkinoinnissa" useimmat keskuksat ovat olleet varovaisia. Syynä tähän eivät ole pelkästään muuttumassa olevat kausijulkaisun määritelmät/luettelointisäännöstö tai useimpia ISSN-keskuksia vaivaava resurssipula, vaan myös kansallisen ISSN-keskuksen ja sen "isäntäorganisaation" suhde. Kansallisten keskusten ISSN-jakelupolitiikkaan ja toimintamahdollisuuksiin vaikuttavat olennaisesti "isäntäorganisaatioiden" (useimmiten kansalliskirjastoja) linjapäätökset verkkojulkaisujen suhteen: otetaanko niitä mukaan kirjastojen kokoelmaluetteloihin yksittäisinä tietueina, missä määrin ja millaista ainesta - vai tarjotaanko pääsy Internet-aineistoihin muilla tavoin? Useimmissa ISSN-keskuksissa tehdään myös kansallista kausijulkaisujen luettelointityötä (tai keskuksat ovat kiinteässä yhteistyössä näiden elinten kanssa), ja "isäntäorganisaation" luettelointilinjaukset ja -preferenssit vaikuttavat keskeisesti siihen, missä määrin kansallinen ISSN-keskus voi suunnata ISSN-työtä ja luettelointipanosta Internet-aineistoon. Niin ikään kansallisella tasolla tehtävät linjaukset elektronisen aineiston arkistoinnista voivat vaikuttaa ISSN-toimintaan: Alankomaiden ISSN-keskus ei panosta isommin verkkojulkaisujen parissa tehtävään ISSN-työhön, ennen kuin tiedetään saako "isäntäorganisaatio" eli kansalliskirjasto myös arkistoida hollantilaista verkkoaineistoa haluamallaan tavalla.

Yhdysvaltain ISSN-keskus raportoi jakaneensa runsaasti tunnuksia Academic Pressin ja Wileyn verkkolehdlle, ja Saksan ISSN-keskus on alkanut jakaa tunnuksia Springerin verkkojulkaisuille. Alankomaiden edustaja puolestaan ilmoitti, ettei ISSN-yhteistyötä Elsevierin ja Kluwerin verkkolehtiin vielä ole käynnistetty.

Kansainvälisen ISSN-keskuksen toiminta 1998-99

Syksyllä 1998 avattiin Internet-käyttöön [ISSN Online](#) -tietokanta (yli 900 000 tietuetta), jonka ensimmäinen elinvuosi näyttää lupaavalta: kesäkuuhun 1999 mennessä maksavien tilaajien määrä ylitti jo reilusti sadan, ja testikäyttäjiä oli yli 300. ISSN Onlinen kehittäminen on Kansainvälisen keskuksen lähiajan päätaavoite. Myös ISSN Compact CD-ROMin tilauskanta oli kasvanut Kansainvälisen keskuksen ryhdyttyä itse markkinoimaan ja jakamaan sitä.

Toinen merkittävä hanke on raportointikaudella aloitettu URN-projekti, joka käsittää URN-resoluutiopalvelimen perustamisen ja oman URN-ISSN-selainohjelman kehittämisen (nykyiset Internet-selaimet eivät osaa hakea URN-tunnusten mukaan). Kokouksen aikana työ oli jo niin pitkällä, että Slawek Rozenfeld pystyi esittelemään resoluutiopalvelun toimintaa pilottiversiota käyttäen. WWW-selaimen komentoriville kirjoitetusta ISSN-tunnuksesta avautui pääsy ISSN Online -tietueisiin ja näistä edelleen (kentän 856 aktivoimalla) itse verkkojulkaisuun tai julkaisijan kotisivuille. Näin esim. tiettyä verkkolehteä Internetistä hakeva asiakas säästyy URL-osoitteen kirjoittamiselta, mikäli tietää lehden ISSN-tunnuksen. Myös itse verkkojulkaisuun (HTML-tekstinä) merkittyä ISSN-tunnusta "klikkaamalla" avautuu pääsy ISSN Online -tietokannan bibliografiseen tietueeseen - tätä emme tosin demona nähneet.

Resoluutiopalvelimen menestyksessä toiminta edellyttää, että ISSN Onlineen ilmoitetut URL-osoitteet ovat ajantasaisia. "URL-watcher" tarkkailee jo ISSN-tietokannan osoitteiston paikkansapitävyyttä, mutta syvempi tarkistaminen ja korjaukset jäänevät kansallisissa keskuksissa tehtävän työn varaan. ISSN-URN -resoluutiopalvelun palvelukyky on siis pitkälti riippuvainen siitä, pystyvätkö kansalliset keskuksat resurssioimaan URL-selvitystyöhön tarvittavan työpanoksen.

ISSN-luettelointisääntöjen uusimistyö

ISSN Manualiin on parina viime vuonna lisätty elektronisia julkaisuja koskevia ohjeita, mutta säännöstön varsinainen uusimistyö oli syksyllä 1999 vasta alkuvaiheissaan. Uusimisesta vastaava ISSN Manual revision Working Group (8 jäsentä) kokoontui ensimmäisen kerran kesäkuussa 1999; uusittu Manual on tarkoitus saada valmiiksi vuoden 2000 aikana. Työryhmällä on myös kirjeenvaihtajajäsen-elin (10 jäsentä), jossa Suomen ISSN-keskus on mukana. Tavoitteena on uudistaa ISSN Manual siten, että se sekä kausijulkaisun määrittelyn että luettelointisääntöjen puolesta on sopusoinnussa paraikaa uusittavien AACR2- ja ISBD(S)-sääntöjen kanssa.

Keskeisin, mutta samalla vaikein kohta AACR2:n, ISBD(S):n ja ISSN -luettelointisääntöjen uudistamisessa on kausijulkaisun määrittely verkossa julkaistava aineisto huomioiden. Ensimmäisenä työnsä aloittanut Joint Steering Committee for Revision of AACR (ks. <http://www.nlc-bnc.ca/jsc/>) otti bibliografisten resurssien analyysissa käyttöön käsitteparit "Finite" - "Continuing" ja "Static - Dynamic". Nykyinen ISSN-verkoston käyttämä kausijulkaisun määritelmä (ISO 3297) on:

"Serial: publication, in any medium, issued in successive parts, usually having numerical or chronological designations and intended to be continued indefinitely".

ISBD(S)-revisioryöryhmä laajentaisi kausijulkaisun käsitettä nykyistä määritelmää ja myös AACR2-työryhmän esittämää ehdotusta pidemmälle, myös kumulatiiviset tietokannat ja kotisivut kattavaksi. ISSN Manual -työryhmä pyrkii löytämään määritelmän, joka olisi näiden väliltä ja jonka puitteissa voidaan operoida ISSN-tunnuksin.

Selvää on jo, että tiukka, sana sanalta kausijulkaisun nimenmuutoksia tarkkaillut ISSN-avainnimeke-säännöstö tulee lievenemään. Ei-merkittävinä pidettäviä nimenmuutoksia "minor title changes" voidaan vastedes koota aiempaa enemmän samaan tietueeseen, ilman ISSN-tunnuksen vaihtamista ja koko julkaisun uudelleenkuvaailua.

ISSN-toimintastrategia 2001-2004

Miten kehittää ISSN-järjestelmää niin, että se palvelisi myös verkkojulkaisijoita ja saisi lisää "elinvoimaa"

verkkoympäristössä? Kokouksen pääteemaan eli "ISSN Strategic Plan 2001-2004" -asiakirjan eteen tehtävään työhön liittyi osaltaan jo kesällä 1999 tehty asiantuntija-kyselykartoitus, jossa Kansainvälinen ISSN-keskus tiedusteli eri valtioiden kirjasto- ja tietopalvelualan sekä Internet-asiantuntijoiden näkemyksiä ja mielipiteitä ISSN-toiminnan kehittämiseen liittyvistä asioista. Myös Helsingin yliopiston kirjasto vastasi tähän kyselyyn.

Kokouksessa esiintyneet verkkoasiantuntija-alustajat olivat: Clifford Lynch (CNI - Coalition for Networked Information, USA), Leslie Daigle (ThinkingCat Enterprises), Brian Green (Book Industry Communication / EDItEUR), Rollo Turner (Association of Subscription Agents) ja Stuart Ede (the British Library).

Esitän seuraavassa keskeisimpiä alustuksissa ja keskusteluissa esiinnoitettuja aiheita, ideoita ja mielipiteitä:

- yleisesti ottaen verkkoympäristön katsottiin luovan ISSN-tunnuksille laajempaa ja uudenlaistakin kysyntää; Internet tuo ISSN-toiminnalle laajempia ja uusia toimintamahdollisuuksia, ja vastaavasti myös uudenlaisia palvelumuotoja tarvitaan (tällainen on esim. ISSN Onlineen yhdistetty ISSN-URN-resoluutiopalvelu). ISSN on täyttänyt painettujen julkaisujen maailmassa hyvin tehtävänsä, ja on toimiva ja kehityskelpoinen järjestelmä myös digitaaliseen maailmaan / verkkomaailmaan sopivaksi tunnisteeksi monenlaisellekin aineistolle
- verkkodokumentteihin tarvitaan kipeästi ainutkertaisia tunnisteita (verkkokauppa, linkittäminen tietokannoista toisiin sekä emo- ja osakohteiden välillä, navigointi luetteloiden, abstrakti- ja indeksipalvelujen välillä, autentisointi, arkistointi jne.)
- digitalisointiprojektien (historialliset aineistot!) laajenemisen myötä ISSN-tunnusten jakelun tarve kasvaa: vanhatkin ja ammuin ilmestymästä lakanneet kausijulkaisut saattavat verkkoympäristöön vietyinä tarvita ISSN-tunnuksia
- "ISSN should concentrate on its unique identifier role rather than on the bibliographic description"
- kustantajien (Green) ja lehtivälittäjien (Turner) viesti ISSN-yhteisölle: unohtakaa luettelointisäännöt ja riippuvuus nimenmuutoksista, laajentakaa rohkeasti aineistoryhmä-käsitteitä joille ISSN-tunnuksia jaetaan, jakakaa tunnuksia kaikelle verkkoaineistolle, johon sitä "kentältä" pyydetään, mukaanlukien tietokannat, kotisivut jne.! (kriittinen kommentti yllämainittuun, Stuart Ede / British Library: kirjastoyhteisön kehittämä ja maailmanlaajuisesti käyttöön levittämä ISSN tuntuu nyt olevan monen eri tahon haluama ja kelpaisi työvälineeksi verkkotunnisteita tarvitseville Internet-palvelujen myyjille; mutta haluavatko nämä maksaa siitä, vai vain käyttää hyväkseen muiden luomaa tunnusta ja sen eteen tehtyä ja tehtävää - julkisista varoista rahoitettua - työtä?!).
- ISSN Online -tietokannan kehittäminen "portaaliopalveluksi"; sisään pääsisi kurkistamaan ilmaiseksi, mutta massiiviset ja "kaupallisen puolen" käyttäjät (suuret lehtivälitysfirmat, abstrakti-, indeksi- ja tietokantapalveluja myyvät yritykset yms.) joutuisivat maksamaan ISSN-tietueiden käytöstä.
- Lynch: ISSN on osa informaatioprosessia matkalla kirjoittaja - verkkoartikkeli - verkkolehti - indeksi/abstraktipalvelu/ - navigointi verkkoavaruudessa - verkkolehden/artikkelin tilaaja/lukija. ISSN-järjestelmän ensisijaisia asiakkaita ovat tietokoneet ja Internet-infrastruktuuripalvelut, eivät ihmiset; se on tunniste jota tietokoneet ymmärtävät, eikä ihmisten tarvitse edes tietää että se toimii verkkodokumentin saannin takana. Ellei ISSN-tunnuksia olisi ollut olemassa, ne olisi nyt verkkoympäristössä viimeistään keksittävä; ISSN-tunnuksen tehokas käyttö artikkelitunnisteena edellyttää kuitenkin ISSN/SICI -yhdistelmää.
- tunnuslukuja: Internetissä on (arvioitu huhtik. 1999 / Albert Prior, Swets): n. 10 000 verkkolehteä; arvio käsittää vain "kunnolliset" perinteisten sarjajulkaisuja kustantavien tahojen tuotteet, ei "harmaan vyöhykkeen" kirjavaa verkkolehti-aineistoa. "Newjour", Internetissä saatavilla oleva lista verkkolehdistä, sisälsi 31.8.1999 yht. 8135 nimekettä. Tämä lista ei ole kaikenkattava, siinä ei ole edes kaikkea suurten kustantajien tai "aggregator"-aineistoa. "Harmaa" aineisto mukaanluettuna Internetissä on arviolta 10 000 - 20 000 verkkolehteä, usean tuhannen nimekkeen vuosikasvulla.

Ylläesitetty edustaa vain otosta kokouksessa esilletuoduista näkemyksistä. Loppupäätelmänä tuntui selvältä, että ISSN-tunnuksilla on kysyntää ja käyttöä verkkoympäristössä, ja järjestelmää on edelleenkehitettävä yhä enemmän palveluorganisaation suuntaan. ISSN Online -tietokantapolitiikka - mm. maksullisuus/maksuttomuuskysymykset - linjattaneen lähiaikoina. Kansainvälinen ISSN-keskus jatkaa "Strateginen suunnitelma 2001-2004" -työtä keväällä Pariisissa järjestettävässä ISSN General Assembly -kokouksessa. Tämänvuotisen Directors' Meetingin erittäin mielenkiintoiset alustukset ja kehityskeskustelut antoivat vahvoja eväitä ISSN-työn jatkamiseen ja kehittämiseen kotoisessa toimintaympäristössä.

Seuraava ISSN Directors' Meeting järjestetään Washingtonissa, syyskuussa 2000.

Sinimarja Ojonen, kirjastonhoitaja
Suomen ISSN-keskus
e-mail: Sinimarja.Ojonen@helsinki.fi

[Tietolinja 4/1999](#)